

**CELE MAI VECHI CĂRȚI POPULARE
ÎN LITERATURA ROMÂNĂ**

Cartea a apărut cu sprijinul Ministerului Culturii și Cultelor

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ „IORGU IORDAN AL. ROȘETTI”

CELE MAI VECHI
CĂRȚI POPULARE
ÎN LITERATURA ROMÂNĂ

Coordonatori:

ION GHEȚE și ALEXANDRU MAREȘ

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ „JORGU IORDAN – AL. ROSETTI”
INSTITUTUL DE STUDII SUD-EST EUROPENE

CELE MAI VECHI
CĂRȚI POPULARE
ÎN LITERATURA ROMÂNĂ

VI

SCRIERI ESHATOLOGICE POSTBIZANTINE

VEDENIA SOFIANEI

•

VIAȚA LUI ANASTASIE
VEDENIA LUI CHIR DANIIL

Studiu introductiv, ediție și glosar de
ANDREI TIMOTIN și EMANUELA TIMOTIN

FUNDAȚIA NAȚIONALĂ PENTRU ȘTIINȚĂ ȘI ARTĂ
BUCUREȘTI • 2002

Coperta seriei: DUMITRU VERDEȘ

**Ilustrația copertei: Mănăstirea Sucevița, *Judecata de Apoi*,
tronul *Hetimasiei* (exonartex, detaliu)**

ISBN: 973-85611-6-7

IZVOARE ȘI LUCRĂRI DE REFERINȚĂ

- Argyriou, *Exegeses* Astérios Argyriou, *Les exégèses grecques de l'Apocalypse à l'époque turque (1453-1821)*, Thessaloniki, 1982.
- Atanasie, *Episcopia* <Atanasie, episcopul Râmnicului>, *Sfânta Episcopie a Râmnicului Noul Severin, în trecut și acum*, București, 1906.
- BAR Biblioteca Academiei Române.
- BPR Biblioteca Patriarhiei Române.
- DA *Dicționarul limbii române*, Tom I, Partea I-III, Tom II, Partea I-III, București, 1913-1949.
- DEX *Dicționarul explicativ al limbii române*, București, 1975.
- DLR *Dicționarul limbii române (DLR)* serie nouă, București, Tom VI, 1965-1968, Tom VII, Partea I-II, 1969-1971, Tom VIII, Partea I-V, 1972-1984, Tom IX, 1975, Tom X, Partea I-V, 1986-1994, Tom XI, Partea I-III, 1978-1983, Tom XII, Partea I, 1994, Tom XIII, Partea I, 1997, Tom XIV, 2000.
- DLRTR Mariana Costinescu, Magdalena Georgescu, Florentina Zgraon, *Dicționarul limbii române literare vechi (1640 – 1780). Termeni regionali*, București, 1987.
- Fecioru, *Catalogul* Dumitru Fecioru, *Catalogul manuscriselor din Biblioteca Patriarhiei Române*, în „Studii Teologice”,

-
- XI, 1959, nr. 5-6 – XVII, 1965, nr. 9-10.
- Gheție, *Localizarea* Ion Gheție, *Localizarea textelor vechi românești după criterii lingvistice*, în „Studii și cercetări lingvistice”, XVI, 1965, nr. 3, p. 391-406.
- Gheție, BD Ion Gheție, *Baza dialectală a românei literare*, București, 1975.
- Gheție – Mareș, IFR Ion Gheție, Al. Mareș, *Introducere în filologia românească. Probleme. Metode. Interpretări*, București, 1974.
- Halkin, *Bibliotheca* François Halkin, *Bibliotheca Hagiographica Græca*, vol. I-III, Bruxelles, ³1957.
- ILRLEV *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532 – 1780)*, de Gh. Chivu, Mariana Costinescu, Constantin Frâncu, I. Gheție, Alexandra Roman Moraru și Mirela Teodorescu. Coordonator: Ion Gheție, București, 1997.
- Iorga, *Istoria literaturii* Nicolae Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688 – 1821)*, vol. I-II, București, 1901.
- Iorga, *Mănăstirea Neamțului* Nicolae Iorga, *Mănăstirea Neamțului. Viața călugărească și munca pentru cultură*, Vălenii de Munte, 1912.
- Iorga, *Istoria bisericii* Nicolae Iorga, *Istoria bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, ediția a II-a revizuită și adăugită, vol. I-II, București, 1930.
- Lambros, *Catalogue* Spyridon P. Lambros, *Catalogue of the Greek Manuscripts on Mount*

-
- Athos*, Cambridge University Press, vol. I-II, 1895, 1900.
- LR *Limba română*, București, anul I, 1952 ș. u.
- Paisie, *Autobiografia* Cuviosul Paisie de la Neamț, *Autobiografia unui „stareț”*, ediție îngrijită de diac. Ioan I. Ică jr., Sibiu, Deisis, 1996.
- Paisie, *Cuvinte și scrisori* Sfântul Paisie de la Neamț, *Cuvinte și scrisori duhovnicești*, selectate și traduse în limba română de Valentina Pelin, vol. I-II, Chișinău, 1998-1999.
- Paschos, Νεομάρτυρες Pantelis V. Paschos, Ἰσλὰμ καὶ Νεομάρτυρες. Ὁ ἐκ Παραμυθίας νεομάρτυς Ἀναστάσιος καὶ ὁ ἰσλαμλίτης [Μουσαῦ] Δανιήλ ὁ ὁμολογητής, în „Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς”, Atena, 1995, p. 432-451.
- Réau, *Iconographie* Louis Réau, *Iconographie de l'art chrétien*, tome III: *Iconographie des saints*, tomes 1-3, Paris, 1958.
- RESEE *Revue des études sud-est européennes*, București, anul I, 1963 ș. u.
- Stoicescu, *Bibliografia* Nicolae Stoicescu, *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România. I. Țara Românească*, Mitropolia Olteniei, 1970, vol. I-II.
- Ștrempel, *Copiști* Gabriel Ștrempel, *Copiști de manuscrise românești până la 1800*, București, Editura Academiei, 1959.
- Ștrempel, *Catalogul* Gabriel Ștrempel, *Catalogul manuscriselor românești din Biblioteca Academiei Române*, București, vol. I-IV, 1978-1992.

- Timotin, *Vision* Andrei Timotin, *La «Vision de kir Daniil» dans les manuscrits de la Bibliothèque de l'Académie Roumaine*, în „Archævs”, IV, 2000, nr. 3, p. 187-212.
- Timotin, *Croyances* Andrei Timotin, *Croyances et visions eschatologiques dans le Sud-Est de l'Europe. Introduction*, în „Archævs”, IV, 2000, nr. 4, p. 227-236.
- Timotin, *Littérature* Andrei Timotin, *La littérature eschatologique byzantine et post-byzantine dans les manuscrits roumains*, în RESEE, XL, 2002, nr. 1-4, sub tipar.
- Timotin, *Traducerile* Andrei Timotin, *Traducerile din literatura patristică și filocalică ale dascălului Ilarion*, în LR, L, 2001, nr. 1-2, sub tipar.
- Ursu, *Școala de traducători* N. A. Ursu, *Școala de traducători români din obștea starețului Paisie de la Mănăstirile Dragomirna, Secu și Neamț*, în „Teologie și viață” (serie nouă din „Mitropolia Moldovei și Sucevei”), IV, 1994, nr. 11-12, p. 58-83.
- Zaharia, *Biserica ortodoxă* Arhim. Ciprian Zaharia, *Biserica ortodoxă română și traducerile patristice și filocalice în limbile moderne*, în Dan Zamfirescu, *Paisianismul. Un moment românesc în istoria spiritualității europene*, București, 1996, p. 46-64.

STUDIU INTRODUCŢIV

LITERATURA ESHATOLOGICĂ POSTBIZANTINĂ

Începând de la sfârşitul secolului al XVI-lea şi până în prima jumătate a secolului al XIX-lea, adaptarea literaturii eshatologice bizantine la noul context politic generat de căderea Constantinopolului a produs o înnoire a vechilor canoane ale eshatologiei bizantine¹, care a avut drept consecinţă apariţia unei noi categorii de scrieri eshatologice, postbizantine².

Eshatologia postbizantină corespunde unui complex ideologic al cărui nucleu este reprezentat de câteva teme comune, legate de soarta Constantinopolului: aservirea Cetăţii Eterne, transformarea Sfintei Sofia în moschee, întreruperea sfintei liturghii în ziua de 29 mai a anului 1453 şi soarta împăratului Constantin Paleologul.

Ceea ce se poate afirma cu certitudine despre aceste scrieri, în condiţiile în care o mare parte a lor rămâne încă cvasinecunoscută, este faptul că ele reproduc fiecare dintre categoriile de texte eshatologice reprezentate în scrierile bizantine. Exegezele *Apocalipsei* proliferază sensibil începând cu sfârşitul secolului al XVI-lea³.

¹ Despre eshatologia bizantină, vezi în primul rând P. J. Alexander, *The Byzantine Apocalyptic Tradition*, editată postum de Dorothy de F. Abrahamse, University of California Press, 1985.

² În absenţa unui inventar, fie şi incomplet, al acestor scrieri, a unei datări şi a unei localizări satisfăcătoare a textelor, literatura eshatologică postbizantină rămâne încă, în cea mai mare parte, un domeniu de defrişat. Vezi în acelaşi sens şi aprecierile lui Argyriou, *Exegeses*, p. 98.

³ Astérios Argyriou, autor al unei lucrări consacrate exegezelor postbizantine ale *Apocalipsei* (Argyriou, *Exegeses*), a identificat şi a studiat nu mai puţin de unsprezece astfel de texte, aparţinând lui Maxim din Pelopones, Zacharias Gerganos, Christophoros Anghelos, Georges Koressios, Anastasios Gordios, Pantazes din Larissa, Ioan Lindios, Theodoret din Jannina, autor a două comentarii, Chiril Lavriotis şi Anthim, patriarhul Ierusalimului.

Începând cu aceeaşi perioadă, vechile profeţii bizantine constituie canavaua unei întregi serii de scrieri eshatologice cu conţinut istoric, prevestind în termeni apocaliptici eliberarea Constantinopolului de către ţarii Rusiei şi reinstaurarea imperiului bizantin. Între acestea, pot fi menţionate *Hresmologhion*-ul lui Paisie Ligaridis şi cel al Spătarului Milescu, *Prognosticon*-ul lui Ioan Comnenul şi cel al lui Stanislav Reinhard Acxtelmeier.

Scrierile vizionare bizantine⁴, al căror model îl constituie scenariile eshatologice tradiţionale ale *Apocalipsului Maicii Domnului* şi *Apocalipsului sfântului Apostol Pavel*⁵, sunt, la rândul lor, adaptate, în perioada postbizantină, noului context politic şi ideologic caracteristic pentru Bizanţul aflat sub dominaţia otomană, printr-o instrumentalizare ideologică profundă a canonului bizantin, cazurile exemplare pentru acest fenomen fiind *Vedenia lui chir Daniil* şi *Vedenia lui Agathanghelos*.

Traducerea acestor scrieri în limba română are loc mai întâi în Ţara Românească, începând de la sfârşitul secolului al XVII-lea, în contextul transpunerii în română a literaturii religioase şi de cult, sub patronajul voievozilor Şerban Cantacuzino şi Constantin Brâncoveanu. Într-o perioadă în care apropierea politică faţă de Imperiul Habsburgic⁶, aflat în plină ascensiune mai ales după succesele militare raportate asupra turcilor lângă Buda, în 1686, şi la Mohacs, în 1687, largise căile de acces ale propagandei catolice în ţările române, contraofensiva diplomatică a ortodoxiei⁷ a fost însoţită de o campanie culturală, iniţiată de patriarhul Dositei al Ierusalimului, de transpunere în limba română a câtorva scrieri de teologie bizantină,

⁴ Vezi Timotin, *Littérature*.

⁵ Vezi Timotin, *Croyances*, p. 229-232.

⁶ Vezi Şt. Ionescu, P. I. Panait, *Constantin Vodă Brâncoveanu. Viaşa, domnia, epoca*, Bucureşti, 1969, p. 39-50.

⁷ Vezi S. Dragomir, *Contribuţii privitoare la relaţiile Bisericii româneşti cu Rusia în veacul XVII*, Bucureşti, 1912, p. 71-74. Cele mai semnificative acţiuni diplomatice în această direcţie sunt misiunile cu care este însărcinat de Şerban Cantacuzino, la Moscova, în anii 1687 şi 1688, Isaia, arhimandritul mănăstirii Sfinţii Petru şi Pavel de la Muntele Athos.

menite să clarifice, în termenii umanismului latin, însă într-un context polemic anticatolic, dogmele ortodoxiei⁸.

În acest context se înscriu, desigur, tipărirea la București, în 1690, a *Manualului împotriva schismei papistașilor*, avându-l ca autor pe Maxim din Pelopones, și cele două traduceri din slavonă ale unor scrieri de polemică religioasă împotriva catolicilor, calvinilor și armenilor, realizate de Staicu Grămăticul, în intervalul 1667-1669⁹, respectiv de Dosoftei, după 1686¹⁰.

Această campanie s-a intensificat însă mai ales în secolul al XVIII-lea, după depunerea în iunie 1701 de către mitropolitul uniât Athanasie a jurământului de credință în fața cardinalului Leopold Kollonich și ruperea legăturilor ortodoxiei transilvane cu mitropolia Ungrovlahiei și cu patriarhia din Constantinopol¹¹.

Prognosticon-ul lui Acxtelemeier, tipărit la Augsburg în 1698, este tradus în greaca vorbită în anul imediat următor de Mihail Vizantios, la cererea lui Constantin Brâncoveanu¹². În anul 1704, episcopul Damaschin al Buzăului traduce din slavonă, la solicitarea mitropolitului Teodosie, *Tâlcul Apocalipsei* al sfântului Andrei din Cesareea¹³. El este de asemenea autorul traducerii *Tâlcului Evangheliilor* al lui Teofilact¹⁴.

În aceeași perioadă, este tradus de asemenea din slavonă, probabil în Episcopia Râmnicului, *Cuvântul despre sfârșitul lumii și*

⁸ Vezi Iorga, *Istoria bisericii*, I, p. 409-426.

⁹ Vezi Al. Măreș, *Traduceri necunoscute ale lui Dosoftei din perioada celui de-al doilea exil polon (I)*, în LR, XXXVI, 1987, nr. 5, p. 420-421.

¹⁰ Vezi Al. Măreș, *Traduceri necunoscute ale lui Dosoftei din perioada celui de-al doilea exil polon (IV)*, în LR, XXXVII, 1988, nr. 2, p. 135-136.

¹¹ Vezi I. Rămureanu, *Constantin Brâncoveanu, sprijinitor al Ortodoxiei*, în „Biserica Ortodoxă Română”, LXXXII, 1964, nr. 9-10, p. 920-923.

¹² Vezi P. Cernovodeanu, *În vâltoarea primejdiilor. Politica externă și diplomația promovate de Constantin Brâncoveanu (1688-1714)*, București, 1997, p. 45 n. 146; Iorga, *Istoria literaturii*, I, 41.

¹³ Vezi Al. Lăpedatu, *Damaschin episcopul și dascălul*, în „Convorbiri literare”, XL, 1906, p. 571-572; M. Regleanu, *Contribuții la cunoașterea episcopului de Râmnic, Damaschin*, în „Hrisovul”, I, 1941, p. 445.

¹⁴ Vezi Al. Lăpedatu, *op. cit.*, p. 573; M. Regleanu, *loc. cit.*

despre Antihrist al sfântului Chiril din Ierusalim¹⁵. Din primul sfert al secolului al XVIII-lea datează, foarte probabil, și traduceri realizate în Râmnic din *Cuvântul sfântului Hipolit pentru sfârșitul lumii și pentru Antihrist*¹⁶ și *Cuvântul sfântului Efrem pentru Antihrist*¹⁷. Scrierea lui Ștefan Iavorski, mitropolitul Riazanului, intitulată *Semnele venirii lui Antihrist și ale sfârșitului veacului*, este tradusă, de asemenea, la începutul secolului al XVIII-lea, în două rânduri, după cele două ediții succesive tipărite la Moscova, în anul 1703, sub patronajul lui Petru cel Mare, și în anul 1738¹⁸.

Textul *Vedeniei Sofianei* este tradus, probabil, spre sfârșitul secolului al XVII-lea¹⁹.

Un climat favorabil sensibilității față de scrierile cu conținut eshatologic și apocaliptic, depășind orizontul polemicilor interconfesionale, este vizibil și în iconografia câtorva biserici muntene în perioada imediat următoare sfârșitului tragic al lui Brâncoveanu și al domniilor indigene. În anul 1722, Iordache Crețulescu, martor la Constantinopol al execuției lui Brâncoveanu și a fiilor voievodului, ridică pe podul Mogoșoaiei o biserică, pe ale cărei porți sunt zugrăvite treisprezece scene din *Apocalipsă*²⁰. În același an, pe porțile bisericii

¹⁵ Ms. rom. BAR, 1917, f. 3' – 77'.

¹⁶ Cea mai veche copie a traducerii românești se află, fragmentar, în ms. rom. BAR 2596, f. 394' – 400', copiată în prima jumătate a secolului al XVIII-lea de Ilarion, egumenul mănăstirii Bistrița; vezi *infra*, *Vedenia lui chir Daniil*, cap. *Traducătorul redacției I*, p. 114.

¹⁷ Traducerea s-a păstrat în ms. rom. BAR 2102, f. 365' – 369', copiat în anul 1801 de ieromonahul Ioachim Bărbătescul de la mănăstirea Bistrița; vezi *infra*, *Vedenia Sofianei*, cap. *Descrierea manuscriselor*, p. 42.

¹⁸ Vezi ms. rom. BAR 2164, f. 1' – 96', copiat în anul 1728 de Radu de la mănăstirea Trisfetitele din București (vezi și Iorga, *Istoria literaturii*, I, p. 435), respectiv ms. rom. BAR 2195, f. 181' – 293', copiat de Rafail monahul în 1754.

¹⁹ Cea mai veche copie a traducerii românești se află în ms. rom. 1505, f. 97' – 113', elaborat de Vlad Grămăticul, în primele două decenii ale secolului al XVIII-lea; vezi *infra*, *Vedenia Sofianei*, cap. *Copistul versiunii V*, p. 48 și *Datarea versiunii V*, p. 51-54.

²⁰ Vezi Cornelia Pillat, *Quelques aspects du thème de l'Apocalypse dans la peinture de la Valachie du XVIIIe siècle*, în „Revue roumaine d'histoire de l'art”, X, 1973, nr. 2, p. 169.

de la mănăstirea Văcărești, ctitoria lui Nicolae Mavrocordat, sunt de asemenea zugrăvite douăzeci și două de scene din *Apocalipsă*²¹.

Integrarea temei *Apocalipsei* în programul iconografic al bisericilor muntene își are originea în *Apocalipsele* atonite din secolul al XVI-lea, influențate, foarte probabil, de gravurile inspirate de Biblia luterană imprimată în 1522 la Wittenberg, dintre care cea mai cunoscută este cea zugrăvită la Dionysiu, pictată în 1547, prin generozitatea prințesei Ruxandra, fiica lui Petru Rareș și soția lui Alexandru Lăpușeanu²².

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, în anul 1766, este tradusă în limba română, cu cheltuiala vel stolnicului Radu Voinescu, *Istoria luării Constantinopolului*²³, text păstrat în numeroase copii care datează din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și din secolul al XIX-lea. *Viața lui Petru cel Mare* a lui Katiforos este tradusă de trei ori în secolul al XVIII-lea. Prima traducere, realizată în anul 1749, îi aparține lui Matei Fărcășanu²⁴, cea de a doua este rezultatul inițiativei mitropolitului Iacob I Putneanu²⁵, iar cea de a treia este întocmită în 1785, la școala din Șcheii Brașovului, de Radu Popovici²⁶.

²¹ Vezi Cornelia Pillat, *loc. cit.*

²² Vezi Juliette Renaud, *Le Cycle de l'Apocalypse de Dionysiou*, Paris, 1943, p. 13-19.

²³ Cea mai veche copie a traducerii se află în ms. rom. BAR 3151, f. 127' – 173'.

²⁴ Ms. rom. BAR 204, f. 99' – 241'; vezi Iorga, *Istoria literaturii*, I, p. 505-506; P. Cernovodeanu, *Pierre le Grand dans l'historiographie roumaine et balkanique du XVIIIe siècle*, în RESEE, XIII, 1975, nr. 1, p. 88 n. 50.

²⁵ Versiunea moldavă, singura completă, cu toate că nu reproduce prefața lui Katiforos, a circulat în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea în patru copii manuscrise; vezi P. Cernovodeanu, *Préoccupations en matière d'histoire universelle dans l'historiographie roumaine aux XVIIe et XVIIIe siècles (III)*, în „Revue roumaine d'histoire”, X, 1971, 4, p. 707 n. 6.

²⁶ Ms. rom. BAR 3161, f. 2' – 186'. O altă copie a acestei traduceri se află în ms. rom. BAR 2476; vezi P. Cernovodeanu, *Préoccupations en matière d'histoire universelle... (IV)*, în „Revue roumaine d'histoire”, XI, 1972, nr. 1, p. 67-69.

Textul *Vedeniei lui chir Daniil* este tradus de două ori în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea: în Muntenia, respectiv în obștea lui Paisie, de către dascălul Ilarion,²⁷.

În secolul al XIX-lea, în anul 1806, este tradusă din greacă de Cozma, dascăl din Episcopia Buzăului, *Vedenia lui Agathanghel*, tipărită ulterior la Iași, în anul 1818, și copiată frecvent în următoarele patru decenii²⁸. Din același secol datează și o versiune a comentariului la *Apocalipsă* al lui Pantazes de Larissa, copiată într-un miscelaneu alături de *Oracolele lui Leon cel Înțelept* și de *Hrismos*-urile lui Ștefan Alexandrovici și al lui Tarassios²⁹.

Fenomenul circulației acestei literaturi în țările române, pe o perioadă care se întinde, în general, de la prima jumătate a secolului al XVIII-lea până la cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea, nu s-a constituit până în prezent într-un obiect de studiu aplicat³⁰.

Importanța sa este, cu toate acestea, considerabilă³¹, în pofida faptului că ecoul scrierilor cu un conținut apocaliptic, nutrite de idealul restaurării Imperiului, al recuceririi Constantinopolului și al

²⁷ Vezi *infra*, *Vedenia lui chir Daniil*, cap. *Originalul grecesc*, p. 116-117.

²⁸ În Biblioteca Academiei Române sunt inventariate paisprezece versiuni, datând din secolul al XIX-lea, cu titlu identic cu cel al tipăriturii ieșene: *Hrismos, adevărată prorocie a înfricoșatului ieromonah Agathanghel a monahiceștii stări a marelui Vasilie*. Despre popularitatea traducerii românești a *Viziunii lui Agathanghelos*, vezi M. Moraru, Cătălina Velculescu, *Bibliografia analitică a cărților populare laice*, București, 1976, vol. I, nr. 10.

²⁹ Ms. rom. BAR 1515, f. 8^v - 30^v: *Tâlcuire a preaițeleptului dascăl d. Pantazi Lariseu la cap. 13 din Apocalipsul sfântului Ioan Cuvântătorul de Dumnezeu și Evanghelistul, scrisă la leat 1789*.

³⁰ O excepție o constituie în acest context analizele statistice întreprinse de D. Barbu, *Scrisoare pe nisip. Timpul și privirea în civilizația românească a secolului al XVIII-lea*, București, 1996 (vezi Timotin, *Littérature*).

³¹ Mărturii indirecte despre receptarea acestei literaturi în țările române se află și în adnotările de pe manuscrise. De pildă, în ediția *Vedeniei lui Agathanghel*, tipărită la Iași în 1818, în care este prezisă „izbăvirea creștinilor” după patru sute de ani de la luarea Constantinopolului, s-a tipărit o însemnare străină textului original: „cum am zice: care până astăzi la 1818 sânt 365” (*Hrismos*, p. 4), însemnare care se regăsește la cititorul anonim al unui manuscris care copiază această ediție: „La anul 1853 au creștinii să ia Țarigradul înapoi din mâinile agarenilor, fiindcă se împlinește 400 de ani de când l-au luat” (ms. rom. BAR 1301, f. 120^v - 121^v).

triumfului ortodoxiei, se face simțit mai ales între elitele exilului grecesc. Nu puțini au fost, într-adevăr, cărturarii greci, care, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea și la începutul secolului următor, au pregătit și au urmărit cu tenacitate, prin întărirea legăturilor culturale între Rusia și sud-estul european ortodox, declanșarea unei cruciade antiotomane sub conducerea țarului Rusiei, utopie politică care nu avea să eșueze decât la sfârșitul secolului al XVIII-lea.

Aceste idealuri s-au întrepătruns nu o singură dată, la cumpăna secolelor al XVII-lea și al XVIII-lea, cu interesele oamenilor politici și cărturarilor români, într-o epocă în care se manifestă o predilecție ieșită din comun pentru astrologie, zodii și mantica politică, pentru interpretarea evenimentelor cu ajutorul simbolurilor și al profețiilor³². Difuzarea de care se bucură traducerile românești ale literaturii eshatologice postbizantine pe întreaga durată a secolelor al XVIII-lea și al XIX-lea marchează cu claritate persistența acestor preocupări.

Vedenia Sofianeii

Textul *Vedeniei Sofianeii* înfățișează viziunea judecății de apoi pe care o femeie, pe nume Sofiana, originară din Avidon³³, a avut-o în Constantinopol, în ziua de 6 august a anului 1607, și pe care o relatează unui duhovnic, ieromonahul Ierotei, cipriot de origine, proegumen al mănăstirii Stavronichitas de la Muntele Athos³⁴.

³² În legătură cu acest fenomen, vezi în primul rând V. Căndea, *Rațiunea dominantă. Contribuții la istoria umanismului românesc*, Cluj-Napoca, 1979, p. 271; A. Pippidi, *Tradiția politică bizantină în țările române în secolele XVI – XVIII*, ediție revăzută și adăugită, București, 2001, p. 125-134; Timotin, *Littérature*. Vezi de asemenea considerațiile referitoare la receptarea relatărilor de viziuni în secolul al XVIII-lea românesc ale lui Șt. Lemny, *Sensibilitate și istorie în secolul XVIII românesc*, București, 1990, p. 165-166.

³³ Foarte probabil, este vorba de cetatea Abydos din Asia Mică, aflată în imediata vecinătate Constantinopolului, la extremitatea nordică a peninsulei Sestias.

³⁴ Despre rolul duhovnicului în difuzarea și legitimarea atât a vedeniei Sofianeii, cât și a vedeniei lui Daniil, vezi Timotin, *Vision*, p. 191.

Data la care a avut loc viziunea, așa cum o menționează textul, „de la zidirea lumii 7115, luna lui avgust 6”, este, după toate aparențele, corect precizată, dacă se ține seama de celelalte detalii care ajută la fixarea în timp a evenimentului. Astfel, chiar de la începutul textului, vedenia este plasată „în anul al treilea de împărăția lui sultan Ahmet, în anul al patrulea al patrierșiei lui chir Rafail” (ms. rom. BAR 1505, f. 97^v). Trei ani mai înainte, Sofiana ia „blagoslovenia și de la preasfințitul patriarh chir Matei” (f. 112^v), pentru a-și sfinți casa în numele sfinților Vasile cel Mare, Grigorie de Nazianz și Ioan Gură de Aur, iar după doi ani de la această viziune „ș-au vândut tot ce au avut și au ajunsu la Ierusalim [...] și au petrecut în tăcere cu blagoslovenia sfântului patriarh, chir Sofronie” (f. 113^v).

Având în vedere faptul că Ahmed I a fost sultan între anii 1603 și 1617³⁵, Rafail al II-lea a fost patriarh al Constantinopolului între februarie 1603 și octombrie 1607, Matei al II-lea a fost patriarh al Constantinopolului între martie sau aprilie 1578 și februarie 1602 și, încă o dată, în ianuarie și februarie 1603³⁶, iar Sofronie al IV-lea a fost patriarh al Ierusalimului între 1579 și 1608³⁷, se poate trage concluzia că textul a fost redactat într-o perioadă imediat posterioară anului 1607, când toate aceste date erau încă bine cunoscute autorului.

Ceea ce distinge textul de față de celelalte viziuni bizantine și postbizantine este, pe de o parte, referința la alte experiențe vizionare care au precedat-o, în scopul legitimării viziunii Sofianei, iar, pe de altă parte, referința directă la tema iconografică a *Judecării de Apoi*.

Datei la care are loc viziunea Sofianei, 6 august, îi corespunde, în calendarul bisericii, praznicul Schimbării la Față, coincidență semnificativă, dacă se ține seama de faptul că autorul textului nu ignora, probabil, faptul că situarea viziunii la această dată însemna plasarea ei în descendența celei dintâi revelații a lui Hristos,

³⁵ Vezi A. Sacerdoțeanu, *Liste de suverani*, în „Hrisovul”, I, 1941, p. 156.

³⁶ Vezi P. Ș. Năsturel, *Lista patriarhilor ortodocși*, în „Hrisovul”, VII, 1947, p. 154.

³⁷ Vezi *ibidem*, p. 186.

petrecute pe muntele Taborului în fața sfinților Apostoli Petru, Iacov și Ioan³⁸.

Pentru a-i combate astfel pe cei ce socotesc aceste relatări drept „mincinoase” și „cărora le pare că nu va fi judecată și zic: «Cine au venit de acolo să spuie de acestea?» sau «Cine le-au văzut acestea? Să ne bucurăm pre această lume până sântem vii»” (f. 98^v – 99^v), autorul *Vedeniei Sofianei* afirmă că ele sunt tot atât de adevărate „ca și videniile sfinților cei di demult” (f. 100^v), care „au fost întru îndelungarea minții și în videnie duș de îngeri în raiu și au văzut bunățile ceale gătite de Dumnezeu dreptilor și muncile ce sânt gătite păcătoșilor și iarăș din porunca lui Dumnezeu li s-au întors sufletele în trupuri și toț au spus ce au văzut, ca și această Sofiană” (f. 99^v).

Cea dintâi autoritate invocată este cea a sfântului Apostol Pavel, care „au fost răpit până la al treilea ceriu în raiu și au auzit graiuri nespuse” (f. 100^v)³⁹. Apoi sunt amintiți „cei 7 coconi din Efes” (f. 100^v), referință la un apocrif grecesc⁴⁰, care povestește cum șapte tineri creștini, în timpul prigoanei împăratului Decius, se ascund într-o peșteră, unde se roagă lui Dumnezeu să le ia sufletele. Ruga le este ascultată, trupurile lor vor rămâne fără viață în peștera zidită de Decius până în timpul împăratului Theodosie, când, la deschiderea peșterii, trupurile creștinilor vor reînvia, servind astfel la îndepărtarea

³⁸ Vezi Μηναίον τοῦ Αυγούστου, Veneția, 1799, p. 34 și *Mineiul lunii august*, Buda, 1805, p. 27-37. Cântările care se intonează la vecernie în ziua de 6 august sunt atribuite lui Cosma monahul, fapt important, probabil, dacă avem în vedere că în textul *Vedeniei Sofianei* se face referință directă la textul unei vedenii atribuite lui Cosma monahul, scriere de altminteri utilizată ca sursă directă de autorul *Vedeniei Sofianei* (vezi *infra*, p. 21-11).

³⁹ Cf. *Faptele Apostolilor* 9, 3-9. Mențiunea celui de-al „treilea ceriu” și a „graiurilor nespuse” pare să indice că autorul *Vedeniei Sofianei* are în vedere fragmentul II *Corinteni* 12, 1-5, cu toate că această vedenie nu este atribuită Apostolului Pavel.

⁴⁰ Pentru circulația acestui apocrif în manuscrisele românești, prin intermediul cronografelor de tip Cigala și Dorothei de Monembasia, vezi N. Cartoian, *Cărțile populare în literatura românească*, vol. II. *Epoca influenței grecești*, București, 1938, p. 142-148 și *Cronograf tradus din grecește de Pătrașco Danovici*, ediție îngrijită de G. Ștrempel, studiu introductiv P. Cernovodeanu, București, 1998, vol. I, p. 260-264.

unei erezii care circula în acele timpuri și care nega învierea morților. Prăznuirea celor șapte tineri din Efes se face, de altfel, în ziua de 4 august⁴¹, dată apropiată de ziua de 6 august, atribuită vedeniei Sofianeii.

În continuare, textul amintește de „un cocon de 7 ani în zile<le> lui Teodosie împărat”, care „s-au răpit la cer și au auzit pre îngeri cântând întreit sfântă cântare” (f. 100^v – 101^r), mențiune ce privește, fără îndoială, răpirea unui prunc în văzduh, petrecută în timpul unui cutremur în timpul domniei împăratului Theodosius al II-lea (408-450) și amintită în calendarul Bisericii Ortodoxe Române la 25 septembrie: „Pe timpul împărăției lui Teodosie cel Mic, vrând Dumnezeu să arate oamenilor, mai înainte de ziua Învierii, a îngăduit de s-a făcut cutremur înfricoșător. Pentru aceasta a făcut litanie tot poporul cu împărtul Teodosie, și cu patriarhul Proclu și cu tot clerul Bisericii, și cu tot orașul pentru frică, afară la câmp. Și fiindcă atunci din ispita diavolului se începuse eresul teopashiților (a celor ce ziceau că Dumnezeu a suferit), fără de veste a fost răpit un copilăș și se ducea în sus în văzduh. Și strigând toți cu frică și cu spaimă multe ceasuri: Doamne miluiește, s-a pogorât iarăși copilășul șezând ca pe un norișor, și a spus cu mare glas, că cetele îngerilor cântă întreit sfântă laudă: Sfinte Dumnezeule, Sfinte Tare, Sfinte fără de moarte, miluiește-ne pe noi. Și îndată cu glasurile acestea și-a dat copilășul sufletul la Dumnezeu, și a încetat cutremurul”⁴².

Textul *Vedeniei Sofianeii* îl menționează și pe „Cozma călugărul din mănăstirea Singarului”, care „au pățimit ca și Sofiana, și, viindu-ș în fire, au spus înfricoșatele minuni ce au văzut și au auzit” (f. 101^r), referință la *Vedenia lui Cosma monahul*, care a fost răpit la cer în al treisprezecelea an al domniei lui Roman împărat, probabil Romanos I Lekapenos (919-944), și care a călătorit la rai, unde a văzut răsplata dreptilor, și la iad, unde a văzut muncile necredincioșilor⁴³.

⁴¹ Vezi Μηναίων τοῦ Ἀβυσσοῦ, p. 23 și *Mineiul lunii august*, p. 18-21.

⁴² Vezi *Mineiul pe septembrie*, București, 1984, p. 308-309.

⁴³ *Vedenia lui Cosma monahul*, redactată în limba greacă, a fost tradusă în slavonă și în română. Versiuni grecești ale textului sunt inventariate în trei miscelane

De asemenea, se amintește că „în zilele marelui Costandin întru acestaș chip au văzut un om nepocăit pre Domnul în chipul lui Costandin-Împărat poruncind să-i taie capul, apoi s-au iertat pentru rugăciunile Preacistii” (f. 101^v), referință neidentificată.

Această enumerare a predecesorilor Sofianei demonstrează în primul rând existența unei tradiții bizantine a relatărilor de experiențe mistice, pe care autorul *Vedeniei Sofianei*, la începutul secolului al XVII-lea, o recunoaște și cu sprijinul căreia încearcă să legitimizeze vedenia pe care o înfățișează.

Nu mai puțin remarcabil este însă recursul autorului *Vedeniei Sofianei* la iconografie, mai precis la tema iconografică a *Judecății de Apoi*, pentru a plasticiza și a oferi un spor de veridicitate descrierii. Influența este mărturisită de autor în mod explicit: „iar de-a dreapta parte a Domnitoriului vedeam pe Preacurata Fecioară, iar de-a stânga pe sfântul Ioan Botezătorul, precum zugrăvescu zugravii” (f. 104^v).

Descrierea urmează în detaliu elementele programului iconografic al *Judecății de Apoi* de la Athos și de pe exonartexul mănăstirilor bucovinene. Mai întâi, este redat registrul superior al compoziției iconografice, respectiv imaginea tronului gol al judecății⁴⁴, iar în centru imaginea lui Hristos venind pe norii cerului⁴⁵, ținând în mână cumpăna și înconjurat de îngeri, care aduc sufletele la judecată: „am văzut scaun de foc luminat, aseamene scaunului împărătescu și patrierșescu, iar din josul scaunului sta o mână de om și ținea cumpănă, iar împrejurul scaunului sta mulțime multă de îngeri, iar alți îngeri să suia de veniia pre acea cale pe unde ne suisem și noi. Și aducea multe suflete de bărbați, de muieri și de copii [...] iar mai

din bibliotecile mănăstirilor Panteleimon, Dionysiu și Doheiaru de la Muntele Athos; vezi Lambros, *Catalogue*, I, p. 253 (nr. 2801-127); p. 379-380 (nr. 3766-232); II, p. 433-434 (nr. 6296-789). Pentru versiunile românești ale acestei vedenii, dintre care cea mai veche datează din 1779 (ms. rom. BAR 1903, f. 52^v – 55^v), vezi Timotin, *Littérature*.

⁴⁴ Cf. Ps. 2, 7-8: „Iar Domnul rămâne în veac, gătit-a scaunul Său de judecată, căci el va judeca lumea cu dreptate”; Ps: 102, 19: „Domnul în cer a gătit scaunul Său și împărăția Lui peste toți stăpânește”.

⁴⁵ Cf. Matei 24, 30: „vor plânge toate neamurile și vor vedea pe Fiul Omului venind pe norii cerului, cu putere și cu slavă multă”.

presus de acel scaun şădea Domnitoriul Hristos, în mijloc de nor luminat, în chip de foc [...] cu îmbrăcăminte de ţesături roşii” (f. 104^v).

Descrierea este însoţită de imaginea îngerilor aflaţi împrejurul lui Hristos, care dau glas „Slavosloviei”, cântărilor rostite în liturgia sfântului Ioan Gură de Aur, în vreme ce diaconul acoperă cu ripida sfintele daruri.

Acordând mai puţin atenţie alegoriilor templului din Ierusalim, pământului şi mării, reţinând numai „mărgăritariul şi pietrele scumpe ce cură” „din deagetele mâinii drepte” a lui Hristos (f. 104^v), autorul *Vedeniei Sofiane* îşi concentrează descrierea asupra fluviului de foc, care izvorăşte de sub tronul judecăţii şi în care se chinuie cei osândiţi: „iar din deagetele mâinii stânga cura văpaie de foc ca fulgerul şi pogorâia aceea la pământ” (f. 104^v – 105^v).

Vedenia reţine şi tema iconografică a morţii unui drept, zugrăvit în alb, vegheat de îngeri şi la picioarele căruia profetul David cântă din harfă⁴⁶: „iată au venit îngerii şi au adus un suflet cu cântări şi cădiri, cu făclii şi cu multe străluciri de lumini, cu cinste nespusă şi cu multă îndrăznire şi bucurie [...] şi acel fericit suflet avea haină curată şi luminată, albă, strălucind, întru care haină nu era nici o spurcăciune sau vreun semnu de păcat” (f. 107^v).

De un tratament particular se bucură însă tema iconografică a sufletului judecat, înfăţişat gol, vegheat de îngeri şi demoni, şi aflat în cumpăna ţinută de mâna lui Hristos, înclinată înspre partea în care se află îngerii. Autorul *Vedeniei Sofiane* redă într-un mod dinamic această reprezentare statică a judecăţii sufletului, opunând rugăciunile pe care sfântul Ioan Botezătorul, Maica Domnului şi preotul le fac pentru sufletul său, la care se adaugă „milosteniile ce făcuse părinţii lui pentru dinsul, încă şi glasurile săracilor cărora didease milosteniia” (f. 106^v)⁴⁷, cu „plângerea părinţilor şi glasul cântăreţilor şi zicătorilor”

⁴⁶ Cf. I *Regi* 16, 23: „Iar când duhul cel trimis de Dumnezeu era peste Saul, David, luând harpa, cânta şi lui Saul îi era mai uşor şi mai bine şi duhul cel rău se depărta de el”.

⁴⁷ Despre eficacitatea rugăciunilor pentru morţi ale sfinţilor şi preoţilor, aşa cum apar acestea în *Vedenia Sofiane* şi în *Vedenia lui chir Daniil*, vezi Timotin, *Vision*, p. 191-192.

ce însoțesc sufletul mortului și prin care oamenii „pleacă pre Dumnezeu spre mânie și se leapădă de învierea morților ce va să fie” (f. 106^v – 107^r). Descrierea plastică și expresivă a autorului se constituie într-un scurt capitol etnografic despre obiceiurile populare și bisericești la înmormântare, așa cum sunt ele cunoscute unui cleric bizantin la începutul secolului al XVII-lea.

Ultima temă iconografică prezentă în textul *Vedeniei* este cea a raiului, înfățișat în complexul *Judecății de Apoi* sub forma unei cetăți înconjurată de ziduri⁴⁸, înăuntrul căreia se disting Maica Domnului însoțită de doi îngeri, de tâlharul cel bun, de cele cinci fecioare înțelepte și de patriarhii *Vechiului Testament*, așezați pe tronuri în grădina raiului, înconjurați de o vegetație luxuriantă.

Această imagine a vegetației este cu precădere exploatată de autorul *Vedeniei Sofianei*: „și întâi au untrat Născătoarea de Dumnezeu, după aceea îngerii cu acel suflet drept și cu cealealte [...] și nicidecum nu se aseamnă cu pământul pe care umblăm noi, ci era ca niște bumbac albu, și ca un sarasir cu multe flori țasut, precum vrea avea pe deasupra pietri scumpe și mărgăritar. Și era copaci mari, înalți, plini de flori și de roadă frumoasă și de mireazme nespuse” (f. 108^{r-v}).

Redarea temei iconografice este realizată în acest caz având ca model textul *Vedeniei lui Cosma monahul*. În grădina raiului, Sofiana recunoaște astfel „pre mulți din satul nostru, din Avidon, și cât au murit de aici din norie mai nainte vream [...] Și lăcașele tuturor nu era într-un chip, ci în multe fealiuri, după fapta fieștecăruia”, în termeni similari celor redați de autorul *Vedeniei lui Cosma monahul*: „[...] cunoscut-am pre mulți și de la țară și de la oraș și de la curtea împărătească, cunoscut-am și din mănăstirea noastră și pre aceștia ce i-am cunoscut sânt toți răposaji, și vrând eu să întreb de acel pomet de maslin îmi pricepură gândul bătrânii cei ce mă ducea purtându-mă pre acele locuri, și-mi ziseră: «Gândești să ne întrebi de locul acesta ce este de are atâta frumoșețe și maslini ghizdavi și cine sânt toți cei ce

⁴⁸ Cetatea raiului este detaliat descrisă în *Vedenia lui Cosma monahul*; vezi ms. rom. BAR 1903, f. 54^{r-v}.

şed supţ dâşşii. Aceştia sânt celea ce cântaţi în biserică, adecă multe lăcaşuri sânt la tine Doamne împărţite tuturor, după vrednicia lor, după măsura bunătăţilor»⁴⁹.

În tema iconografică a grădiniî raiului se află şi sânul lui Avraam, pe care autorul *Vedeniei Sofianeî* îl descrie aşezat „în jăţ de aur şi haina lui albă şi părul capului lui mai albu decăt zăpada şi împrejurul lui mulţime de suflete, în mare bucurie şi veselie” (f. 109^v), în termeni similari celor în care el este prezentat şi în *Vedenia lui Cosma monahul*: „[...] şi acolo şădea un bătrân cinstit şi de-a hirea şi era împrejurul lui mulţime de coconi ca nisipul mării. Şi deaca-m ieşi toată frica şi toată grija, întrebai pre acei 2 bătrâni cinstiţi: «Cine este acel bătrân minunat, şi cine sânt acei coconi mulţi?» Şi ei ziseră: «Acesta easte Avraam şi sânul lui Avraam, care auzi în biserică»⁵⁰.

Când Sofiana sfârşeşte mărturisirea vedeniei, duhovnicul Ierotei o întrebă: „Dar mai văzut-ai altă taină dumnezeiască sau feaţe de harapi suindu-te la ceriu, cum au văzut alţii mulţi, carii au văzut videnie ca şi tine?” (f. 109^v). Autorul are în vedere, foarte probabil, un fragment din *Vedenia lui Cosma monahul*, unde călugărul Cosma vede „de-a stânga parte mulţime de harapi preste seamă de neagri [...] iar ei cutezară de mă luară, şi mă ducea legat, unii mă trăgiia şi alţii mă împingia, şi cu tare strânsoare mă duseră la o vale adâncă, cât o zvârlitură de lată, iar adâncă până la tartar, şi mă trăgiia cu de-a sila să mă arunce întru acea prăpastie”⁵¹.

În concluzie, ultimele trei fragmente demonstrează cu suficientă claritate utilizarea în redactarea textului *Vedeniei Sofianeî* a *Vedeniei lui Cosma monahul*.

Recursul la programul iconografic atonit în descrierea judecăţii de apoi, deşi reprezintă o particularitate a textului *Vedeniei Sofianeî*, se încadrează într-o categorie mai largă, cea a utilizării temelor iconografice în redactarea textelor vizionare, în cadrul căreia acest procedeu nu este un fenomen izolat⁵².

⁴⁹ *Ibidem*, f. 53^v.

⁵⁰ *Ibidem*, loc. cit.; cf. Luca 16, 22-23

⁵¹ *Ibidem*, f. 53^r.

⁵² Vezi şi Timotin, *Croyances*, p. 234.

În *Vedenia lui Cosma monahul*, Cosma îi recunoaște, de pildă, pe sfinții Apostoli Ioan și Andrei „dupre sfintele icoane”⁵³, iar într-un text eshatologic românesc redactat în mănăstirea Nearnț în ultimii ani ai secolului al XVIII-lea, trăsăturile diavolului sunt descrise având ca model balaurul înfricoșător, alegorie a iadului în care cad chinându-se cei osândiți, așa cum se mai poate încă distinge cu claritate în cadrul complexului iconografic al *Judecății de Apoi* de pe exonartexul mănăstirii Sucevița⁵⁴.

Tot după „zugrăvitul icoanelor” Sofiana îi distinge pe cei „trei sfinți, Vasilie cel Mare, Grigorie Bogoslov și Ioan Zlatoust”⁵⁵, cei trei mari liturgiști ai Bisericii de Răsărit, care îi apar „împodobiiți cu podoabe arhieresti”, cerându-i să transforme casa în care trăia împreună cu soțul ei și care fusese mai înainte biserică, într-un lăcaș de cult închinat în numele lor (f. 110^{r-v})⁵⁶.

Programul iconografic al *Judecății de Apoi* a stat, foarte probabil, și la baza redactării unui alt text vizionar din tradiția bizantină, *Vedenia sfântului Nifon*, patriarh al Constantinopolului între 1486-1488 și 1497-1498⁵⁷.

⁵³ *Ibidem*, f. 53^v; vezi și Timotin, *Vision*, p. 192.

⁵⁴ Vezi A. Timotin, *Vedenia călugărului Teodosie de la Nearnț: Un text eshatologic românesc de la sfârșitul secolului al XVIII-lea*, în „Sud-estul și contextul european”, XII, 2001, sub tipar.

⁵⁵ Cu privire la redarea în iconografia bizantină a triadei formate din sfinții Vasile cel Mare, Grigorie de Nazianz și Ioan Gură de Aur, vezi Réau, *Iconographie*, III, 1, p. 185-186.

⁵⁶ O viziune a celor trei sfinți, prăznuiți la 30 ianuarie; a avut și „Ioan, mitropolitul cetății Erhaitenilor”; vezi *Viețile sfinților pe luna ianuarie*, ediția a II-a, Episcopia Romanului, 2001, p. 610-617.

⁵⁷ O versiune românească a textului se află în ms. rom. BAR 2570, f. 116^r – 125^v (vezi Timotin, *Littérature*). Cercetări mai recente încearcă să-l atribuie, neplauzibil, episcopului Nifon al Constanțianeii, din secolul al VI-lea, plasându-l în mod anacronic la originea programului iconografic al *Judecății de Apoi* de pe pereții exteriori ai mănăstirilor bucovinene; vezi S. Dumitrescu, *Chivotele lui Petru Rareș și modelul lor ceresc*, București, 2001. Vom reveni cu altă ocazie asupra acestei ipoteze.

Vedenia lui chir Daniil

Textul *Vedeniei lui chir Daniil*, redactat în greacă, cel mai probabil după anul 1763⁵⁸, a fost conceput ca o prelungire a unui text hagiografic, *Viața lui Anastasie*, care a circulat simultan cu textul *Vedeniei*, în mai multe redacții, între care există diferențe substanțiale⁵⁹.

Textul *Vieții sfântului Anastasie*, în redacția în care a circulat în manuscrisele românești, relatează pe scurt persecuțiile și martiriul la care sfântul Anastasie a fost supus de către un guvernator turc, tatăl lui chir Daniil⁶⁰. Atras de credința lui Anastasie și călăuzit de acesta, fiul guvernatorului, un tânăr musulman, se convertește la creștinism și îmbracă rasa monahală la Corfus, vechea cetate Cherkira, primind numele de Daniil.

Textul *Vedeniei lui chir Daniil* reia firul acestei povestiri, înfățișându-l pe tânărul Daniil, care vine din Corfus, unde se afla „pentru sfântul făcătorul de minuni Spiridon”⁶¹, la Constantinopol, pentru a îndura martiriul în numele lui Hristos. Cerând sfatul unui duhovnic, este sfătuit să postească și să se roage fierbinte lui Dumnezeu, pentru a primi un semn că dorința sa este plăcută lui

⁵⁸ Vezi *infra*, *Vedenia lui chir Daniil*, cap. *Descrierea manuscriselor*, p. 75.

⁵⁹ Vezi *infra*, *Vedenia lui chir Daniil*, cap. *Originalul grecesc*, p. 91-93.

⁶⁰ Un sfânt Anastasie, martirizat prin decapitare, așa cum relatează și una dintre redacțiile grecești ale *Vieții sfântului Anastasie* (vezi *infra*, *Vedenia lui chir Daniil*, cap. *Originalul grecesc*, p. 98), este menționat în calendarul Bisericii Ortodoxe Române la 25 octombrie; vezi *Mineiul pe octombrie*, București, 1983, p. 309.

⁶¹ Este vorba, desigur, de sfântul Spiridon, făcătorul de minuni, episcop de Trimithuntis, în Cipru, martirizat la jumătatea secolului al IV-lea și prăznuit la 12 decembrie; vezi Halkin, *Bibliotheca*, II, p. 246 și *Acatistul al celui între sfinți părintelui nostru Spiridon, episcopul Trimutudiei, făcătorul de minuni*, compus de postelnicul Manolachi Draghici, Iași, 1862. O descriere mai amănunțită a contextului călătoriei lui Daniil la Corfus se află într-o redacție a textului grecesc al *Vieții lui Anastasie* diferită de cea după care s-a realizat traducerea românească; vezi *infra*, *Vedenia lui chir Daniil*, cap. *Originalul grecesc*, p. 98.

Dumnezeu. În ziua de 18 noiembrie⁶², la ccașurile nouă ale serii, Daniil primește vedenia sfântului Anastasie, care îl va călăuzi spre a-i descoperi tainele dumnezeiești.

Trăsătura distinctivă a descrierii acestei experiențe mistice în contextul scrierilor eshatologice bizantine este aceea că viziunea monahului se identifică, în acest caz, cu participarea la o liturghie cerească la care iau parte, alături de Hristos și Maica Domnului, toți sfinții. Caracterul ei eshatologic, ca prefigurare a mesei euharistice, este dublat de unul istoric și ideologic, întrucât săvârșirea liturghiei este asimilată izgonirii turcilor din Constantinopol, eliberării triumfale a bisericilor transformate în moschei și reluării liturghiei întrerupte în Sfânta Sofia în anul 1453⁶³.

Anastasie îl conduce mai întâi pe Daniil în fosta biserică a Tuturor Sfinților, iar apoi în fosta biserică a Celor Doisprezece Apostoli, amândouă devenite între timp moschei. În biserica Celor Doisprezece Apostoli vede mulțime de sfinți, pe împăratul Constantin cu mama sa Elena, ținând în mâini sfânta cruce, și pe „sfântul Marchian” împărțind lumânări. Este vorba de sfântul Marcianus, pe care Biserica Greacă îl prăznuiește la 10 ianuarie, preot și econom al bisericii, care și-a cheltuit averea pentru refacerea bisericilor din Constantinopol⁶⁴. Cu ajutorul crucii sunt îndepărtate „semnele lunii”, reprezentând, desigur, semiluna islamică și drapelele aflate pe cupolele moscheilor.

Ieșind din biserica Celor Doisprezece Apostoli, Anastasie îl conduce pe Daniil prin Fanar, unde trec pe lângă casa unui anume Hrisant, probabil fratele sfântului Cosma din Etolia, devenit ulterior

⁶² La data de 18 noiembrie în calendarul ortodox se prăznuiesc sfinții Platon și Roman; vezi Μηναίων τοῦ Νοεμβρίου, Veneția, 1801, p. 141-148 și *Mineiul lunii noiembrie*, Buda, 1805, p. 97-101. Despre sfinții Platon și Roman, vezi Halkin, *Bibliotheca*, II, p. 210-211, respectiv p. 226. În Constantinopol exista o eparhie care purta numele sfântului Roman, în care a avut loc vedenia Sofianei (vezi ms. rom. BAR 1505, f. 97^v).

⁶³ Despre tema reluării sfintei liturghii din Sfânta Sofia, întreruptă în ziua cuceririi Constantinopolului, vezi Argyriou, *Exegeses*, p. 103, n. 2.

⁶⁴ Vezi Halkin, *Bibliotheca*, II, 76-77; Paschos, *Νεομάρτυρες*, p. 471; *Viețile sfinților pe limba moldovenească*, cartea I, București, 1909, p. 355-362.

scolarh al Academiei Patriarhiei din Constantinopol, iar din 1773, scolarh la Naxos, insula sfântului Nicodim Aghioritul⁶⁵.

Împreună cu sfinții și cu împăratul Constantin, cei doi ajung la biserica sfântului Gheorghe, din care sfântul Gheorghe însuși îi izgonește pe turci, și se îndreaptă apoi către *Eni Geami*, „Geamia Nouă”, moschee ale cărei turlle sunt doborâte de sfântul Gheorghe și în curtea căreia sfântul Constantin înfige crucea.

Intrând în Sfânta Sofia, sunt întâmpinați de doi diaconi, sfântul mucenic Ștefan și sfântul arhidiacon Laurențiu, „îmbrăcați în vășminte sfințite, fiind doao cădelnițe înfrumusețate”. Cei doi diaconi îi reprezintă pe sfântul arhidiacon Ștefan, protomartirul, prăznuit la 26 decembrie⁶⁶, și sfântul arhidiacon Laurențiu, prăznuit la 10 august, martirizat la Roma în anul 258 printr-un supliciu de o cruzime ieșită din comun⁶⁷ și reprezentat adeseori în iconografie însoțit de sfântul Ștefan⁶⁸.

Apropiindu-se de altar, Anastasie și Daniil o văd pe Maica Domnului înconjurată de îngeri și de arhangheli, împrejurul ei fiind așezate scaunele arhierilor care au luat parte la sinoduri, pregătite pentru a servi la consfințirea unirii Bisericii și a anulării schismei la sfârșitul veacurilor.

În Sfânta Sofia, liturghia este începută de sfântul Iacov, primul mare liturgist al Bisericii⁶⁹. La liturghie, pe care o oficiază însuși Hristos, iau parte toți sfinții. Sfântul Laurențiu citește pericopa rânduită din *Apostol*, iar sfântul Ștefan pericopa din *Evanghelie*. Citirea *Apostolului* de către sfântul Laurențiu în cadrul liturghiei cerești este determinată, probabil, de reprezentarea sa frecventă în iconografie cu *Evanghelia* în mâini, reprezentare ce provine din funcția sa de diacon și care stă, de asemenea, la baza reputației sale de protector al bibliofililor și anticarilor⁷⁰.

⁶⁵ Vezi Paschos, *Νεομάρτυρες*, loc. cit.

⁶⁶ Vezi Halkin, *Bibliotheca*, II, p. 247-253.

⁶⁷ Vezi Halkin, *Bibliotheca*, II, p. 51-52.

⁶⁸ Vezi Réau, *Iconographie*, III, 2, p. 789.

⁶⁹ Vezi Halkin, *Bibliotheca*, I, p. 252-254.

⁷⁰ Vezi Réau, *Iconographie*, loc. cit..

Pericopa din *Apostol*, „Fraților, sfinții toți prin credință biruit-au împărății” (f. 284¹), extrasă din *Epistola către evrei* a sfântului Apostol Pavel⁷¹, se citește în liturghia din duminica întâi a postului Paștelui⁷². Pericopa „Eu sânt viia și voi vițele” (f. 284¹), este extrasă din *Evanghelia lui Ioan*⁷³.

După binecuvântarea sfințelor taine și cântarea *Chinonicului*, Hristos însuși este cel care ia sfântul potir și îl împărtășește „pre bătrânul ce dormiia în jățiu” (f. 284¹) în altar, „carele avea cunună în cap și Evanghelie înfrumusețată și închisă fiind în mâini” (f. 283¹). Bătrânul așezat pe tron în altar, pe care îl deșteaptă sfinții Ioan Gură de Aur și Mitrofan⁷⁴, este, fără îndoială, Melhisedec, „rege al Salemului” și „preot al lui Dumnezeu”, despre care sfântul Apostol Pavel spune că este „fără tată, fără mamă, fără spiță de neam, neavând nici început al zilelor, nici sfârșit al vieții, ci, asemănat fiind Fiului lui Dumnezeu, el rămâne preot pururea”⁷⁵, Melhisedec apărând, ca urmare, în mod curent reprezentat în iconografie în altar, ca preot sau ca arhieru al preoților, uneori purtând în mâini pâinea și vinul⁷⁶.

Înainte de încheierea liturghiei, Maica Domnului îi adresează lui Hristos, cu formula consacrată din liturghia sfântului Ioan Gură de

⁷¹ Cf. *Evrei* 11, 32-34: „Căci timpul nu-mi va ajunge, ca să vorbesc de Ghedeon, de Barac, de Samson, de Ieftae, de David, de Samuel și de prooroci, care prin credință, au biruit împărății, au făcut dreptate, au dobândit făgăduințele, au astupat gurile leilor, au stins puterea focului, au scăpat de ascuțișul sabiei, s-au împuțernicit, din slabi ce erau s-au făcut tari în război, au întors taberele vrăjmașilor pe fugă”.

⁷² În prima duminică a postului mare, Duminica Ortodoxiei, se citește din *Apostol* pericopa *Evrei* 11, 24-26, 32-40; vezi *Apostol*, București, 1999, p. 259.

⁷³ Cf. *Ioan* 15, 5: „Eu sunt vița, voi sunteți mlădițele. Cel ce rămâne în Mine și Eu în el, acela aduce roadă multă, căci fără Mine nu puteți face nimic.”

⁷⁴ Este vorba de sfântul Mitrofan, episcopul Constantinopolului, al cărui praznic este la 4 iunie; vezi Halkin, *Bibliotheca*, II, p. 117.

⁷⁵ *Evrei* 7, 1-4; cf. *Evrei* 7, 21: „El (i. e. Hristos) s-a făcut cu jurământul Cerului ce I-a grăit: «Juratu-S-a Domnul și nu se va căi: Tu ești preot în veac, după rânduiala lui Melhisedec» (Ps. 109, 4)”.

⁷⁶ Vezi *Lexicon der christlichen Iconographie*, hrsg. von E. Kirschbaum, Herder, 1971, Bd. III, p. 242. Cu pâinea și vinul în altar, Melhisedec apare reprezentat în iconografia răsăriteană în mănăstirea Protaton, de la Athos, în secolul al XIV-lea.

Aur, rugăminţile de izbăvire ale creştinilor de sub jugul turcesc. Răspunsul lui Hristos reia un loc comun al teologiei postbizantine, care interpretează căderea imperiului bizantin sub jugul otoman drept o pedeapsă divină, menită să-i îndrepte pe creştini, așa cum în *Vechiul Testament* evreii au căzut din pricina necredinţei sub jugul egiptenilor și au fost călăuziți apoi de Moise prin deșert. În fragmentul „Cunoști, Maica mea, că din zilele preapăgânului împărat Mehmed am vrut să-i izbăvesc pre dâșii” (f. 258^v), se face cel mai probabil referire la sultanul Mahmud al II-lea (1730-1754). Răspunsul lui Hristos cuprinde făgăduința de a-i izbăvi pre creştini, în pofida necredinţei lor, „preste puţină vreme”.

După încheierea liturghiei și înălțarea lui Hristos la ceruri, Daniil află de la Maica Domnului motivele pentru care nu-i fusese îngăduit să-și mărturisească credința prin martiriu. Tatăl său, guvernatorul, aflase de mai multă vreme de convertirea sa, despre care bănuia că s-ar fi împlinit în Țara Românească, și căuta în fel și chip să-i dea de urmă. Daniil este de asemenea sfătuit de Maica Domnului să nu meargă la Muntele Athos (f. 287^v), din rațiuni pe care le înfățișează o altă redacție a textului grecesc decât cea după care s-a făcut traducerea românească⁷⁷.

Sfârșitul textului înfățișează eliberarea apoteotică a Sfintei Sofia și umilirea de către sfântul Hristofor a sultanului, probabil Mustafa al III-lea (1757-1774), autor al unui masacu căruia i-au căzut victime trei arhierii și doi dregători bizantini din Constantinopol. Rolul care i se atribuie sfântului mucenic Hristofor în această confruntare eshatologică își are originea, fără îndoială, în reputația sa de războinic și mai ales în trăsăturile fabuloase pe care tradiția iconografică i le atribuie cu începere din secolul al X-lea: sfântul Hristofor, martirizat în Lycia, în timpul împăratului Decius⁷⁸, este reprezentat în mod comun sub chipul unui uriaș înarmat cu o lance,

⁷⁷ Vezi *infra*, *Vedenia lui chir Daniil*, cap. *Originalul grecesc*, p. 93.

⁷⁸ Vezi Halkin, *Bibliotheca*, I, p. 108-110.

purtându-l pe umeri, călare sau pedestru, pe copilul Hristos, imagine care provine din interpretarea literală a numelui său⁷⁹.

Mulțumirilor adresate de arhieriei și dregători, Maica Domnului le răspunde, între altele, cu un reproș: „Nu sânt eu ceea ce am izbăvit cetatea aceasta de atâtea și de multe ori de mari primejdii?” (f. 289^v), interogație care face, desigur, aluzie la respingerea în anul 626, în timpul împăratului Herakleios, a asaltului Constantinopolului de către perși cu ajutorul intervenției miraculoase a Maicii Domnului, eveniment crucial în istoria cetății, în cinstea căruia a fost compus *Imnul Acatist*⁸⁰.

Plasarea explicită în textul *Vedeniei lui chir Daniil* a speranțelor de eliberare a Constantinopolului de sub jugul turcesc în descendența confunțărilor bizantino-persane din primul mileniu continuă astfel tradiția bizantină care atribuie Maicii Domnului protecția cetății. Constantinopolul se află astfel situat în centrul unei tradiții literare eshatologice, care a dobândit, așa cum o dovedește *Vedenia lui chir Daniil*, un caracter ideologic incontestabil în perioada postbizantină.

⁷⁹ Vezi Réau, *Iconographie*, III, 1, p. 304-309. Această imagine, care amintește, desigur, pe cea a lui Atlas purtând pământul pe umeri, sau pe cea a lui Hercule purtându-l pe Eros, a fost popularizată în Occident mai ales cu începere din secolul al XIII-lea prin *Légende dorée*. Sfântul Hristofor, al cărui cult este atestat din secolul al V-lea în Asia Mică, apare adesea reprezentat cu un cap de câine, temă iconografică a cărei origine este în continuare controversată. Ea s-a transmis însă și în tradiția iconografică românească, unde tipul cinocefal apare într-o ediție a *Paradisului sfântului mare mucenic Hristofor*, tipărită în secolul al XIX-lea în mănăstirea Neamț (f. a.).

⁸⁰ Despre reprezentarea iconografică a acestui eveniment, vezi în primul rând V. Grecu, *Eine Belagerung Konstantinopels in der rumänischen Kirchenmalerei*, în „Byzantion”, I, 1924, p. 288 și P. Henry, *Les églises de Moldavie du Nord. Des origines à la fin du XVIIe siècle*, vol. I, Paris, 1930, p. 239-240.

DESCRIEREA MANUSCRISELOR

Versiunile cunoscute ale textului *Vedeniei Sofiane* se află în manuscrise care aparțin fondului Bibliotecii Academiei Române și au fost inventariate, în cadrul catalogului întocmit de Gabriel Ștrempel, sub cotele 1313, 1505, 2181 și 2183. Corespunzător inițialei numelui copistului, aceste versiuni au fost notate prin următoarele sigle: G (Gherasim) = ms. rom. BAR 1313; V (Vlad Grămăticul) = ms. rom. BAR 1505; I₁ (Ioan din Bărbătești, prima copie) = ms. rom. BAR 2183; I₂ (Ioan din Bărbătești, a doua copie) = ms. rom. BAR 2181.

1. Versiunea V

Versiunea V reprezintă cea mai veche copie cunoscută a *Vedeniei Sofiane* și se află inclusă între filele 97^v – 113^v ale unui miscelaneu provenit din biblioteca mitropolitului Moldovei, Iosif Naniescu, și dăruit Bibliotecii Academiei Române în anul 1894¹, unde este păstrat sub cota 1505. Pe baza particularităților de grafie (vezi facsimil 1-2), am identificat copistul acestui miscelaneu în persoana lui Vlad Grămăticul².

Miscelaneul în cadrul căruia Vlad Grămăticul a copiat textul *Vedeniei Sofiane* cuprinde texte din *Pateric* (2^v/3 – 97^v/19, 113^v/15 – 131^v/8, 136^v/10 – 176^v/9), *Viața lui Alexie, omul lui Dumnezeu* (132^v/1 – 139^v/9) și fragmente din *Vedenia lui Grigorie*, însoțite de *Viața sfântului Vasile cel Nou, scrisă de Grigorie și de Vămile văzduhului* (176^v/10 – 177^v/19; 178^v/1 – 182^v/19; 183^v/1 – 189^v/19)³.

¹ Ștrempel, *Catalogul*, I, p. 353.

² Vezi *infra*, cap. *Copistul versiunii V*, p. 48-51.

³ Am identificat fragmentele din textul *Vedeniei lui Grigorie* pe baza comparației cu cea mai veche versiune cunoscută a traducerii românești, aflată în ms. rom. BAR 4421, f. 135^v – 180^v, rectificând astfel indicația din Ștrempel, *Catalogul*, I, p. 353, unde între f. 176^v – 189^v este menționat doar textul *Vămile văzduhului*. O descriere amănunțită a textelor, care au circulat împreună, a fost realizată, după un

Integrarea *Vedeniei Sofiane* în cadrul narațiunilor din *Pateric* implică eventualitatea ca un studiu aprofundat al corpusului de paterice manuscrise să conducă la identificarea unor alte copii sau a unor fragmente ale textului. Menționarea povestirilor din patericul de față este utilă însă și din alte rațiuni: titlurile povestirilor, notate cu chinovar, sunt greu de citit, din cauza deteriorării cernelei și, foarte probabil, procesul de deteriorare va conduce în scurt timp la imposibilitatea citirii acestora. Titlurile primelor douăzeci și șapte de povestiri din *Pateric* sunt menționate într-o scară aflată pe prima filă a manuscrisului, titlul întreg al scării devenind între timp ilizibil. Grație păstrării acestui cuprins, titlurile povestirilor respective pot fi menționate, în condițiile în care, în multe cazuri, chinovarul cu care au fost scrise a devenit imposibil de citit.

Patericul cuprinde următoarele texte⁴:

1. *A sfântului Paladie, pentru un Euloghie* (2°/3 – 6°/1);
2. *A sfântului Patermutie* (6°/2 – 7°/17);
3. *Pentru un fecior de hatman, ce s-au călugărit*⁵ (7°/18 – 7°/19);
4. *Pentru 2 neguțători și o înțeleaptă muiare ce au îndireptat*⁶ (8°/1 – 10°/7);
5. *Pentru un pustnic ce au căzut în curvie* (10°/8 – 11°/11);
6. *A lui Anastasie patriarhul* (11°/12 – 12°/11);
7. *Pentru un bătrân ce ș-au trimis ucenicul în Eghipt și pentru smerenie*⁷ (12°/12 – 13°/1);
8. *A părintelui Palaăie* (13°/2 – 15°/13);
9. *A părintelui Visarion postnicu*⁸ (15°/14 – 21°/16);
10. *Pentru 2 sihaștri și un ucenic pacinic* (21°/17 – 22°/19);
11. *A părintelui Savii pentru 2 frați exacuvitori*⁹ (23°/1 – 24°/11);
12. *Pentru Senezie episcopul și Evagrie filosof, a lui Ioan și Sofronie*¹⁰ (24°/12 – 26°/10);

manuscris provenit de la mănăstirea Căldărușani, de Fecioru, *Catalogul*, ST, XV, 1963, nr. 7-8, p. 481-485.

⁴ Au fost notate titlurile din scară, semnalându-se, atunci când a fost posibil, eventualele diferențe dintre acestea și cele care apar înaintea povestirii propriu-zise.

⁵ În text, titlul este: *Pentru un călugăr, fecior de hatman*.

⁶ În text, titlul este: *Pentru 2 neguțători și o înțeleaptă muiare*.

⁷ În text: *Pentru smerenie*.

⁸ În text: *A lui Visarion postnicul*.

⁹ În text, titlul este: *Pentru doi exacuvitori*.

-
13. Pentru un călugăr din Tibaida (26°/11 – 30°/5);
 14. A părintelui Macarie pentru un călugăr prilăstit de draci¹¹ (30°/6 – 33°/16);
 15. Pentru un vrăjitor din Tarigrad (33°/17 – 36°/14);
 16. Pentru sfântul Marchien (36°/15 – 38°/3);
 17. Pentru un maghistran milostiv (38°/4 – 40°/1);
 18. A părintelui Macarie Eghipteanul (40°/2 – 42°/5);
 19. Pentru stareşul cel blând¹² (42°/6 – 42bis°/9);
 20. Alta aseamene pentru părintele Macarie (42bis°/10 – 42bis°/10);
 21. Pentru sfântul Isidor (42bis°/11 – 43°/10);
 22. Pentru un stareş ce l-au jăfuit tâlharii (43°/11 – 44°/19);
 23. Pentru un părinte, anume Serghie (44°/1 – 45°/16);
 24. Alta, a acestuiaşi, pentru fericita Dionisia¹³ (45°/17 – 46°/10);
 25. Pentru un diiacon din lavra sfântului Gherasim şi pentru îndireptare¹⁴ (46°/11 – 47°/2);
 26. A acestuiaşi, pentru un bătrân din Lidia¹⁵ (47°/3 – 48°/4);
 27. A acestuiaşi, pentru un bătrân: când au mer<s> să-şi cumpere o haină (48°/5 – 48°/19);
 28. A părintelui Paladie (49°/1 – 49°/19);
 29. A acestuiaşi Paladie pentru un copil botezat cu năsip (50°/1 – 52°/19);
 30. Pentru un stareş, anume Toma (52°/1 – 53°/14);
 31. Pentru doi fraţi călugări (53°/15 – 55°/16);
 32. Pentru sfântul Leontie (55°/17 – 56°/19);
 33. A părintelui Eutratie igumenul (57°/1 – 59°/3);
 34. Pentru împăratul Zinon (59°/4 – 59°/15)¹⁶;
 35. Pentru un episcop (59°/16 – 60°/12);
 36. Pentru un stareş, cu al său ucenic (60°/13 – 61°/11);
 37. Pentru un milostiv, anume Olimb (61°/12 – 63°/7);
 38. Pentru o fată de jidovi ce o au botezat ingerii (63°/8 – 65°/12);
 39. Despre un boiar milostiv, anume Hristofor (65°/13 – 67°/10);
 40. Pentru un copil de jidov botezat de alţi copii la păstorie (67°/10 – 70°/10);
 41. Pentru o fată îndrăcită (70°/11 – 71°/14);
-

¹⁰ În text: *Pentru Senezie episcop şi Evagrie filosof.*

¹¹ În text: *A părintelui Macarie pentru un călugăr prilăstit de dracul.*

¹² În text: *Pentru un stareş blând.*

¹³ În text: *Alta, a acestuiaşi.*

¹⁴ În text: *Pentru îndireptare.*

¹⁵ În text: *A acestuiaşi, pentru alt stareş.*

¹⁶ Această povestire nu este terminată. Foarte probabil, în timpul copierii, copistul a trecut la altă filă a manuscrisului care îi servea drept izvor.

42. Pentru un fericitul patriarh Apolinarie și pentru un tânăr rămas sărac (71°/15 – 74°/10);
43. Pentru o călugăriță ce ș-au scos ochii pentru curăția ei (74°/11 – 75°/9);
44. Pentru un mirean bogat ce s-au călugărit (75°/10 – 77°/3);
45. Viața sfântului Antonie cel Nou (77°/4 – 82°/19);
46. Din [...] sfântului Grigorie [...] (82°/1 – 85°/7);
47. Din viața sfântului Ioan milostiv (85°/8 – 87°/4);
48. Pateric pentru Petru vameșul (87°/5 – 91°/13);
49. A acestuiași părinte Ioan milostiv pentru un episcop Troil (91°/14 – 93°/3);
50. A acestuiași părinte Ioan milostiv (93°/4 – 94°/19);
51. A acestuiași părinte Ioan milostiv (95°/1 – 97°/19)¹⁷;
52. Pentru sfântul Serghie, ce au fost vătaf de curve, după aceea s-au călugărit și s-au sfințit (113°/15 – 131°/8)¹⁸;
53. Poveaste pentru 3 muiere ce s-au găsit într-o prăpastie (139°/10 – 142°/19);
54. Pentru 3 sihaștri poveaste (142°/1 – 143°/4);
55. Pentru o muiere ce o au găsit într-un ostrov cu un fiu al ei (143°/4 – 146°/19);
56. Altă poveaste în chipul aceștia (146°/1 – 149°/5);
57. Cuvânt de părintele Sisoie (149°/6 – 150°/1);
58. Povestea părintelui Pinufrie (150°/2 – 152°/4);
59. Pentru niște călugări roboți în Africa (152°/5 – 156°/19);
60. Pentru o călugăriță ce s-au aflat în pustile Iordanului (156°/1 – 162°/1);
61. Pentru Eustatie vameșul (162°/2 – 164°/17);
62. Pentru părintele Elisei (164°/18 – 172°/2; fila 168 este albă);
63. Povestea părintelui Daniil, pentru Euloghie, tăietoriul de pietri (172°/3 – 176°/9)¹⁹.

Miscelaneul versiunii V este un codice în -4°, redactat de un singur scrib, numerotat atât original, cât și mecanic. Prima filă a manuscrisului nu este numerotată original, ceea ce face ca numerotarea mecanică să o devanseze cu o unitate pe cea originală. Totuși, după fila 42, la numerotarea mecanică s-a omis o filă, ulterior

¹⁷ Această povestire este urmată de *Vedenia Sofianeii* (97°/1 – 113°/14).

¹⁸ Pe fila 131° sunt notate însemnări diverse, iar între filele 132°/1 – 139°/9 a fost copiată *Viața sfântului Alexie, omul lui Dumnezeu*.

¹⁹ După această povestire, au fost copiate fragmentele din *Vedenia lui Grigorie*, însoțite de *Viața sfântului Vasile cel Nou, scrisă de Grigorie și Vămile văzduhului* (f. 176° – 189°); pe fila 190 sunt diverse însemnări, iar f. 191 este nescrisă.

inventariată manual, sub numărul de 42bis, ceea ce a permis ca, începând din acest loc, cele două sisteme de numerotare să continue simultan. Copistul numerotează două file consecutive cu 137 și, prin urmare, începând din acest loc, numerotarea mecanică o devansează din nou cu o unitate pe cea originală, fapt ce se va menține până la sfârșitul miscelaneului. Ultima filă a manuscrisului, rămasă albă, nu a fost numerotată decât mecanic. Fila 168 este albă, iar pe fila 190 sunt notate diverse însemnări. Miscelaneul este compus din caiete a câte 4 file, dintre care numai primele 24 sunt numerotate original. Textul care face obiectul prezentei cercetări se întinde de la verso-ul primei file a caietului 25, până la pagina verso a primei file din caietul 29.

Studierea miscelaneului indică faptul că, pentru întocmirea acestuia, au fost utilizate două sorturi de hârtie. Primul sort este utilizat între filele 1' – 96^v și se caracterizează prin prezența unui filigran reprezentând un vultur bicefal surmontat de coroană și ținând în fiecare dintre cele două gheare câte o cheie (fig. 1). Cel de al doilea tip este caracterizat de prezența unui filigran de tipul ALMODPAPPIER aflat pe f. 125' (fig. 2). Hârtia folosită începând cu fila 97' până la sfârșitul miscelaneului, cu excepția f. 125' și 128', se caracterizează prin prezența aceluiași filigran cu vultur bicefal, de data aceasta filigranul având dimensiuni mai reduse (fig. 3)²⁰.

Particularități lingvistice. Dintre trăsăturile fonetice²¹, la nivelul vocalismului menționăm: păstrarea lui [ă] în cuvinte precum *fămeaie* (97^v), *nădeajde* (100^v), *rădicat* (99^v), *răzima* (99^v); cf. *blestemată* (100^v); trecerea lui [ă] la [o], prin asimilare vocalică, în cuvinte precum *folos* (97^v), *norod* (105^v); conservarea lui [e] etimologic în *perit* (111^v); păstrarea lui [e] în *beseanică* (110^v); trecerea lui [e] medial aton la [i]: *didease* (106^v), *videniia* (97^v); cf. *fecior* (98^v), *vedeam* (103^v); închiderea lui [e] final aton la [i], atât în

²⁰ Pentru descrierea filigranelor, vezi *infra*, *Datarea manuscriselor*, p. 52.

²¹ În cazul versiunii V, nu vom insista asupra particularităților lexicale și asupra mijloacelor de formare a cuvintelor (pentru o descriere detaliată, vezi Emanuela Timotin, *Particularități lexicale și de formare a cuvintelor în Venedia Sofianei*, în LR, L, 2001, nr. 1–2, sub tipar). De asemenea, nu menționăm aici particularitățile discutate în capitolul *Probleme de localizare*, vezi *infra*, p. 56–57.

cazul cuvintelor polisilabice: *lesni* (110^v), dar și în cazul celor monosilabice: *di* (100^v), norma fiind menținerea lui [e]: *foarte* (97^v), *de* (97^v); epenteza lui [i], explicabilă prin anticiparea elementului palatal din silaba următoare, în *mâinii* (104^v); conservarea lui [i] etimologic în *întrat* (110^v), cu toate că cel mai frecvent este întâlnită forma *untrat* (108^v); evoluția lui [i] la [u] în *umblăm* (108^v); menținerea lui [o] aton în *cocon* (100^v); trecerea lui [u] la [o], în cuvinte precum *preot* (106^v); refacerea lui [o] prin procese analogice, paradigmatiche: *dormim* (111^v); cf. *amurțit* (103^v); sincoparea lui [u] în derivatele provenite din *frumos*: *înfrumșetatul* (112^v); monoftongarea lui [ju] în *mincinoase* (100^v).

La nivel consonantic, se observă: menținerea labialelor intacte: *bine* (109^v), *fi* (98^v), *fiară* (100^v), *piept* (100^v), *tocmeală* (109^v), *vie* (112^v), *viița* (100^v); rostirea exclusiv moale a labialelor: *amestecat* (102^v), *izbăveaște* (101^v), *mergea* (104^v), *trupească* (113^v), *țipete* (105^v), *veaci* (103^v), *vorbească* (101^v); evoluția lui [sv] la [sf]: *sfânt* (102^v), *sfinți* (108^v); transformarea lui [n] în [r] prin disimilare consonantică, în *amăruntul* (101^v), *amerințe* (106^v); rostirea exclusiv dură a lui [ș] și [j] aflați înaintea diftongului [ɛa]: *greșalele* (105^v), *slujaște* (112^v), *șază* (99^v); rostirea dură a lui [j]: *grijă* (110^v); păstrarea lui [ș] etimologic în toate cazurile în care apare verbul *a deșchide*: *deșchis* (108^v); prezența exclusivă a lui [z]: *botez* (107^v), *Dumnezeu* (108^v), *zi* (110^v); utilizarea exclusivă a lui [j] în termeni precum *împrejurul* (103^v), *jos* (101^v), *judecată* (98^v); pronunțarea moale a lui [r] în *bătrânilor* (111^v), *strică* (105^v), *striga* (109^v); rostirea dură a lui [r] înaintea unui diftong: *arate* (98^v); pronunțarea moale a lui [l]: *fealiuri* (108^v).

Dintre faptele morfologice din flexiunea substantivului, amintim: încadrarea substantivului *livade* la declinarea a III-a: „Am vândut o vie și o livade” (112^v); prezența, în paradigma substantivelor *tată*, *mamă* și *soră*, a formelor de genitiv *tătâni*, *mâni*, respectiv *surori*: „să nu fii fost din sămânța tătâni-mieu și a mâni-mea” (100^v); „au sărutat pe mumă-sa și pre surori-ș” (101^v); realizarea analitică a genitivului, cu ajutorul prepoziției *de*: „anul al treilea de împărăția” (97^v); cf. „anul al patrulea al patrierșiei” (97^v); folosirea articolului

hotărât proclitic pentru numele masculine desemnând anumite funcții: „împărăția lui sultan Ahmet” (97°); construirea dativului cu prepoziția *la*: „unele le-au dat la săraci” (98°) sau *cătră*: „au zis cătră dânsa” (100°). În cazul substantivului *treabă*, desinența de plural este *-i*: „trebile” (102°).

Formele variabile ale articolului posesiv alternează cu cele invariabile: „anul al treilea” (97°), „al căriia bărbat” (101°); cf. „glasul cântăreților și a zicătorilor” (106°).

Studierea paradigmei adjectivului arată că adjectivul *mare* variază în raport cu numărul: „șipete mari” (105°), că adjectivul *mult* apare foarte adesea în contexte în care astăzi s-ar utiliza *mare*: „de mult preș” (104°); „să vedea locul mult și larg” (109°); „avea dureare mai multă decât toți” (99°); că superlativul absolut se realizează frecvent cu ajutorul prefixului *prea-*: „preacuratele sale mâini” (104°); „fețele lor preaslăvite” (110°).

Numeralul ordinal este înregistrat exclusiv cu forme terminate în *-lea*: „anul al treilea” (97°); „anul al patrulea” (97°).

Pronumele personal *dânsul*, utilizat exclusiv sub forma articulată, este folosit numai la cazul acuzativ: „au zis cătră dânsa” (100°); „priviiam la dînsul” (103°). Pronumele personal *îns* intră în forme conjuncte cu prepozițiile *dintr-*, *într-*, *pintr-*: „fieștecare dintr-înșii” (109°); „ne place într-înșia a lăcui” (111°); „pintr-înșii am cunoscut pre mulți” (108°). Pronumele personal feminin aton, de persoana a treia singular, anticipează forma de perfect compus a verbului predicat: „o am înnoit” (112°); „casa o au dat zestre bărbatului” (110°), „o au plecat să vorbească” (110°); „o au împreunat” (98°).

Foarte frecvent, atunci când determină un substantiv ce desemnează un grad de rudenie, adjectivul posesiv, pronumele posesive și cele reflexive formează o unitate cu acesta: „mumă-sa” (101°); „al soru-mea” (109°); „surori-ș” (101°).

Postpunerea adjectivului pronominal demonstrativ nu implică articularea acestuia: „fericirea această” (108°).

Pronumele nehotărât *alt* apare nearticulat, în contexte în care, în limba contemporană, ar fi utilizat *altceva*: „nu am alt fără păcatele

„mele” (109^v); „nu am văzut alt nimic” (109^v). Menționăm și ocurența pronumelui nehotărât *fiștecare* (109^v), respectiv a pronumelui relativ *care*, atât cu formă accentuată, cât și neaccentuată (106^v, 105^v).

În privința conjugării la care sunt încadrate verbele, exemplele excerptate din text arată că *adeveri* este utilizat atât la conjugarea I, prezentul construindu-se cu ajutorul sufixului *-ez*: „să adevereaze” (98^v), dar și la conjugarea a IV-a: „au adevérit” (113^v); *cure* prezintă forme de conjugarea a III-a, etimologică: „Vezi, Sofiano, mărgăritariul și pietrele scumpe ce cură din mâinile Stăpânului?” (105^v); „cura vâpaie de foc” (104^v); *curăți* aparține conjugării a IV-a: „îndată au curățit locul” (112^v), iar verbul din care provine substantivul *adaogere*, format prin conversiune, este la conjugarea a III-a: „ce adaogere au făcut răceala apii” (100^v).

Verbul *a sta* este întâlnit atât sub forma etimologică: „sta” (103^v); „stam” (103^v); cât și sub cea cu reduplicare: „au stătut” (106^v), „am stătut” (111^v).

La persoana a III-a singular, *a voi*, cu forma *va*, are funcția de predicat: „Ce va să fie aceasta?” (105^v), „înviierea morților ce va să fie” (107^v).

Verbele cu radicalul terminat într-una dintre consoanele *-d* sau *-n* se prezintă sub forma iotacizată, la indicativ: „numai aceasta îți spui” (101^v); la conjunctiv: „să văzu sfânta lui față” (104^v) sau la gerunziu: „apuinđ soarele” (99^v), „viindu-și în fire” (101^v).

În ceea ce privește timpurile modului indicativ, notăm prezența, în toate situațiile imperfectului, a desinenței analogice *-m* la forma de persoana I singular: „vedeam” (104^v), „vream” (102^v), respectiv a formelor de persoana a III-a plural fără *-u* analogic: „li să vedea faptele lor” (105^v); apariția terminației *-iia* la persoana a III-a a verbelor de conjugarea a IV-a: „să auziia plângere și vaiet” (101^v); prezența auxiliarului *au* de perfect compus, la persoana a III-a: „Zis-au sfinții” (110^v); forma tare de mai mult ca perfect a verbului *a da*: „cărora didease milostenie” (107^v).

Conjunctivul prezent cu valoare hortativă este utilizat fără morfem: „Fie a voastră” (111^v); cf. „așa să faceți” (111^v); auxiliarul de perfect conjunctiv se conjugă: „Ce bine să fiu făcut eu?” (109^v).

Condiționalul este format din auxiliarul *vrea* și infinitivul verbului conjugat: „precum *vrea* avea pe deasupra pietri scumpe” (108^r); „îndată, precum *vrea* fi nebună, ș-au despletit părul” (99^r); „cum *vream* fi pre o ghiiață degeroasă și îndată câte puțintel trupul meu au început a să încălzi” (102^r).

Verbul *a cere* prezintă forma de participiu arhaic: „au cerșut” (111).

Pentru exprimarea superlativului absolut, se recurge uneori exclusiv la adverbul *foarte*: „foarte s-au mâniat pe acel suflet” (107^r); cf. „i s-au întâmplat a boli foarte greu” (99^r). Într-un singur caz, adverbul *mai* are rolul comparativului de superioritate: „au mai trecut păcatele decât bunățățile” (106^r).

Prepoziția *a* este adeseori utilizată: „să va învreadnici a mai multă cinste” (107^r– 108^r), alături de alte prepoziții specifice epocii: *cătră, dintru, întru, pintru, spre*: „ce are cătră voi” (105^r); „fiind și el dintru același sat” (98^r); „besearică întru numele” (97^r); „pintr-înșii am cunoscut pre mulți” (108^r); „i s-au întărit mădulările spre viață” (100^r).

În ceea ce privește sintaxa propoziției, se observă că în anumite enunțuri ample, caracterizate prin prezența a numeroase propoziții subordonate, verbul la gerunziu, așezat în poziție inițială, are rol de predicat verbal: „Vrând dară bunul Dumnezeu să le arate lor plata bunățăților și încă și altora multora să adevereaze, celor nepocăiți, cărora le pare că nu va fi judecată și zic” (98^r); „Deci de multe ori zicând soru-sa Ana, că așa îi era numele: «Iată că soru-mea nu au fost moartă», iar ea îndată s-au întorsu” (100^r).

De câteva ori, atributul substantival este exprimat prin substantiv în cazul dativ: „fată unui preot oarecare” (97^r); „proigumen mănăstirii patrierșești” (102^r). Apoziția este frecvent introdusă cu ajutorul adverbului *anume*: „era un om temătoriu de Dumnezeu, anume Hristea” (97^r). Atributul adverbial se atașază termenului determinat fără a se mai utiliza prepoziția: „haina lui cea didesupt roșie, iar cea deasupra de sarasir, albă” (102^r).

Spre deosebire de normele contemporane, complementul direct nu este întotdeauna exprimat: „ca de o nedireptate împuta lui

Dumnezeu" (100'). Pentru realizarea prepozițională a complementelor indirecte care determină verbul *a se învrednici*, se utilizează prepoziții variate, diferite de uzul contemporan, dar se recurge și la exprimarea prin dativ: „să mă învrednicesc întru..." (109^v); „să va învrednici a mui multă cinste" (107^v-108^v); „m-am învrednicit iarși aceștii vieți" (109^v). Textul de față se caracterizează prin utilizarea intransitivă a verbului *a dori*, complementul indirect fiind realizat prepozițional, cu ajutorul prepoziției *de*: „dorind de bunătățile de veaci, de împărăția cerului" (98^v); „s-au dus cătră Domnul de care doria" (113^v).

Complementul circumstanțial de scop exprimat prin verb la infinitiv este legat de regentul său fără a se utiliza prepoziția: „nu easte lesni a lua voie de la împărăție a face acest lucru" (110^v).

La nivelul sintaxei frazei, menționăm juxtapunerea, într-un singur caz, a complementivei directe: „nu știi vrea-va" (110^v), precum și frecvența ridicată a circumstanțialei modale de tipul „precum am zis" (98^v), cu rolul de a preciza detalii anterioare, fapt firesc, dată fiind amploarea textului.

Menționăm și utilizarea construcțiilor de tipul „sum pro habeo": „Nu-ți fie grijă căci easte casa gunoioasă" (110^v), „îți easte voia să iai de la noi moarte" (111^v).

Într-un singur caz, *nici* este singurul element care marchează negația, într-o propoziție coordonată cu un alt enunț negativ: „Nu te teme, Sofiano, nici te mira" (110^v); cf. „nu era nici o spurcăciune" (107^v).

În privința topicii, se remarcă postpunerea adjectivului pronominal demonstrativ după adjectivul calificativ: „minunata aceeaa poartă" (108^v); antepunerea pronumelui reflexiv, în cadrul verbelor reflexive la conjunctivul hortativ: „te închină" (101^v); cf. „pleacă-te" (103^v); antepunerea complementelor: „milostenie da după putearea lor și cu frica lui Dumnezeu viețuia" (98^v); antepunerea complementivei directe, respectiv a circumstanțialei de cauză: „ce adaogere au făcut răceala apii, o au simțit cea fără suflet, Sofiana" (100^v); „și căci o cearcă lumea să fie vie, întorceți sufletul ei în trup" (107^v). Foarte probabil, anacoluturile apar ca urmare a lungimii mari a frazelor: „iar

multe suflute și fără de întrebare li să vedea faptele lor" (105'); „Această fămeaie Sofiana i s-au întâmplat a holi" (99').

Textul prezintă o serie de structuri paralele, ce pot fi considerate elemente de oralitate: „au luat cine sapă, cine hârleț și au mers" (112'); „să auziia țipete mari de norod mult, plângând și strigând, unii vai, alții amar" (105').

Analiza lexicală a condus la distingerea a două categorii de termeni cuprinzând cuvinte dispărute din limba literară actuală sau mai puțin folosite, respectiv termeni cu sensuri și forme diferite față de cele actuale. Din cadrul primei categorii, amintim: *agonisită* „avere, bogăție" (98'), *amerința* „a arăta" (106'), *cerca* „a cerceta" (107'), *divan* „sfat domnesc" (112'), *famen* „eunuc" (102'), *norie* „parohie" (97'), *pomesti* „a bătători, a nivela" (112'), *prestol* „altar" (111'), *slobozie* „îngăduință, aprobare" (111'), *spăsi* „ispăși" (102'). În cadrul celei de a doua clase sunt incluse cuvinte precum: *bunătare* „virtute" (97'), *întrebare* „învoire" (110'), *nevoie* „primejdie, pericol" (100'), *pleca* „a convinge" (100'), *ticălos* „biet, nenorocit" (103'-104'), *ucide* „a se lovi" (100'), vedea „privire" (103').

2. Versiunea I₁

Textul versiunii I₁, aflat între filele 128' – 139' ale ms. rom. BAR 2183, a fost copiat între anii 1766 și 1777 de Ioan, grămătic din Bărbătești²². Același copist, devenit între timp ieromonah al mănăstirii Bistrița din Episcopia Râmnicului, care semnează cu numele de Ioachim Bărbătescul, va copia din nou textul *Vedeniei Sofianei* în anul 1803 (versiunea I₂²³).

²² Vezi Ștrempel, *Catalogul*, II, p. 205; Ștrempel, *Copiști*, p. 13, unde sunt reproduse cele două însemnări după care s-au realizat datarea miscelaneului și identificarea copistului: „S-au prescriș această istorie de mult păcătosul Ioan grămătic, sin popii Mirii ot Bărbătești. Fevruarie 24 dni, 1766" (f. 127') și „Pisal diiacul Ioan. Fevruarie 24 dni, 1777" (f. 142'). Bărbătești este una din cele două localități cu acest nume din județul Vâlcea; vezi Eliza Ghinea, D. Ghinea, *op. cit.*, p. 45, s. v. *Bărbătești*.

²³ Vezi Ștrempel, *Catalogul*, II, p. 204; Ștrempel, *Copiști*, p. 15-16, unde sunt reproduse cele două însemnări cu ajutorul cărora a fost datat manuscrisul și a fost identificat copistul: „1803, fevruarie 28 dni. Mulțumescu-ți Ție, Doamne Iisue

Ioan sau Ioachim Bărbătescul, copist autodidact, născut în deceniul al cincilea al secolului al XVIII-lea²⁴, face parte dintre cărturarii care, începând din a doua jumătate a secolului al XVII-lea și până la sfârșitul secolului următor, desfășoară în cadrul mănăstirii Bistrița o activitate intensă de copiere a manuscriselor și între care pot fi amintiți, în ordine cronologică, ieromonahii Ștefan, Serafim, Ilarion și Macarie Peștereanu²⁵.

Înainte și după intrarea sa în mănăstire, survenită în anul 1800²⁶, ieromonahul Ioachim a copiat între anii 1766 și 1808 mai multe miscelane, aflate în prezent în fondul Bibliotecii Academiei Române, care cuprind, între altele, *Istoria Troadei*, *Legenda duminicii* (ms. rom. BAR 2183), *Tâlcuire la cele 10 porunci*, *Tâlcuire la Simbolul credinții* (ms. rom. BAR 2147), *Viața și petrecerea călugărilor de la Sinai și de la Raith*, *Istoria Libiei*, *Viața sfântului Simion* (ms. rom. BAR 1135), *Acatistele Sfintei Troițe, al sfinților arhangheli, al sfântului Ioan Botezătorul, al sfintei cruci, al sfântului Nicolae, Paraclisul sfântului Grigorie Decapolitul* (ms. rom. BAR

Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, Cea ce m-ai învrednicit pre mine, nevreadnicul robul Tău, de am auzit și am cetit și am scris aceste sfinte și dumnezeiești cuvinte, măcar că nevreadnic sânt iubirii Tale de oameni. Ci aducându-m aminte că și eu sânt zidirea Ta, ca David strig Ție: Miluiaște-mă, Dumnezeuule după mare mila Ta. S-au prescris această cârtică de mult păcătosul și nevreadnicul numirii preoțești și călugărești Ioachim ieromonah, schevrofilax Bistriții, Bărbătescul" (f. 71") și „Martie 8 dni 1803. S-au prescris și această minunată videnie a Sofianii de păcătosul Ioachim, ieromonahul Bistriții, Bărbătescul" (f. 85").

²⁴ Vezi *Predoslovnia cărții Varlaam și Ioasaf*, tipărită la Bistrița în anul 1809: „Mai vartos că eu n-am învățat scrisoare de la vreun dascăl, ci din firea mea m-am obișnuit cu aceasta, și viind aici la sfânta mănăstire Bistrița... mă îndeletniciiam cu scrisoarea. Și această carte o am scris la vremea bătrânețelor, trecut peste 60 de ani ai neputincioasei vârștii mele, când și vederea și mâna și mintea să împuținează și să slăbește”, reproducă în C. Marinoiu, *Istoria cărții vâlcene. Sec. XVII-XVIII*, Craiova, 1981, p. 75.

²⁵ Vezi C. Marinoiu, *op. cit.*, p. 23-24.

²⁶ Vezi ms. rom. BAR 1135, f. 100": „Iar la leatul 1800, viind numitul acesta popă Ioan la sfânta Mănăstire Bistrița, au luat sfântul cinu al călugăriei, numindu-să din popa Ioan, Ioachim ieromonahul, fiind atunci nastavnic și igumân al sfintei Mănăstiri aceștia precaviosul chir Constandie, arhimandrit Peloponisiotul" (Însemnarea este reproducă și în Ștrempele, *Copiști*, p. 14-15).

2354), *Cuvântul lui Ipolit, papa al Romei, pentru sfârşitul lumii şi pentru Antihrist şi pentru a doza venire a Domnului nostru Iisus Hristos, Cuvântul sfântului Efrem Sirul pentru Antihrist* (ms. rom. BAR 2102), *Viaţa sfântului Grigore Decapolitul* (ms. rom. BAR 2180), *Tâlcul sfintei liturghii* (ms. rom. BAR 3202), *Fiziologul, Trepeatnic de seamne omeneşti* (ms. rom. BAR 3590)²⁷. Ioachim Bărbătescul este şi autorul *Predosloviei* ediţiei din *Varlaam şi Ioasaf*, tipărite la Bistriţa în anul 1809²⁸.

Miscelaneul din care face parte versiunea I₁ mai cuprinde: *Istoria Troadei* (1^r – 127^v), un fragment din *Pateric* (139^r – 142^v), *A celui dintru sfinţi părintelui nostru Atanasie, arhiepiscopul Alexandriei, pentru hotarâle fireşti, după tocmeala loghicească* (143^r – 155^v), *Legenda duminicii* (156^r – 158^v), *Rugăciune când ai supărare de dracul* (f. 159^{r-v}), *Reţete medicale* (160^r – 165^v) şi *Precepte morale* (166^{r-v})²⁹.

Aşa cum arată cele două însemnări de la filele 127^r şi 142^v, precum şi calitatea diferită a hârtiei, manuscrisul a fost elaborat în două perioade succesive, prima parte, cuprinsă între filele 1^r – 127^r, fiind redactată înainte de anul 1766, iar partea a doua, de la fila 128^r până la sfârşit, fiind terminată în anul 1777. Textul *Vedeniei Sofianei*, cuprins între filele 128^r – 139^r, urmat de o povestire intitulată *Pentru un stâlplnic, foarte de folos* (139^r – 142^v), la sfârşitul căreia se află însemnarea ce menţionează data „februarie, 24 dni, 1777”, a fost copiat, foarte probabil, în primele două luni ale anului 1777.

*Particularităţi lingvistice*³⁰. Dintre trăsăturile fonetice, menţionăm: păstrarea fonetismului etimologic în *ceti* (128^r), *neşte* (129^r); sincoparea lui [e] în cuvinte precum *nedreptate* (129^v);

²⁷ Vezi Ştrempel, *Copişti*, p. 13-17. Despre activitatea de copist a ieromonahului Ioachim din Bărbăteşti, vezi şi C. Marinoiu, *op. cit.*, p. 74. Autorul îi atribuie ieromonahului Ioachim în mod eronat şi traducerea din poloneză a *Fiziologului* (*op. cit.*, p. 75).

²⁸ Vezi *supra*, n. 24.

²⁹ Vezi Ştrempel, *Catalogul*, II, p. 205.

³⁰ Considerăm că o descriere detaliată a particularităţilor morfologice şi sintactice în cazul versiunilor I₁ şi I₂ nu mai este necesară, în condiţiile în care trăsăturile din V, descrise mai sus, se regăsesc, în cea mai mare parte, şi în I₁ şi I₂.

păstrarea lui [e] medial aton netrecut la [i]: *dedeasă* (134^v), *dedesupt* (131^r); asimilarea lui [e] la [i] în *striinii* (139^r); evoluția lui [u], provenit din [o] etimologic, la [o]: *amortit* (132^v); monoftongarea diftongului [ɕa] în *pre lesne* (137^r); rostirea exclusiv dură a lui [s]: *casăle* (134^r), *învătaşă* (128^r), *sară* (137^r); rostirea preponderent moale a lui [z]: *dumnezeiești* (129^r); cf. *zămnic* (137^r); rostirea moale a lui [ț]: *mulțemit* (139^r), *șesături* (133^r), prezența labialelor nepalatalizate: *bine* (137^r), *fiind* (128^r), *neîntocmită* (129^v), *piept* (129^v), *vii* (129^r); rostirea moale a lui [ș] și [j]: *jirtfânic* (134^v), *ședeam* (137^r), *șezu* (132^r), *șezut* (130^r); păstrarea laringalei [h] în *pohtisă* (139^r); prezența prepoziției *daca* (134^v) și a conjuncției *dupe* (137^r).

3. Versiunea I₂

Cea de a doua copie a *Vedeniei Sofianei*, realizată de Ioachim Bărbătescul în anul 1803, se află în ms. rom. BAR 2181, între filele 72^r – 85^v³¹. Manuscrisul este un miscelaneu care cuprinde mai multe fragmente, fără titlu, pe care le-am identificat drept copii fragmentare din *Povestirea cu fericita Teodora despre depărțirea sufletului de trup și Vămile văzduhului* (1^r – 14^r), *Viața sfântului Vasilie cel Nou, scrisă de Grigorie* (14^r – 16^r) și *Vedenia lui Grigorie* (16^r – 69^v), la care se adaugă un text intitulat *Pentru adormirea sfântului Vasilie* (70^r – 71^v)³².

Miscelaneul, format în -4°, are 86 de file, este numerotat mecanic și original; cele două sisteme de numerotare nu corespund, deoarece manuscrisul este acefal, ceea ce face ca filei 1 din numerotarea mecanică să îi corespundă fila 10 din numerotarea originală. Caietele, de câte 4 file, sunt numerotate de copist, în josul paginii. *Vedenia Sofianei* începe pe prima filă a caietului 21 și se termină pe fila a doua a caietului 24.

³¹ Vezi Ștrempele, *Catalogul*, II, p. 204.

³² Aceste texte au fost grupate de G. Ștrempele în mod eronat sub titlul generic *Vămile văzduhului* (vezi Ștrempele, *Catalogul*, II, p. 204).

Pe fila 86 sunt notate însemnări diverse, făcute de mâini diferite.

Particularităţi lingvistice. La nivel fonetic, menţionăm: trecerea lui [e] median aton la [i]: *didesupt* (75^v), *dimineaţa* (75^v), *înciţişor* (73^v), *trebile* (76^v), *videniia* (72^v); cf. *aşijderea* (75^v), *dedesuptul* (73^v); epenteza lui [i] în *mâinile* (73^v); închiderea lui [e] final la [i] în *pietri* (78^v); monoftongarea diftongului [ju] în *mincinoasă* (74^v); disimilarea lui [n] în *amăruntul* (75^v), *amerinţa* (79^v); utilizarea frecventă a lui [s] dur: *arătasă* (72^v), *casăle* (78^v), *sămn* (80^v), *venisăm* (77^v); cf. *asemăna* (81^v), *seară* (83^v); rostirea moale a lui [t] şi [z]: *mulţemit* (74^v), *preţi* (78^v), *ţesută* (76^v), *fiţei* (73^v); *şezind* (82^v), *vezi* (83^v), *zi* (82^v); cf. *zămnice* (83^v); pronunţarea moale a lui [ş] şi [j] în cuvinte precum *grije* (83^v), *jeţi* (81^v), *şczu* (76^v), *şezut* (74^v), respectiv rostirea dură a lui [ş] înainte de diftong, ceea ce conduce la monoftongarea acestuia: *greşalele* (78^v); absenţa durificării lui [r] la sfârşitul cuvintelor, indiferent dacă acestea conţin sau nu sufixe de tipul *-ariu*, *-toriu*: *ceriu* (73^v), *plugariu* (72^v), *temătoriu* (72^v); menţinerea lui [r] în *turbura* (82^v).

Verbul *curge* se prezintă nu numai sub forma etimologică, dar şi sub cea realizată prin analogie: *cură* (78^v), *curgea* (78^v).

4. Versiunea G

Cea mai recentă versiune a textului *Vedeniei Sofianei*, datând de la începutul secolului al XIX-lea³³, se află cuprinsă între filele 242^r – 260^r ale ms. rom. BAR 1313, provenit din biblioteca episcopului Dionisie al Buzăului şi dăruit Academiei Române în 1897. Codicele cuprinde numeroase texte, între care un fragment din *Mântuirea păcătoşilor* (84^r – 113^r), *Viaţa preacuviosului Alexie* (171^r – 187^v),

³³ Vezi Ştrempele, *Catalogul*, I, p. 286. Datarea propusă de G. Ştrempele se bazează pe faptul că în cadrul miscelaneului sunt notate numeroase însemnări privind evenimente din anii 1821, 1826, 1827 şi 1828 (vezi Ştrempele, *Catalogul*, I, p. 287-288).

*Viața sfântului Nichita (188' – 191'') și Viața sfântului Onofrie cel Mare (221' – 241'')*³⁴.

La fila 8 a miscelaneului există o însemnare care indică data la care s-a început redactarea codicelui, precum și persoana copistului: „Acum întru acest chip s-au scris în zilele prealuminatului și înălțatului domnu, Io Gligorie Dimitrie Ghica voevod, cu blagoslovenia preaosfințitului și de Dumnezeu alesului mitropolit chiriu chir Gligorie al Ungrovlahii, și prin osârdia și toată cheltuiala smeritului între ieromonahi chir Gherasim, egumenul monastirii lui Vintilă Vodă, la anul de la zidirea lumii 7333, iarăș de la mântuirea lumii 1825, dechemvrie 8”³⁵.

Miscelaneul cuprinde o serie de alte însemnări referitoare la cititorii miscelaneului, între care se distinge, între filele 288' – 290', o scurtă cronică a evenimentelor petrecute în Țara Românească în timpul Eteriei, redactată în anul 1825 de egumenul Gherasim³⁶.

Începând de la fila 21 a numerotării mecanice, manuscrisul păstrează și numerotarea originală, care începe de la 1, precum și numerotarea caietelor, care cuprind patru file. Caietul 32 este ultimul numerotat. În câteva cazuri, copistul a numărat greșit anumite file.

Spre deosebire de celelalte trei copii discutate mai sus, versiunea de față cuprinde un element suplimentar de cronologie: indictionul³⁷, prezent în text sub forma românzată „îndicta”: „Întru al

³⁴ Pentru o descriere detaliată a miscelaneului, vezi Ștrempel, *Catalogul*, I, p. 286-287.

³⁵ Însemnarea este menționată în Ștrempel, *Catalogul*, I, p. 286. Vezi și însemnarea de la fila 282', în care se menționează faptul că în 1828 miscelaneul îi aparținea încă ieromonahului Gherasim (Ștrempel, *Catalogul*, I, p. 288). Despre mănăstirea Vintilă Vodă, fost metoh al Episcopiei Buzăului, devenită ulterior mănăstirea Menedig, vezi Stoicescu, *Bibliografia*, II, p. 424-425.

³⁶ Despre această scurtă cronică, vădind o atitudine critică și lipsită de simpatie față de mișcarea eteristă, vezi Al. Ciorănescu, *O însemnare românească despre Eterie*, în „*Revista istorică*”, XX, 1934, nr. 11-12, p. 308-311.

³⁷ Alte asemenea elemente cronologice, alături de indiction, sunt crugul soarelui, crugul lunii, temelia, epacta, ciclurile pascale, paștele evreiesc. Pentru o descriere a lor, vezi N. Docan, *Despre elementele cronologice în documentele românești*, în „*Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Istorice*”, seria II, tom XXXII, 1910, p. 353-402.

treilea an de împărăția lui sultan Mahmet și întru al patrulea an al patriarhiei lui chir Rafail, de la zidirea lumii ani 7115, îndicta 4, luna lui avgust” (242^r). Menit, probabil, să precizeze mai exact perioada în care s-a petrecut minunea, indictionul menționat de copist se dovedește inutil, deoarece este calculat greșit, indictionul corect, în cazul de față, fiind 5³⁸.

Particularități lingvistice. La nivel fonetic, semnalăm prezența următoarelor particularități: menținerea lui [ă] etimologic în *fămei* (244^v), *rădică* (244^v); păstrarea fonetismului etimologic în cuvinte precum *periră* (257^r), *strein* (252^v); trecerea lui [e] medial aton la [i]: *deosibita* (246^r), *feșile* (253^v), *hainile* (255^v), *vinit* (244^r); cf. *așjiderea* (246^v); monoftongarea diftongului [ɛa]: *pre lesne* (257^r); palatalizarea sporadică a consoanelor: *hier* (249^v); pronunțarea moale a lui [f] în *sfetuieste* (248^r); rostirea dură a lui [p] în prepoziția *pă* (243^r); păstrarea lui [n] în *amănuntul* (247^r), respectiv disimilarea acestuia: *amăruntul* (245^r); rostirea dură a lui [s] și [ʃ]: *să* (= se; 242^r); *mulțămît* (246^r), *trimețând* (258^r); pronunțarea moale a lui [z]: *Dumnezeu* (242^r); rostirea dură a lui [ș] și [j]: *jălcui* (244^v), *mișăilor* (242^v), *sălaşale* (254^r), *șază* (244^v), *șăd* (243^r); pronunțarea dură a lui [j] atunci când este urmat de un diftong: *grijaște* (257^r); rostirea dură a lui [r] înaintea diftongului: *uraște* (245^r); păstrarea lui [r] în *turbura* (256^v); rostirea moale a lui [f]: *feliul* (255^v); păstrarea laringalei [h] în *ohtându* (248^v), *pohtele* (251^r), *pohtiiia* (260^r), *pohtiți* (248^r), respectiv evoluția acesteia la [f] în: *pofta* (260^r), *poftim* (256^v).

Textul prezintă o serie de trăsături morfologice interesante din punctul de vedere al istoriei românei literare. Pentru declinarea numelui, menționăm: vocativul *oame* (244^r); ocurența genitivului sintetic pentru un nume propriu masculin: „Sofiana Hristei” (244^v); postpunerea formelor neaccentuate de pronume personale atone în dativ după pronume reflexive: „întru sine-m” (257^r); folosirea

³⁸ Pentru stabilirea acestui indice cronologic, anul de la facerea lumii se împarte la 15, restul împărțirii fiind indictionul. Cercetarea pe care N. Docan a întreprins-o asupra unor texte muntenești care cuprindeau acest element a evidențiat și situații în care indictionul era greșit, de multe ori cu o unitate (*ibidem*, p. 42, 43, 49).

articolului nehotărât plural înaintea unor substantive care cunosc și alți determinanți: „ca niște trei sabii și ca niște trei vulturi” (258^v); utilizarea la nominativ a unui pronume precedat de prepoziție care impune acuzativul: „ticăloasa de eu” (259^v). În cazul verbului, semnalăm marcarea imperfectului prin construcții formate din verbul *a fi* la imperfect și verbul propriu-zis la gerunziu: „era lăcuind” (252^v), „eram șazănd” (256^v); cazuri în care regimul verbelor este diferit față de româna contemporană: „lucra învățăturilor lui Dumnezeu” (242^v), „nici râvniia vreunui vecin” (243^v); imperativul lung *nu osândireși* (243^v), precum și dublarea pronumelui reflexiv, în cazul imperativului unui verb reflexiv: *te depărtează-te* (259^v). Menționăm ocurența prepozițiilor *dupre* (253^v) și *împrotiva* (251^v).

La nivel sintactic, considerăm că cea mai interesantă trăsătură a textului de față este utilizarea eronată a obiectului direct prepozițional, în sensul că acesta apare în situații în care uzul contemporan nu îl recomandă: „aș fi rugat pre milosârdiia” (246^v), „biruiescu pre mâniia ta” (252^v), „păziia pre acel cuvânt” (243^v), „să întocmi cu sfat cătră toate tocmelele cele bune și pre bărbatul” (243^v).

În ceea ce privește formarea cuvintelor, menționăm formarea substantivelor din adverb: *lesnire* (257^v), respectiv ocurența adverbelor compuse, de tipul: *apururea* (243^v).

Deși redactată la începutul secolului al XIX-lea, această copie cuprinde numeroase elemente lexicale specifice, care fie nu mai sunt utilizate în varianta literară a românei contemporane, fie sunt folosite cu alte sensuri: *adâmb* „eunuc” (248^v), *blagocestie* „evlavie, pietate” (242^v), *cleveti* „a vorbi de rău” (243^v), *coșar* „casă simplă” (258^v), *dar* „har” (251^v), *ispiti* „a cerceta” (252^v), *împilat* „întristat” (253^v), *întuneric* „zece mii, număr foarte mare” (250^v), *milosârdie* „milă” (251^v), *mișel* „sărman” (242^v), *mohorât* „închis” (despre culori) (248^v), „întristat” (253^v), *năimi* „a angaja cu plată” (247^v), *neclătit* „netulburat în convingeri” (252^v), *odrăsli* „a da naștere” (242^v), *pavecerniță* „slujbă religioasă scurtă care se face seara după vecernie” (257^v), *păsa* „a se duce, a merge” (257^v), *plânsătoare* „bocitoare” (245^v), *poporan* „enoriaș” (245^v), „șăran” (258^v), *prăstăvi* „a muri” (260^v), *rost* „gură (244^v), *scârbă* „durere, tristețe” (245^v), *scârnăvie* „mizerie” (251^v),

scrisoare „scriere” (242^r), *stadiu* „unitate de măsură, egală cu aporximativ 125 de paşi” (247^r), *tocmă* „tocmeală, învoială” (243^r), *țarină* „ogor” (242^v), *umple* „a trece, a împlini” (260^r).

COPISTUL VERSIUNII V

Pe baza particularităților de grafie (vezi facsimile 1-2) l-am identificat pe copistul versiunii V în persoana lui Vlad Grămăticul sau Vlad Căznescul³⁹, așa cum semnează pe un *Irmologhion* copiat de Ștefan din Chios, aflat la Biblioteca Națională din Viena⁴⁰, cărturar caligraf⁴¹ din episcopia Râmnicului la sfârșitul secolului al XVII-lea⁴².

Înainte de a ajunge în episcopia Râmnicului, unde, începând cu ultimul deceniu al secolului al XVII-lea, a îndeplinit, probabil, funcția de secretar al episcopului Ilarion, Vlad Grămăticul a ocupat, cel puțin până în anul 1691, și funcția de vameș la Căineni⁴³, așa cum o demonstrează o însemnare de pe același exemplar al *Irmologhionului* de la Viena⁴⁴.

³⁹ Nume derivat, probabil, de la cel al localității Căzănești, în județul Vâlcea fiind atestate trei localități cu acest nume; vezi Eliza Ghinea, D. Ghinea, *Localitățile din România. Dicționar*, București, 2000, p. 112, s. v. *Căzănești*.

⁴⁰ Semnătura, notată pe f. 65^v a exemplarului, este reprodusă în N. Iorga, *Manuscripte din biblioteci străine relative la istoria românilor*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice”, seria a II-a, XX, 1898, p. 250.

⁴¹ Despre calitățile de caligraf ale lui Vlad Grămăticul, vezi Violeta Barbu, *Miniatura brâncovenească. Manuscrise ilustrate și ornamentate*, București, 2000, p. 39.

⁴² Vezi însemnările lui Vlad Grămăticul de pe ms. rom. BAR 2512, f. 398^v – 399^r și de pe ms. rom. BAR 2517, f. 447^r – 448^v, reproduse în Ștrempel, *Copiști*, p. 270-272.

⁴³ Localitatea se află în județul Vâlcea; vezi Eliza Ghinea, D. Ghinea, *op. cit.*, p. 112, s. v. *Căineni*.

⁴⁴ Adnotarea de pe f. 65^v a exemplarului, aparținând lui Vlad Grămăticul, care semnează, de altfel, pe verso-ul legăturii, Vlad Căznescul Βάμεσης (vameșul), este reprodusă, în original și în traducere, în N. Iorga, *op. cit.*, p. 249-251: „Cartea de față e a robului lui Dumnezeu, Vlad Grămăticul și vameșul de la Căineni, în anul de la Nascerea lui Hristos 1691. Cel ce a scris Vlad Grămăticul (Βλάδ γραμματικός)”. Nicolae Iorga lasă de înțeles că Vlad Grămăticul ar putea fi una și aceeași persoană cu Vlad Boțulescu din Mălăiești, secretarul lui Radu Cantacuzino, „cari a început poate

Un termen *post quem* pentru începutul activității de copist a lui Vlad Grămăticul poate fi anul 1693⁴⁵, de când datează o copie a *Leastviței* sfântului Ioan Scărarul⁴⁶. Alte două manuscrise sunt copiate de Vlad Grămăticul în același an, când redactează o altă versiune a *Leastviței*⁴⁷, respectiv în 1699, an din care datează o copie a *Mântuirii păcătoșilor*, pe care Vlad Grămăticul o realizează cu „cheltuiala preasfințitului părintelui nostru chir Ilarion, episcopul Râmnicului”⁴⁸.

Un alt miscelaneu, redactat de același copist probabil tot la sfârșitul secolului al XVII-lea, cuprinde, între altele, *Istoria Țării Românești* a stolnicului Constantin Cantacuzino și omilii ale sfinților Ioan Gură de Aur și Vasile cel Mare⁴⁹.

Pe baza particularităților grafice, l-am identificat pe Vlad Grămăticul și în persoana copistului ms. rom. BAR 3346, un miscelaneu de polemică religioasă împotriva catolicilor, protestanților și armenilor. Copistul a notat pe miscelaneu următoarele însemnări: „Această sfântă carte, care easte de căderiia râmłenească, cum se

ea grămătic și traducător de cărți religioase” (vezi Iorga, *Istoria literaturii*, I, p. 506), însă biografia celui din urmă, aflat încă în viață în deceniul al șaptelea al secolului al XVIII-lea, infirmă această presupunere (vezi Violeta Barbu, *op. cit.*, p. 118 n. 254). O schiță a activității lui Vlad Boțulescu întocmise deja N. Iorga (vezi Iorga, *Istoria literaturii*, I, p. 506-510 și N. Iorga, *Studii de istorie și teorie literară*, în „Literatura și arta română”, IV, 1899, mai ales p. 20-21), ea fiind îmbogățită mai recent de Pirin Boiagiev, *Vlad Boțulescu et Partenij Pavlovič*, în RESEE, XVIII, 1980, nr. 2, p. 287-292.

⁴⁵ Anul 1693 este și anul numirii lui Ilarion, anterior egumen al mănăstirii Bistrița, ca episcop de Râmnic, probabil ca urmare a intervenției lui Constantin Brâncoveanu; vezi Atanasie, *Episcopia*, p. 74-75.

⁴⁶ Ms. rom. BAR 2511; vezi Ștrempel, *Copiști*, p. 269-270, unde este reprodusă și însemnarea în limba slavonă a copistului de la f. 388^r - 389^r.

⁴⁷ Ms. rom. BAR 2512, f. 3^v - 399^r; vezi Ștrempel, *Copiști*, p. 270-271. Pentru raporturile de filiație ale acestor versiuni cu celelalte copii din secolul al XVIII-lea ale *Leastviței*, vezi Florentina Zgraon, *Manuscrisele românești ale Leastviței până în secolul al XVIII-lea*, LR, XXVI, 1977, nr. 5, în special p. 523-527.

⁴⁸ Ms. rom. BAR 2517, f. 448^r; vezi Ștrempel, *Copiști*, p. 272.

⁴⁹ Ms. rom. BAR 3190. Pentru descrierea manuscrisului, vezi Ștrempel, *Catalogul*, III, p. 44.

delungară de la pravoslavie, easte a părintelui chir Ilarion⁵⁰ și pe ultima filă: „octombrie 5, mi s-au arătat <...> o taină în chiliia unde au murit duhovnicul Vasilie⁵¹. Miscelaneul a fost elaborat având ca model ms. rom. BAR 1917, al cărui copist este, probabil, același Vlad Grămăticul. Ms. rom. BAR 1917, cuprinzând textul slavo-român al acestor scrieri⁵², a fost copiat, la rândul său, după ms. rom. BAR 1570, redactat de Staicu Grămăticul⁵³.

Am identificat o altă însemnare a lui Vlad Grămăticul, din aceeași perioadă, pe o versiune a cărții lui *Varlaam și Ioasaf*, aflată în ms. rom. BAR 2470, unde copistul a notat pe primele file ale manuscrisului: „Această sfântă carte întru carea easte viața sfântului Varlaam și Ioasaf easte a lui Ilarion, episcopul Râmnicului”⁵⁴.

O mărturie despre continuarea activității copistului și în primul deceniu al secolului următor, după caterisirea episcopului Ilarion al Râmnicului în anul 1705⁵⁵, o constituie o versiune a traducerii *Tâlcului Apocalipsei* al sfântului Andrei al Cesareei, realizate de episcopul Damaschin al Buzăului în 1704⁵⁶, al cărei copist l-am identificat pe baza particularităților de grafie în persoana lui Vlad Grămăticul. Manuscrisul a fost redactat de Vlad Grămăticul, cel mai probabil, după numirea lui Damaschin ca episcop al Râmnicului în anul 1708⁵⁷.

⁵⁰ Ms. rom. BAR 3346, f. 1' – 5'. Ultimele cuvinte ale însemnării au fost decupate. Miscelaneul a fost datat de G. Ștrempel, urmărindu-se caracteristicile grafiei, la sfârșitul secolului al XVII-lea (Ștrempel, *Catalogul*, III, p. 95).

⁵¹ Ms. rom. BAR 3346, f. 184'.

⁵² Pentru descrierea ms. rom. BAR 1917, vezi Ștrempel, *Catalogul*, II, p. 102.

⁵³ Vezi Al. Mareș, *op. cit.*, 1987, p. 421 și *supra*, cap. *Literatură eshatologică postbizantină*, p. 13.

⁵⁴ Ms. rom. BAR 2470, f. 1' – 5'.

⁵⁵ Caterisirea episcopului Ilarion, ca urmare a intervenției patriarhului Ierusalimului, Dositei, este probabil rezultatul toleranței acestuia față de catolici, într-o perioadă de puternică ofensivă a ortodoxiei, amenințată de prozelitismul catolic și uniati; vezi Atanasie, *Episcopia*, p. 84-85.

⁵⁶ Ms. rom. BAR 2469, f. 1' – 149'.

⁵⁷ Despre contextul numirii lui Damaschin ca episcop al Râmnicului în locul lui Antim Ivireanul, devenit mitropolit, vezi Atanasie, *Episcopia*, p. 95-126.

Din secolul al XVIII datează, probabil, și un alt manuscris copiat de Vlad Grămăticul, reprezentând o traducere a *Tâlcului Evangheliilor* al lui Teofilact. Și în acest caz, l-am identificat pe Vlad Grămăticul în urma cercetării particularităților grafice. Manuscrisul, provenit de la mănăstirea Bistrița, se află în Biblioteca Academiei Române, fiind înregistrat sub cota 258⁵⁸.

În concluzie, identificarea lui Vlad Grămăticul drept autor al copiei *Tâlcului Apocalipsei*, redactată, cel mai probabil, după anul 1708, impune o extindere a perioadei activității lui Vlad Grămăticul în Episcopia Râmnicului, cel puțin până la sfârșitul primului deceniu al secolului al XVIII-lea.

DATAREA VERSIUNII V

Cercetând particularitățile de grafie ale ms. rom. BAR 1505, care cuprinde versiunea V a *Vedeniei Sofiane*, Gabriel Ștrempel a avansat ipoteza conform căreia miscelaneul a fost elaborat la sfârșitul secolului al XVII-lea⁵⁹. Identificarea copistului miscelaneului versiunii V în persoana lui Vlad Grămăticul permite o aproximare mai precisă privind perioada redactării acestuia, respectiv ultimul deceniu al secolului al XVII-lea și primul deceniu al secolului următor, perioadă în care Vlad Grămăticul copiază mai multe miscelane în calitate de secretar al Episcopiei Râmnicului⁶⁰.

Singurul criteriu pe baza căruia putem ameliora această aproximare este cel al datării miscelaneului pe baza caracteristicilor hârtiei, respectiv a tipului sau tipurilor de filigrane. Pentru ca această metodă consacrată de datare să poată deveni operantă, este însă necesar ca filigranele manuscriselor supuse examinării să coincidă în mod exact, prin suprapunerea decalcurilor, cu cele din cataloagele de

⁵⁸ Redactarea miscelaneului a fost plasată la începutul secolului al XVIII-lea de G. Ștrempel, urmărindu-se caracteristicile grafiei (vezi Ștrempel, *Catalogul*, I, p. 353).

⁵⁹ Vezi Ștrempel, *Catalogul*, I, p. 353.

⁶⁰ Vezi *supra*, cap. *Copistul versiunii V*, p. 48-51.

filigrane consultate, excerptate de pe hârtia unor cărți sau documente deja datate⁶¹.

Miscelaneul în care se află versiunea V a textului *Vedeniei Sofianeii*, ms. rom. BAR 1505, cuprinde, așa cum am menționat deja, două tipuri de filigrane: tipul *vultur bicefal* și tipul ALMODPAPPIER⁶². Tipul *vultur bicefal*, în versiunea *vultur bicefal surmontat de coroană*, ținând în fiecare gheară câte o cheie, prezintă două subtipuri de mărimi diferite, dintre care cel de dimensiuni mărite este prezent între filele 1' – 96', iar cel de dimensiuni reduse începând cu fila 97' până la sfârșitul miscelaneului, cu excepția f. 125' și 128', unde hârtia prezintă tipul ALMODPAPPIER. Acest tip de marcă apare în varianta *două siluete aflate față în față despărțite de o tulpină cu trei flori, un nobil cu spadă, ținând în mâini o pălărie și un pocal, respectiv o nobilă, ținând în mâna dreaptă o floare, la baza frontispiciului, pe care este gravată inscripția ALMODPAPPIER, aflându-se inițialele fabricantului hârtiei*, CV.

În prima parte a miscelaneului, între filele 1' – 96', în funcție de modul în care au fost tăiate colile, o filă prezintă șapte sau opt călușuri, varianta de dimensiuni mărite a tipului de filigran *vultur bicefal* fiind situată, de regulă, între călușurile al treilea și al cincilea. În partea a doua a miscelaneului, începând cu f. 97', filele prezintă câte șapte călușuri, filigranul fiind de asemenea plasat între călușurile al treilea și al cincilea. Filele unde hârtia prezintă tipul de marcă ALMODPAPPIER au câte șapte călușuri, filigranul intersectând toate cele șapte călușuri. Textul versiunii V începe la o filă unde hârtia prezintă partea de jos a variantei mărite a mărcii *vultur bicefal* (97') și este copiată în continuare pe hârtia cu varianta de dimensiuni mai reduse a aceleiași mărci.

Relevant pentru datarea versiunii V este în primul rând tipul de marcă ALMODPAPPIER, a cărei variantă, în urma suprapunerii decalcurilor, a coincis în privința formei cu una dintre variantele repertoriate în catalogul de filigrane extrase de pe documentele

⁶¹ Vezi Al. Mareș, *Filigranele hârtiei întrebuințate în țările române în secolul al XVI-lea*, București, 1987, p. xv-xx și Gheție – Mareș, IFR, p. 92-98.

⁶² Vezi *supra*, cap. *Descrierea manuscriselor*, p. 34.

transilvane întocmit de Josephus Kemény⁶³. Această variantă a mărcii ALMODPAPIER a fost identificată de J. Kemény pe un document din anul 1716⁶⁴. Având însă în vedere faptul că exigențele actuale ale datării filigranologice impun, în vederea stabilirii identității a două variante ale unei mărci, coincidența lor atât sub aspectul formei, cât și al poziției pe coala de hârtie⁶⁵, identitatea perfectă a celor două variante ale mărcii ALMODPAPIER nu poate fi stabilită, întrucât catalogul întocmit de J. Kemény nu înregistrează și călușurile hârtiei.

Varianta de dimensiuni mai reduse a tipului de marcă *vultur bicefal cu chei*, care apare pe hârtia miscelaneului versiunii V, coincide, de asemenea, în privința formei, în urma suprapunerii decalcurilor, cu una dintre variantele acestui tip repertoriate în catalogul lui J. Kemény, identificată pe două documente transilvane din anii 1712 și 1716⁶⁶. În acest caz, relevanța coincidenței variantelor

⁶³ J. Kemény, *Signa interna chartarum Sæcūla XIV, XV, XVI, XVII et XVIII in Transilvania olim obviarum*, vol. I-III, repertoriu aflat în manuscris în Arhiva Istorică a Academiei Române, filiala Cluj. Domnul Alexandru Mareș ne-a pus cu generozitate la dispoziție microfilmul acestei lucrări.

⁶⁴ J. Kemény, *op. cit.*, vol. II, partea a 2-a, p. 248. O variantă asemănătoare a mărcii ALMODPAPIER, cu inițialele CV, este identificată de asemenea de J. Kemény într-un document din anul 1704 (vezi *op. cit.*, vol. II, partea a 2-a, p. 226). Alte variante ale acestui tip de marcă, fără inițialele fabricantului hârtiei, se află înregistrate în același catalog, în documente din a doua jumătate a secolului al XVII-lea (vezi *op. cit.*, vol. II, partea 1, p. 25, 39, 85, 86, 106 etc.) și în catalogul de filigrane ale hârtiei care a circulat în Lituania întocmit de E. Laucevičius, *Popierius Lietuvoje XV-XVIII a.*, Vilnius, 1967, vol. 2, p. 5-10, nr. 1-38. Hârtia cu acest tip de marcă este produsă mai ales la morile lituaniene de hârtie din Vilnius, Raseiniai și Kėdainiai în a doua jumătate a secolului al XVII-lea și în prima jumătate a secolului al XVIII-lea (vezi *op. cit.*, vol. I, p. 174).

⁶⁵ Vezi Al. Mareș, *op. cit.*, p. xvii.

⁶⁶ J. Kemény, *op. cit.*, vol. II, partea a 2-a, p. 243. O altă variantă a tipului *vultur bicefal cu chei* este înregistrată în același catalog într-un document transilvan din anul 1728 (*op. cit.*, vol. II, partea a 2-a, p. 257). Tipul de marcă *vulturul bicefal* este, în general, caracterizat printr-o mare diversitate de forme. Hârtia cu filigrane de acest tip, însoțite frecvent de inițialele fabricantilor, circulă în țările române încă din secolul al XVI-lea, fiind importată, începând cu deceniul al optulea, cu precădere de la morile de hârtie germane și austriece din Kempten, Memmingen și Salzburg (vezi Al. Mareș, *op. cit.*, p. xxx și xxxvii). În Imperiul Habsburgic, hârtia cu aceste filigrane, produsă mai ales la morile din Kruman, Schöndorf, Kremsmünster și

mărcii pentru datare este o dată în plus diminuată de faptul că similitudinea dintre varianta înregistrată în catalog și cea extrasă de pe manuscrisul versiunii V nu este perfectă sub raportul mărimii.

În concluzie, ținând seama atât de restricțiile deja amintite în privința valorificării coincidențelor celor două mărci de filigrane, cât și de perioada activității copistului, apare drept rezonabilă o extindere a perioadei de redactare a versiunii V la primele două decenii ale secolului al XVIII-lea.

PROBLEME DE LOCALIZARE

În condițiile în care localizarea unui text după criterii lingvistice stabilește „nu regiunea în care a fost scris textul, ci regiunea de unde era originar scriitorul și al cărei grai îl vorbea”⁶⁷, cunoașterea copiștilor care au redactat cele patru versiuni ale *Vedeniei Sofianei* identificate până în prezent exclude necesitatea unei discuții separate privind graiul acestora.

În favoarea originii muntenești a lui Vlad Grămăticul, stau mărturie datele referitoare la circumstanțele în care a copiat și alte manuscrise, informațiile privind activitățile sale anterioare⁶⁸,

Salzburg, circulă intens în secolele al XVI-lea și al XVII-lea; vezi G. Eineder, *The Ancient Paper-Mills of the Former Austro-Hungarian Empire and Their Watermarks*, Hilversum, 1960, nr. 549, 553-555, 571-575, 577. Această perioadă de circulație a variantelor mărcii *vultur bicefal* este atestată și pentru Europa Occidentală, în Franța, Elveția, Țările de Jos și Marea Britanie; vezi W. A. Churchill, *Watermarks in Paper in Holland, England, France, etc. in the XVIIth and XVIIIth Centuries and Their Interconnection*, Amsterdam, 1935, nr. 440-442; E. Heawood, *Watermarks Mainly of the 17th and 18th Centuries*, Hilversum, 1950, nr. 1280-11307; W. F. Tschudin, *The Ancient Paper-Mills of Basle and Their Marks*, Hilversum, 1958, nr. 274-286; J. Lindt, *The Paper-Mills of Berne and Their Watermarks*, Hilversum, 1964, nr. 449-452.

⁶⁷ Gheție, *Localizarea*, p. 403; Gheție – Mareș, IFR, p. 109.

⁶⁸ Vezi *supra*, cap. *Copistul versiunii V*, p. 48-51.

rezultatele examinării particularităților lingvistice ale altor copii pe care acesta le-a elaborat⁶⁹ sau ale copiei analizate aici.

Originea muntenească a versiunilor I₁ și I₂ este probată de însemnările pe care le face autorul acestor versiuni, Ioachim Bărbătescu⁷⁰.

Nu se cunosc informații despre Gherasim, egumenul mănăstirii Vintilă Vodă din Buzău, care a elaborat versiunea G. În condițiile în care au existat, totuși, cazuri, în care diverși scribi să se fi strămutat din locul de origine în alte regiuni, în care au desfășurat activitatea de copişti⁷¹, considerăm că prezentarea consacrată particularităților lingvistice ale acestei versiuni⁷² dovedește originea muntenească a scribului⁷³.

O altă problemă importantă pe care o ridică localizarea după criteriile lingvistice este originea izvodului care a stat la baza acestor copii, care poate fi circumscrisă urmărindu-se alternanțele lingvistice reflectate de texte⁷⁴.

Nici textul copiat de Vlad Grămăticul, nici cele transcrise de Ioan Bărbătescu nu prezintă alternanțe care să corespundă opozițiilor

⁶⁹ Vezi, Florentina Zgraon, *op. cit.*, p. 524, care, în cercetarea dedicată *Leavștiței* din ms. rom. BAR 2511, atestă existența a două straturi de limbă: unul predominant muntenesc, care indică originea copistului, altul moldovenesc, care trimite spre originea izvodului.

⁷⁰ Vezi *supra*, p. 40-41.

⁷¹ Pentru o descriere detaliată a unor cazuri de strămutare, vezi Gheție, *Localizarea*, p. 403-404.

⁷² Vezi *supra*, p. 46.

⁷³ Dificultatea majoră în realizarea unei localizări riguroase a acestui text rezidă în lipsa unei sinteze dedicate variantelor regionale în secolul al XIX-lea. În aceste condiții, a trebuit să ne raportăm fie la sintezele privind limba literară până la 1780 (Gheție, BD; ILRLEV), fie la lucrările de dialectologie contemporană. În plus, în cadrul aceleiași cercetări s-a ținut reama de eventualele interferențe muntenesti și moldovenesti, în condițiile în care Buzăul este o regiune de graniță între aceste două arii lingvistice.

⁷⁴ Pentru importanța alternanțelor lingvistice în relevarea originii protografului, respectiv a copiei, vezi Gheție, *Localizarea*, p. 403; Gheție – Mareș, IFR, p. 115-116.

majore între regiuni⁷⁵. Totuşi există o serie de particularităţi care nu trimit în special spre Muntenia, ceea ce impune analiza acestora.

La nivelul fonetic, menţionăm:

1. Monoftongarea diftongului [ɛa] la [e] în *pre* şi *atunce*: *pre lesni* (110^v), *atunce* (104^v), norma fiind păstrarea diftongului: *atuncea* (111^v), (*să-m*) *dea* (112^v). Fenomenul caracteriza, la începutul secolului al XVIII-lea, Moldova, Oltenia, Ardeal şi Banatul⁷⁶.

2. Utilizarea prepoziţiilor *pe* (98^v), *pentru* (101^v), care cunosc numai forme fără durificare, fenomen ce caracteriza Moldova⁷⁷, dar care a fost atestat, sporadic, şi în Muntenia⁷⁸.

3. Rostirea moale a lui [r], consemnată la finele cuvintelor formate cu sufixele *-ariu*, *-toriu*: *plugariu* (97^v), *Domnitoriu* (104^v); *iubituriile* (107^v), *temătoriu* (102^v), dar şi la sfârşitul unor termeni precum *ajutoriu* (112^v), *ceriu* (99^v), *mărgăritariul* (105^v); cf. *mărgăritar* (104^v), rostirea moale caracterizând în special zonele nordice⁷⁹, dar fiind atestată şi în sud⁸⁰.

4. Pronunţarea moale a lui [d]: *delungarea* (99^v), *degrabă* (99^v), *desăvârşită* (102^v), *degeroasă* (109^v), *despletit* (99^v), fenomen ce caracteriza, în perioada din care datează textul de faţă, partea nordică a teritoriului unde se vorbea româneşte⁸¹, fiind uneori înregistrată şi în Muntenia⁸².

5. Alternanţa rostirii preponderent moi a fricativelor [s] şi [z], şi a africategi [ʃ], cu rostirea dură a acestora: *casele* (105^v), *simţit* (100^v), *zidirea* (97^v), *Dumnezeu* (97^v), *zeastre* (110^v), *şipete* (105^v), *înşeles* (107^v), *şişii* (99^v); respectiv *sară* (111^v), *dumnezăieşti* (99^v), *taşută* (102^v), *taşături* (104^v). Durificarea este atestată în special în Moldova,

⁷⁵ Pentru diferenţele tranşante între varianta literară din Ţara Românească şi variantele literare din Moldova, respectiv Transilvania, vezi ILRLEV, p. 444-446.

⁷⁶ Gheţie, BD, p. 119-120.

⁷⁷ Gheţie, BD, p. 128-129.

⁷⁸ Gheţie, BD, p. 334.

⁷⁹ Gheţie, BD, p. 154-155.

⁸⁰ Gheţie, BD, p. 336.

⁸¹ Gheţie, BD, p. 132-133.

⁸² Gheţie, BD, p. 332.

Oltenia, Braşov şi în vestul Munteniei⁸³, fiind însă întâlnită şi în alte zone ale Munteniei⁸⁴.

Acestor particularităţi fonetice li se alătură câteva elemente lexicale, care ar putea contribui la localizarea manuscrisului care a stat la baza versiunii V: astfel, *agonisită* a circulat în Moldova⁸⁵; *cădire* este atestat în 1695 în Crişana⁸⁶, *cumplit*, cu sensul de „groaznic”, cu care apare şi în copiile analizate, este utilizat în Moldova⁸⁷; *lumină*, cu sensul de „lumânare” (107⁸⁸) este folosit în Moldova şi Transilvania⁸⁸; verbul *ucide*, cu sensul „a lovi”, a fost înregistrat în Moldova, Banat, Crişana, Transilvania de sud⁸⁹.

Particularităţile prezentate mai sus nu reprezintă, credem, argumente suficiente pentru a indica o opoziţie netă între stratul sudic, preponderent, şi unul dintre graiurile nordice⁹⁰. Determinarea originii manuscrisului pe care Vlad Grămăticul l-a utilizat atunci când a copiat *Vedenia Sofianeii* s-ar putea face prin cercetări ulterioare, care să urmărească relaţiile dintre copişti râmniceni şi alte centre culturale ale vremii, la sfârşitul secolului al XVII-lea⁹¹.

⁸³ Prezenţa acestui fenomen fonetic în vestul Munteniei poate fi interpretată ca rezultatul propagării influenţei olteneşti (Gheţie, BD, p. 139). Totdată, absenţa fenomenului în teritoriile de dincolo de munţi înaintea secolului al XVIII-lea este explicabilă prin lipsa documentelor din aceste regiuni (Gheţie, BD, p. 138-139).

⁸⁴ Gheţie, BD, p. 332-333.

⁸⁵ DLRTR, p. 45.

⁸⁶ DLRTR, p. 94.

⁸⁷ DLRTR, p. 116.

⁸⁸ DLRTR, p. 172.

⁸⁹ DLRTR, p. 306.

⁹⁰ În condiţiile în care trăsăturile fonetice nu sunt specifice unui teritoriu nordic, dat fiind faptul că nu există un studiu dedicat ponderii pe care o au alternanţele fonetice şi ocurenţele lexicale în localizarea unui text, respectiv o cercetare diacronică amplă despre delimitarea ariilor lingvistice prin elemente lexicale, considerăm că nu se poate propune localizarea izvodului de pe care a fost copiată versiunea V pe baza elementelor lexicale.

⁹¹ Validitatea acestui demers ar fi întărită de faptul că însuşi Vlad Grămăticul utilizase izvoade provenite din afara Râmnicului, de pildă la realizarea miscelaneului înregistrat la BAR sub cota 2511, pentru care folosise o scriere moldovenească (vezi Florentina Zgraon, *op. cit.*, p. 524).

ORIGINALUL STRĂIN

Având în vedere conținutul *Vedeniei Sofianeii*, originea sa grecească nu poate fi pusă la îndoială. Textul grecesc nu a fost însă editat până în prezent, singurele versiuni care ne sunt cunoscute aflându-se în trei manuscrise din biblioteca mănăstirii Panteleimon de la Muntele Athos, descrise în catalogul lui Spyridon Lambros⁹².

Cea mai veche dintre cele trei versiuni datează din secolul al XVIII-lea și se află într-un miscelaneu înregistrat sub cota 6296-789⁹³, care mai cuprinde, între altele, viziunile lui Cosma monahul, Dimitrie și chir Macarie, precum și scrieri din *Pateric*⁹⁴. Ὁπτασία τινός Σοφιανῆς (*Vedenia unei anume Sofiana*) se află între filele 12' - 28'. Catalogul lui Lambros reproduce și începutul textului:

Ἐν ἔτει τρίτῳ τῆς βασιλείας Σουλτάν Ἀχμέτ καὶ τετάρτῳ ἔτει πατριαρχείας κυρίου Ῥαφαὴλ ἀπὸ κτήσεως κόσμου Ἰζριε' ἰνδικτιῶνος δ' Ἀυγούστου ς" ἐν τῇ βασιλευσσίῳ τῶν πόλεων γέγονεν φρικὸδες τεράστιον.

În al treilea an al domniei sultanului Ahmet și în cel de al patrulea al păstoriei lui Rafail, în anul 7115 de la facerea lumii, indictionul al 4-lea, în 6 august, în împărăteasca cetate, s-a întâmplat o minune înfricoșătoare.

Un alt miscelaneu, înregistrat în catalogul lui Lambros sub cota 6187-680⁹⁵, care datează din secolul al XIX-lea, cuprinde între filele 13' - 24' textul Διήγησις καὶ ὀπτασία Σοφιανῆς γυναϊκὸς ὀρθοδόξου (*Povestire și vedenia Sofianeii, femeie pravoslavnică*). Miscelaneul mai cuprinde, între altele, scrieri din *Pateric* și *Vedenia lui Dimitrie*.

⁹² Astérios Argyriou afirmă că „Cette vision (i. e. *Vision de Sophiani*) existe dans des nombreux mss.” (Argyriou, *Exegèses*, p. 102 n. 2), fără a face însă vreo altă precizare despre numărul, locul și perioada lor de elaborare.

⁹³ Conform ordinii catalogului manuscriselor de la Muntele Athos întocmit de Lambros, primul număr reprezintă locul manuscrisului în catalogul general al bibliotecilor mănăstirilor, iar cel de-al doilea locul său între manuscrisele din biblioteca mănăstirii din care face parte.

⁹⁴ Lambros, *Catalogue*, II, p. 433-434.

⁹⁵ Lambros, *Catalogue*, II, p. 413.

Tot din secolul al XIX-lea datează și cea de-a treia versiune a *Vedeniei Sofianeii*, aflată între filele 77 – 90 ale unui miscelaneu înregistrat sub cota 6099-592, cuprinzând preponderent scrieri din *Pateric*, sub titlul Διήγησις ὀπτασίας Σοφιανῆς (*Povestire a vedeniei Sofianeii*)⁹⁶.

Având în vedere faptul că termenul *post quem* al redactării originalului grecesc este anul 1606⁹⁷, se poate conchide că traducerea textului în limba română s-a produs după această dată, înainte de începutul secolului al XVIII-lea, când este atestată prima sa copie românească, redactată de Vlad Grămăticul.

În absența unei mărturii despre traducerea textului în slavonă⁹⁸, nu rămâne decât să avansăm ipoteza că traducerea românească a fost realizată având ca model un original grecesc.

În privința raportului dintre originalul grecesc și versiunile românești, fragmentul reprodus de Lambros din ms. gr. 6296-789 al mănăstirii Panteleimon corespunde începutului textului versiunilor românești V, I, și I₂, cu singura excepție a mențiunii „în indictionul al 4-lea”. Mențiunea se regăsește în versiunea G, unde însă sultanul Ahmet este înlocuit cu sultanul „Mahmet”:

„Întru al treilea an de împărăția lui sultan Mahmet și întru al patrulea al patrierhiei lui chir Rafail, iar de la zidirea lumii ani 7115, îndicta 4, luna lui avgust în 6 zile, în cetatea Țarigradului fost-au o înfricoșată minune” (ms. rom. BAR 1313 [G], 242)

În condițiile în care nu dispunem de o versiune grecească integrală a textului, orice considerație privitoare la raporturile de filiație este însă prematură, doar o cercetare întreprinsă asupra manuscriselor aflate în biblioteca mănăstirii Panteleimon putând clarifica raportul dintre traducerea românească și versiunile grecești.

⁹⁶ Lambros, *Catalogue*, II, p. 402.

⁹⁷ Vezi *supra*, cap. *Literatura eshatologică postbizantină*, p. 18.

⁹⁸ În această privință, cercetările pe care le-am întreprins asupra fondurilor de manuscrise slavone din Biblioteca Națională „Chiril și Metodieu”, din Biblioteca Institutului Patriarhiei Bulgare și din colecția conservată în Centrul de Cercetări Slavo-Bizantine „Ivan Dujčev” din Sofia nu au condus la nici un rezultat pozitiv.

FILIAŢIA

În absenţa originalului, stabilirea raporturilor de filiaţie între versiunile româneşti V, I₁, I₂ şi G ale textului *Vedeniei Sofianei* se va face pe baza criticii intertextuale.

Între cele patru versiuni, o poziţie distinctă ocupă versiunea G, care se distinge de celelalte trei versiuni printr-o serie de reformulări şi digresiuni, uniform atestate pe întreg parcursul textului. Aceste diferenţe pot fi probate cu ajutorul unor fragmente arbitrar selectate⁹⁹:

V: „În anul al treilea de împărăţia lui sultan Ahmet, în anul al patrulea al patrierşiei lui chir Rafail, de la zidirea lumii 7115, luna lui august 6, în cetatea Țarigradului, s-au făcut înfricoşată minune şi vreadnică a să scrie spre folosul celor ce vor citi.” (97’);

G: „Întru al treilea an de împărăţia lui sultan Mahmet şi întru al patrulea al patrierşiei lui chir Rafail, iar de la zidirea lumii ani 7115, îndicta 4, luna lui avgust în 6 zile, în cetatea Țarigradului fost-au o înfricoşată minune şi vreadnică a să da scrisorii spre folosul mântuirii celor ce vor a asculta, că Dumnezeu nostru minunat este întru sfinţii săi şi lucrurile lui strălucite foarte, precum au zis dumnezeiescul David, carele este dătătoru de cântările ceale dumnezeieşti.” (242’).

V: „Eu, sfinte părinte duhovnice, cum vream să mă întorc să şăzu pre patul meu pentru mângâiare, eram sprijinită de nişte muieri, am văzut un tinăr, în chipul famenilor împăratului. Şi chipul feaţii lui dintr-altă strălucire de lumină şi unsu cu mir şi lumina ca soarele şi haina lui cea didesupt roşie, iar cea deasupra de sarasir alb, cu de toate florile ţăsută, din carea ieşia lumină ca fulgeru. Şi în mâna lui ţinea o năstrapă de aur, plină de apă reace.” (102’);

G: „Eu, roaba ta, sfinte părinte duhovnicesc, cum cercaiu să mă întorc să şăz pre ticălosul meu aşternut pentru mângâierea sau odihna mea, ținută fiind de oarecarele femeie ce mă păzia şi avea inima întru multă jale şi văpaie, şi îndatăş văzuiu un tânăr în chipul adâmbilor împărăteşti, cu faţă veselă şi cu chipul lor cu mari, nespuse străluciri împodobii, iară trupurile lor erea îmbrăcate cu nişte haine albe, împodobii cu multe împesprituiri şi unşi cu multe arome de miruri, iară haina ce o avea pre dedesupt erea roşie mohorătă, iar cea de deasupra erea de sarasir albă cu multe străluciri foarte frumoase, căci că erea de sus ţesute cu de toate florile, cum erea ale crinului şi ale trandafirului şi cu alte flori, de toate, care slobozia dintr-insele lumină ca fulgerul, iară în mâna lui ţinea o năstrapă de aur curat, plină de apă reace.” (248’-249’).

⁹⁹ Având în vedere că versiunile I₁ şi I₂ nu prezintă diferenţe de conţinut faţă de versiunea V, am utilizat în comparaţia următoare doar versiunea V.

Versiunea G se caracterizează și prin inserția în text a unor parafraze din pericope biblice în vederea întăririi sensului inițial¹⁰⁰, a unor pasaje cu rol moralizator¹⁰¹ și a unor detalii din hagiografia sfinților Vasile cel Mare, Grigorie de Nazianz și Ioan Gură de Aur¹⁰², absente din celelalte versiuni.

În absența originalului, este însă imposibil de precizat dacă aceste deosebiri, ce caracterizează versiunea G, provin dintr-o prelucrare a traducerii care a stat la baza redactării celorlalte trei versiuni sau dacă este vorba de o copie după o traducere diferită.

În aceste condiții, stabilirea raporturilor de filiație ale versiunilor românești ale *Vedeniei Sofiane* se va limita la analiza intertextuală a celorlalte trei versiuni, V, I₁ și I₂.

Examinarea lor comparată demonstrează cu claritate faptul că ele reprezintă copii ale unei singure traduceri:

V: „Deci acest preot, tatăl ei, deaca s-au făcut ea de vârstă și fără de voia ei o au împreunat cu cel mai sus zis, Hristea, fiind și el dintru același sat, din Avidon, care, precum am zis, era plugariu.” (97^v-98^v);

I₁: „Deci acest preot, tatăl ei, deaca s-au făcut ea de vârstă și fără de voia ei o au împreunat cu cel mai sus zis, Hristea, fiind și el dintru acel sat, din Avidon, care, precum am zis, era plugariu.” (128^v);

I₂: „Deci acest preot, tatăl ei, deaca s-au făcut ea de vârstă și fără de voia ei o au împreunat cu cel mai sus zis, Hristea, fiind și el dintru acel sat, din Avidon, care, precum am zis, era plugariu.” (72^v);

V: „Deci vrând Stăpânul să amerințe cu stânga să-l arunce în prăpastie, degrabi s-au arătat Stăpâna și Cinstitul Mergător Înainte și s-au rugat pentru dânsul Domnitoriului.” (106^v);

I₁: „Deci vrând Stăpânul să amerințe cu stânga să-l arunce în prăpastii, degrabi s-au arătat Stăpâna și cinstitul Mergător Înainte și s-au rugat pentru dânsul Domnitoriului.” (134^v);

I₂: „Deci vrând Stăpânul să amerință cu stânga să-l arunce în prăpastie, degrabi s-au arătat Preasfânta Stăpână Născătoare de Dumnezeu și cinstitul Mergătoriu Înainte și s-au rugat pentru dânsul Domnitoriului.” (79^v);

¹⁰⁰ Vezi G, f. 242^v, 244^v, 247^v, 249^v, 253^v.

¹⁰¹ Vezi G, f. 251^v, 253^v.

¹⁰² Vezi G, f. 258^v-259^v.

Dintre cele trei versiuni, I₁ și I₂ se disting față de versiunea V prin mai multe tipuri de trăsături comune: adăugiri, omisiuni, diferențe de topică și utilizarea unor termeni specifici.

1. Adăugiri¹⁰³:

V: „Videniia unii pravoslavnice fâmei foarte de folos” (97’);

I₁: „Videniia unii pravoslavnice fâmei, *anume Soflana*, foarte de folos” (128’);

I₂: „Videniia unii pravoslavnice fâmei, *anume Soflana*, foarte de folos” (72’);

V: „Deci în zioa 3 a lui avgust” (99’);

I₁: „Deci în zioa a 3 a lui avgust” (129’);

I₂: „Deci în zioa a 3 a lui avgust” (73’).

V: „Să mă apropiu acolo să vorbesc” (108’);

I₁: „Să mă apropiu acolo să vorbesc *cu ei*” (136’);

I₂: „Să mă apropiu acolo să vorbesc *cu ei*” (81’).

2. Omisiuni¹⁰⁴:

V: „cântând zicea: «Sfânt, sfânt, sfânt, Domnul Savaot, plin e ceriul și pământul de slava lui». Alții zicea: «*Sfânt, Sfânt, Sfânt Domnul care au fost și easte și s-au arătat ca un om*»” (104’^v);

I₁: „cântând zicea: «Sfânt, sfânt, sfânt, Domnul Savaot, plin e ceriul și pământul de mărirea lui, care au fost și easte și s-au arătat ca un om»” (133’);

I₂: „cântând zicea: «Sfânt, sfânt, sfânt, Domnul Savaot, plin e ceriul și pământul de mărirea lui, carele au fost și easte și s-au arătat ca un om»” (78’);

V: „Mărire ție, *Preasfântă* Născătoare de Dumnezeu” (101’);

I₁: „Mărire ție, Născătoare de Dumnezeu” (130’);

I₂: „Mărire ție, Născătoare de Dumnezeu” (75’).

V: „I-au păzit *drept*, nespurcat” (107’);

I₁: „I-au păzit nespurcat” (132’);

I₂: „I-au păzit nespurcat” (80’).

¹⁰³ Pentru alte adăugiri care caracterizează versiunile I₁ și I₂ în comparație cu versiunea V, vezi în al doilea aparat critic al ediției de față, notele 62, 64, 104, 242.

¹⁰⁴ Pentru alte omisiuni care caracterizează versiunile I₁ și I₂ în comparație cu versiunea V, vezi în al doilea aparat critic al ediției de față, notele 23, 27, 37, 44, 49, 113, 135, 154, 157, 159, 160, 179, 205, 208, 219, 248.

3. Diferențe de topică și de formulare:

V: „au cercat a să răzima puțințel” (99’);

I₁: „au cercat puțințel a să răzima” (129’);

I₂: „au cercat puțințel a să răzima” (73’);

V: „M-au dus la loc întunecat și înfricoșat” (101’);

I₁: „M-au dus la un loc înfricoșat și întunecat” (131’);

I₂: „M-au dus la un loc înfricoșat și întunecat” (75’).

V: „Au spus bărbatul meu tuturor bătrânilor și frunțașilor satului” (111’-112’);

I₁: „Au spus bărbatul meu tuturor bătrânilor din satul nostru și frunțașilor” (138’);

I₂: „Au spus bărbatul meu tuturor bătrânilor din satul nostru și frunțașilor” (84’).

4. Cele mai frecvente diferențe se referă la folosirea unor cuvinte diferite față de cele din versiunea V, acestea putând fi deopotrivă nume proprii sau termeni comuni:

V: „divanul împărătescu” (112’);

I₁: „împăratul” (138’);

I₂: „împăratul” (84’);

V: „sultan Ahmet” (97’);

I₁: „sultan Mehmet” (128’);

I₂: „sultan Mehmet” (72’).

V: „sta de-a dreapta Domnitoriului” (108’);

I₁: „era de-a dreapta Domnitoriului” (135’);

I₂: „era de-a dreapta Domnitoriului” (80’).

Cele patru tipuri de trăsături comune ilustrate mai sus, care disting versiunile I₁ și I₂ de versiunea V impun constatarea că aceste două versiuni, copiate de aceeași persoană, Ioan din Bărbățești, devenit ulterior ieromonahul Ioachim, la interval de câteva decenii, au fost realizate având ca model o versiune intermediară, diferită de versiunea V, copiată de Vlad Grămăticul.

În ceea ce privește raportul de filiație dintre versiunile I₁ și I₂, trăsăturile care le individualizează în raport cu versiunea V ilustrează

faptul că versiunea copiată la mănăstirea Bistrița în anul 1803 a fost realizată având ca model versiunea copiată anterior, în anul 1777. În anul 1803, în raport cu copia precedentă, Ioan din Bărbătești a introdus o serie de inovații, constând în modernizări¹⁰⁵ și rafinări ale expresiei¹⁰⁶, schimbări de topică¹⁰⁷ sau omisiuni¹⁰⁸, care individualizează, pe baza inovațiilor ei stilistice, versiunea I₂ față de I₁:

I₁: „Și au zis aceasta către duhovnic: «Sfinte duhovnice, după ce au auzit muiarea mea că după 3 ani iar va să moară»” (139”);

I₂: „Și au răspuns către duhovnicul, zicând: «Eu, părinte sfinte duhovnice, deaca auzii de la muiarea mea că după 3 ani iarăș va să moară *desăvârșit*»” (85”).

I₁: „Iar de abia m-am sculat de unde ședeam de m-am închinat lor și m-am însemnat cu semnul crucii și mare frică și spaimă turbura inima mea, însă *mi-au răspuns, zicând*” (137”);

I₂: „Iară eu, cu totul *cutremurându-mă*, de abia m-am sculat de unde ședeam de m-am închinat lor și m-am însemnat cu sămnelul crucii și mare frică și spaimă turbura inima mea, iară *ei, văzându-mă tremurând de frică, mi-au grăit, zicând*” (82”).

¹⁰⁵ Pentru alte exemple de inovații constând în modernizări ale expresiei, care individualizează versiunea I₂ față de versiunea I₁, în afara celor menționate aici – primele două din seria celor cinci exemple de inovații –, vezi în al doilea aparat critic al ediției de față, notele 7, 10, 12, 13, 14, 16, 28, 29, 30, 31, 53, 61, 64, 66, 67, 70, 71, 72, 87, 90, 91, 92, 93, 94, 96, 97, 101, 102, 115, 118, 119, 138, 140, 161, 164, 168, 180, 183, 189, 198, 200, 213, 215, 216, 247, 253, 264.

¹⁰⁶ Pentru alte exemple de inovații constând în rafinări ale expresiei, care individualizează versiunea I₂ față de versiunea I₁, în afara celui menționat aici – al treilea din seria celor cinci exemple de inovații –, vezi în al doilea aparat critic al ediției de față, notele 32, 35, 40, 42, 45, 48, 50, 55, 78, 81, 83, 112, 114, 127, 129, 132, 133, 137, 148, 152.

¹⁰⁷ Pentru alte exemple de inovații constând în schimbări de topică, care individualizează versiunea I₂ față de versiunea I₁, în afara celui menționat aici – al patrulea din seria celor cinci exemple de inovații –, vezi în al doilea aparat critic al ediției de față, notele 18, 22, 46, 99, 136, 141, 144, 176, 197, 234, 236, 240, 249.

¹⁰⁸ Pentru alte exemple de inovații constând în omisiuni, care individualizează versiunea I₂ față de versiunea I₁, în afara celui menționat aici – ultimul din seria celor cinci exemple de inovații –, vezi în al doilea aparat critic al ediției de față, notele 19, 63, 121, 126, 139, 145, 151, 159, 169, 170, 182, 207, 259.

I₁: „Și chipul feșii lui *dintr-altă strălucire de lumind* și uns cu mir și lumina ca soarele și haina lui cea dedesupt roșie” (132’);

I₂: „Și chipul feșii lui *strălucila cu multă lumind* și era uns cu mir și lumina ca soarele și haina lui cea dedesupt *era roșie*” (76’).

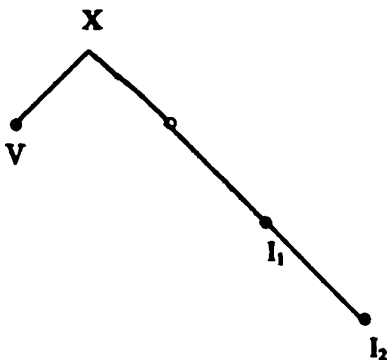
I₁: „să cuvine creștinilor celor *temđtori de Dumnezeu*” (128’);

I₂: „să cuvine creștinilor celor *de Dumnezeu temđtori*” (73’).

I₁: „au adevorit ceale din gura Sofianii și au mulțemit lui Dumnezeu și *dintr-acei ceas cu totul s-au pđrđsit de împreunarea trupească și petrecea în curđtenie.*” (138’-139’);

I₂: „precum au și fost *cđ din ceasul acela cu totul s-au pđrđsit de toată zburdarea și împreunarea trupească și petrecea în curđfie.*” (85’).

În concluzie, ținând seama de aceste inovații ale versiunii I₂ în comparație cu versiunea I₁, stema filiației versiunilor V, I₁ și I₂ poate fi reprezentată în felul următor:

Legendă

- X – traducere originală, nepăstrată
- – versiune intermediară, nepăstrată
- – versiune păstrată

DESCRIEREA MANUSCRISELOR

Versiunile românești cunoscute ale textului *Vedeniei lui chir Daniil* și ale *Vieții lui Anastasie* se află în unsprezece manuscrise, dintre care șapte aparțin fondului Bibliotecii Academiei Române, fiind inventariate, în cadrul catalogului întocmit de Gabriel Ștrempel, sub cotele 1994, 2509, 3108, 3168, 3301, 4478 și 5619, două aparțin fondului Bibliotecii Patriarhiei Române, unde sunt înregistrate sub cotele II 49 și II 179¹, unul se află în Arhiva Centrală de Stat a Republicii Moldova, catalogat sub cota 36, iar altul în biblioteca mănăstirii Prodromul de la Muntele Athos, catalogat sub cota 141.

Dintre versiunile cuprinse în aceste manuscrise, obiectul cercetării de față îl fac cele nouă versiuni aflate în manuscrise aparținând fondurilor Bibliotecii Academiei Române și ale Bibliotecii Patriarhiei Române. Corespunzător fie inițialei sau inițialelor numelui copistului, fie, în cazul în care acesta din urmă nu este cunoscut, inițialei sau inițialelor numelui mănăstirii de unde provine manuscrisul, aceste versiuni au fost notate prin următoarele sigle: C (Cernica) = ms. rom. BAR 1994; AR (Antim Râmniceanu) = ms. rom. BAR 2509; D (Dălhăuți) = ms. rom. BAR 3168; CP (Constantin Popovici) = ms. rom. BAR 4478; A (Acachie ieromonahul) = ms. rom. BPR II 49; CA (Căldărușani) = ms. rom. BPR II 179. Versiunile aflate în ms. rom. BAR 3301, 5619 și 3108, al căror copist și al căror loc de proveniență sunt necunoscute, au fost notate prin siglele X, Y, respectiv Z.

¹ Acestea corespund cotelor 62 și 89 din catalogul întocmit de D. Fecioru (Fecioru, *Catalogul*, ST, XIV, 1962, nr. 3-4, p. 244-247; Fecioru, *Catalogul*, ST, XV, 1963, nr. 3-4, p. 242-245). D. Fecioru menționează și un alt manuscris din Biblioteca Patriarhiei Române, pe care îl inventariză sub cota 32, care cuprinde textele *Vedeniei lui chir Daniil* (300^r - 313^r) și *Vieții lui Anastasie* (313^r - 316^r). Acest manuscris, provenit de la mănăstirea Căldărușani, unde a fost redactat între anii 1842 și 1844 de Meletie ierodiaconul, nu este inclus în cercetarea de față, deoarece nu mai există în fondul actual al bibliotecii (vezi Fecioru, *Catalogul*, ST, XIII, 1961, nr. 3-4, p. 104-109).

1. Versiunea C

Manuscrisul românesc 1994, care cuprinde *Vedeania lui chir Daniil* (279^v/1 – 290^v/20) și *Viața și muceniia ce i s-au întâmplat sfântului mucenic Anastasie de tatăl lui chir Daniil în cetatea Telvinul* (291^v/1 – 294^v/7)², a fost elaborat de un copist necunoscut de la mănăstirea Cernica³.

Textul este scris cu cerneală neagră, iar titlurile, colontitlurile, inițialele și unele trimiteri marginale sunt notate cu roșu. La filele 1^r și 273^v titlurile sunt încadrate în frontispicii cu motive florale, desenate cu miniu, textele de la filele 225^v și 226^r fiind înscrise într-un cerc solar, de asemenea desenat cu chinovar.

Copistul menționează circumstanțele redactării miscelaneului în însemnările de la filele 1^r și 272^r. Dacă pe prima filă este notată data începerii copierii manuscrisului, fără a se preciza însă anul: „Început februarie 25” (f. 1^r), în însemnarea de la f. 272^v copistul indică și anul: „Sfârșit și lui Dumnezeu laudă, celui ce pururea să proslăvească întru sfinții săi și mi-au ajutat după început de am și sfârșit, bine easte cuvântat cel ce deschide ușa îndurărilor și a darurilor neamului creștinesc, bine easte cuvântat Domnul nostru Iisus Hristos, cela ce au dat pre maică-sa neamului creștinesc folositoare, bine easte cuvântat mângâitorul Duhul Sfânt, cela ce luminează pre tot omul ce vine în lume, amin. 1793, aprilie 14”.

La fila 269^r, copistul notează, cu scopul de a preciza cine este autorul scrisorii către părintele Dimitrie: „Acest de suflet folositoriu

² Miscelaneul, dăruit Academiei Române la 4 mai 1902, este descris în Ștrempel, *Catalogul*, II, p. 132.

³ Proveniența codicelui este confirmată de prezența peceții de fum a mănăstirii Cernica pe f. 1^r și 290^v, precum și de însemnările starețului mănăstirii Cernica, arhimandritul Calinic, care se regăsesc pe majoritatea manuscriselor provenite din acest lăcaș monastic: „Din cărțile sfintei monastiri Cernica. Calinic, arhimandritul Cernichii opști” (f. 1^r, 294^v).

⁴ Aceste două însemnări sunt menționate și de G. Ștrempel, cea de la fila 272^v fiind reprodușă fragmentar: „1793, aprilie 14” (vezi Ștrempel, *Catalogul*, II, p. 132).

cuvânt este alcătuit de preacuviosul părintele nostru Paisie ieromonah și arhimandrit, starețul sfintei obști și de la mănăstirea Neamțului, pe carele scriindu-l l-au trimis numitului preot la leat <...>, când să afla cu obștejite în sfânta mănăstire Dragomirna”.

Numerotarea originală a codicelui arată că acesta este compus din două miscelane distincte. Între filele 1^r – 272^v sunt copiate texte „pentru ascultare”, așa cum este notat cu chinovar, ca titlu mai cuprinzător, deasupra fiecărei filei recto, numerotarea originală oprindu-se la f. 277^s. De la f. 273^v începe *Prosopografia lui Hristos*, pe f. 274^r numerotarea originală pornind de la 1 și continuând până sfârșitul manuscrisului. Cel de-al doilea codice, adică ultimele douăzeci și două de file ale ms. rom. BAR 1994, au fost foarte probabil copiate în același an 1793, această supoziție fiind întărită de faptul că hârtia utilizată în cele două miscelane este identică.

Dacă legarea celor două codice într-unul singur poate fi urmarea faptului că ambele sunt copiate de aceeași persoană, probabil la un interval foarte scurt de timp, redactarea distinctă a acestora trebuie legată de faptul că atât textele din prima parte, cât și cele din a doua, au fost percepute ca unități de sine stătătoare⁶, ceea ce impune prezentarea detaliată a miscelaneului⁷:

⁵ Numerotarea originală devansează cu cinci unități numerotarea mecanică pe de o parte deoarece în timpul numerotării mecanice au fost omise două file care ulterior au fost notate 111bis și 117bis, pe de altă parte deoarece copistul trece de la 216 la 218, de la 243 la 245, respectiv de la 264 la 266.

⁶ Textele reunite în prima parte a miscelaneului (f. 1^r/1 – 272^v/16) au cunoscut o circulație de sine stătătoare, așa cum o dovedește copierea lor integrală în mai multe rânduri. Manuscrisele unde am identificat aceste texte sunt următoarele: ms. rom. BAR 2115, f. 2^r – 301^v, copiat în anul 1789, provenit de la Episcopia Râmnicului (vezi Ștrempele, *Catalogul*, II, p. 177); ms. rom. BPR 52, f. 1^r – 193^v, provenit de la mănăstirea Căldărușani (vezi Fecioru, *Catalogul*, ST, XIII, 1961, nr. 7–8, p. 281–288); ms. rom. BAR 1973, f. 1^r – 295^v (vezi Ștrempele, *Catalogul*, II, p. 123–124), copiat în anul 1811 de Lațco dascălul la mănăstirea Tismana și provenit de la mănăstirea Cernica.

⁷ În descrierea pe care o face acestui codice, G. Ștrempele face referire și la modalitatea de organizare a textului (vezi Ștrempele, *Catalogul*, II, p. 132).

1. *Cartea pentru ascultare, din fealiuri de cărți adunată în scurt, a celui întru sfinți părintelui nostru Vasilie cel Mare, arhiepiscopul Chesariei Capadochiei. Cuvânt posnicescu și sfătuire pentru lepădarea de lume și pentru săvârșirea duhovnicească* (1¹/1 – 48¹/18);

2. *A precuviosului părintelui nostru Ioan Scărar. Pentru fericita și pururea pomenita ascultarea* (49¹/1 – 92¹/17)⁸;

3. *A precuviosului părintelui nostru Simeon Noul Bogoslov, carele au fost egumen mândstirei sfântului Mamant. Pentru a vieții începătură, învățatură preafolositoare și precuviincioasă de mântuire celor ce acum să leapădă de lume și de cele ce sânt în lume și aleargă cătră călugăreaca viață și învățatură preafolositoare la cei noi începători* (93¹/1 – 120¹/3);

4. *A precuviosului părintelui nostru Simeon Noul Bogoslov, pentru lepădarea și tăierii voii și cum easte datoriu cineva a săvârși viața cea postnicească și cum că bun lucru și de folos easte la aceasta a avea iscusit povăduitori, adică părinte duhovnicesc, spre a se învăța lucrarea cea cu nelesnire isprăvită a faptei bune, adică și a meșteșugului celui postnicescu, și pentru credința cea cătră părinții cei duhovniocești și pentru vederea luminei, de la care tot sufletul luminându-se, sporește întru dragostea lui Dumnezeu* (121¹/4 – 129¹/16)⁹;

5. *A sfântului Doroteiu* (129¹/1 – 156¹/14);

6. *Din cartea precuviosului părintelui nostru Teodor Studitul* (157¹/1 – 169¹/17);

7. *Din cartea precuviosului părintelui nostru Nikon de la Muntele Negru* (169¹/18 – 183¹/20);

8. *Din viața sfântului Pahomie* (183¹/1 – 187¹/19);

9. *A precuviosului părintelui nostru Zosima. Voroave de suflet folositoare* (187¹/1 – 206¹/21);

10. *Din cartea precuviosului părintelui nostru Efreim Sirul. Din 14 cuvânt pentru smerita înțelepciune* (207¹/1 – 208¹/4);

11. *A precuviosului părintelui nostru Varsanufie* (208¹/5 – 210¹/7);

12. *Din cartea sfântului Grigorie Sinaitul.* (210¹/8 – 213¹/1);

13. *Din cartea precuviosului părintelui nostru Teodor Edesul. Pentru ascultare* (213¹/2 – 216¹/8);

14. *A sfântului Diadoh. Cap. 41* (216¹/9 – 216¹/13);

15. *A precuviosului părintelui nostru Casian Râmleanul. Din cuvântul pentru dreapta socoteală* (216¹/14 – 222¹/12);

16. *Din viața precuviosului Eftimie* (222¹/13 – 224¹/13);

⁸ Pe fila 92¹, filă albă, în josul paginii, sunt notate numai primele cuvinte ale unei însemnări nefinalizate: „cu multă plăcaciune mă închin cu...”. Filele 225¹ și 273¹ sunt albe.

⁹ În descrierea pe care o face miscelaneului, G. Ștrempel grupează acest text cu cel anterior (Ștrempel, *Catalogul*, II, p. 132).

17. *A precuciosului Maxim Mărturisitorul. Din suta a patra.* (224'/14 – 224'/18);

18. *Din cartea ce să numeaşte Iconion sau închipuire a evangheliceştii vieţi călugăreşti cei de obşte, de la finţii părinţi în scurt adunată dintru o carte petcutită în Vilna, în anul 1618* (225'/1 – 229'/9);

19. *Din cartea celui dintru sfinţi părintelui nostru Calist, patriarhul Țarigradului* (229'/10 – 242'/11);

20. *A precuciosului părintelui Nichita Stitat* (242'/12 – 246'/7);

21. *A următorului de faptele lui Avraam şi lucrătorului celui osârdnic al poruncilor lui Dumnezeu, preascumpului meu priiaten, părintelui chir Dimitrie preotului, scrisă în anul 1766* (246'/8 – 269'/13);

22. *Din cartea sfântului Nil Sinaitul. Din cuvântul cel postnicesc* (269'/1 – 272'/16);

23. *Prosopografia lui Hristos. Trimiterea lui Publie Lentul, romanului, celui ce odinioară au fost proconsul preaslăvit, întru carea Iisus Hristos minunat să ia în scris, adecă ca cum să zugrăveaşte, pre carea când petrecea el, adecă Publie, în Ierusalim, cătră sinatul obştii romanilor cur deamăruntul o au scris, precum mărturiseaşte Evtropie* (273'/1 – 275'/4);

24. *Pentru dohtoriia sufletească. Din Pateric* (275'/5 – 276'/3);

25. *Din Oglinda lumii. Cartea I, cap. 1. Pentru că cela ce va vrea şi va dori să se îndulcească de preadulcea mângâierea lui Dumnezeu, aceluia întâiu i să cade să să deosibească de lume şi să părăsească toate gâlceville şi grijile şi deşărtăciunile lumii aceştia* (276'/4 – 278'/13);

26. *Vedeania lui chir Daniil* (279'/1 – 290'/20);

27. *Viaţa şi muceniia ce i s-au întâmplat sfântului mucenic Anastasie de tatăl lui chir Daniil în cetatea Telvinul* (291'/1 – 294'/7).

Particularităţi lingvistice. Pe planul vocalismului, notăm păstrarea lui [ă] în *rădicându-să* (288^v); conservarea lui [e] în *besarica* (280^v), *cetit* (284^v), *strein* (279^v); trecerea lui [e] median aton la [i] în *candelile* (287^v), *zilile* (285^v); sincoparea lui [e] în *drept* (282^v); păstrarea lui [i] etimologic în *fiiul* (285^v); epenteza lui [i] în *mâinele* (283^v).

La nivel consonantic, menţionăm: prezenţa consoanelor nepalatalizate, cu o singură excepţie, în *dejghinările* (283^v); rostirea moale a labialelor: *jărtveanic* (280^v), *meargă* (292^v), *răsipească* (283^v); cf. *văşminte* (282^v); rostirea dură a lui [d] şi [p] în cadul prepoziţiilor *de* şi *pe*: *dă* (291^v), *pă* (293^v); evoluţia lui [sv] la [sf]: *sfântul* (279^v); rostirea preponderent moale a lui [d]: *depărtându-mă* (279^v), *descoperi* (279^v); cf. *dăşchizând* (290^v); pronunţarea moale a

lui [t]: *bărbătesc* (291^v), *împărăteasca* (279^v); cf. *părintască* (280^v); rostirea moale a lui [s], [z], [ʧ]: *găsindu-l* (291^v), *semnul* (292^v), *Dumnezeu* (292^r), *dumnezeieștile* (279^r), *zi* (291^v), *îmbrăcați* (291^v), *puțină* (293^v); cf. *împlinindu-să* (279^v); rostirea dură a lui [ʃ] și [j]: *cinevaș* (279^v), *șazând* (283^v), *jățiu* (283^v), *jărtveanic* (280^v), *slujăsc* (287^v); cf. *săvârșind* (292^v); pronunțarea dură a lui [ʃ] dacă este urmat de un diftong: *săvârșască* (291^v); trecerea lui [s] la [ʃ] prin acomodare consonantică în *deșchis* (292^v); evoluția africateri [dz] la [z]: *zi* (291^v); prezența fricativei [j] în cuvinte precum *ajungi* (290^v), *împrejurul* (283^v); cf. *încungiurat* (288^v); rostirea moale a lui [r], în cazul cuvintelor formate cu sufixul *-toriu*: *făcătoriu* (279^v); *urătoriu* (291^v); nedisimilarea lui [r] în *pre* (279^v), *preste* (279^v), propagarea lui [n] în *genunchiile* (284^v).

În cadrul clasei substantivului, se observă realizarea pluralului substantivului „mână” cu desinența *-e*: *măinele* (283^v), respectiv includerea substantivului *genunchi* în clasa neutrelui, desinența de plural fiind *-i*: „genunchiile” (284^v). Adjectivul pronominal posesiv se atașază substantivelor care desemnează grade de rudenie: „tată-său” (291^v); cf. „maica ta” (287^v).

Articolul hotărât este variabil: „omule al lui Dumnezeu” (280^v), „taine mari ale bunului Dumnezeu” (280^v).

În cadrul paradigmei pronominale, se observă utilizarea simultană a formelor articulate și a celor nearticulate, atât pentru pronumele relative, cât și pentru cele nehotărâte: „carele” (283^v), „fiștecarele” (280^v), „oarecarea” (279^v), „oarecarele” (283^v), respectiv „care” (282^v), „oarecare” (280^v). Pronumele *îns* apare numai când intră în forme conjuncte cu o prepoziție: „într-însul” (288^v).

În cadrul paradigmei verbale, se observă folosirea verbului *voi* cu rol de predicat: „va să să facă turc” (291^v), „va împăratul cu silnicie să omoare pre arhieriei” (287^v), „vei să izbăvești pre smeriții creștini” (289^v). Verbele cu radicalul terminat în consoana [d], [n], [r] se iotacizează: *pociu* (291^v), *puind* (292^r), *văz* (280^v), *ceiu* (287^v).

Verbul *a sta* se prezintă atât sub forma etimologică: „cei ce sta împrejurul lui” (283^v), „stau aici înaintea ta” (285^v), cât și sub cea cu reduplicare: „au stătut stăpânul Hristos” (284^v).

În ceea ce priveşte categoria diatezei, se observă că, adeseori, se utilizează pasivul reflexiv, complementul de agent fiind introdus prin prepoziţia *de* sau *prin*: „m-am trimis de tatăl tău prin mucenie la împărăţia ceriului” (280’); „s-au deschis de oarecare” (282’); „să nu să supere de vrăjmaşii tăi, de agarineani” (285’); „s-au dezlegat prin sfântul mucenic Hristofor toţi” (289’).

La perfect simplu, plural, verbele sunt, de regulă, lipsite de desinenţa *-ră*: „tămâia pre sfinţii carii întrase” (281’); cf. „iarăşi mearseră” (285’). Auxiliarul de perfect compus la persoana a III-a singular este *au*: „s-au aprins sufletul meu” (279’). La imperfect, forma de persoana a III-a singular este identică cu cea de plural: „era icoane înlăuntru” (283’); „ieşia ei” (284’). În câteva cazuri, imperfectul este realizat prin recurgerea la construcţii în care verbul *a fi* este la timpul imperfect, iar verbul propriu-zis la gerunziu: „era şăzând” (283’).

Într-un singur caz, viitorul este construit din *a vrea* şi conjunctiv: *vor să să întâmples* (287’); cf. „voiu izbăvi” (285’).

La nivelul enunţurilor lungi, verbul la gerunziu este coordonat cu verb la un mod predicativ: „Deci întrebând eu pre sfântul [...], iar el mi-au zis” (283’), ceea ce arată că era considerat predicat.

Superlativul absolut se poate realiza numai prin utilizarea adverbului *foarte*: „foarte iubii” (292’). Superlativul se exprimă, atât în cazul adjectivului, cât şi în cazul adverbului, cu ajutorul lui *prea*: „cel prea mic între monahi” (279’).

Prepoziţia *întru*, urmată de articol nehotărât, nu face corp comun cu acesta: „întru o” (292’). Ca urmare a intenţiei de a întări corpul fonetic al cuvintelor, se tinde spre utilizarea locuţiunilor conjuncţionale compuse: „pentru căci era tânăr” (291’)

La nivelul sintaxei propoziţiei, se înregistrează ocurenţa atributului substantival în dativ: „domnu locului” (291’). Într-o singură situaţie, obiectul direct prepoziţional este exprimat printr-un substantiv care nu întruneşte particularităţile semantice, obligatorii în româna contemporană: „Vezi pre această icoană” (290’). Ocurenţa obiectului direct prepoziţional nu implică dublarea acestuia printr-un

pronume personal cu formă neaccentuată: „vedem pre purtătorii dă biruință Gheorghie” (281’); cf. „m-au miluit pre mine” (281’).

Complementul indirect se realizează în funcție de regimul impus de termenul determinat, regim diferit, în anumite cazuri, de cel din limba actuală: „să mă fac vreadnic acestui lucru” (279’), „zicând cătră dânsul” (285’).

În ceea ce privește sintaxa frazei, într-o singură situație, completiva directă este coordonată cu regenta: „nu știu sau dormind era, sau deștept” (283’).

Topica pronumelui reflexiv este fluctuantă, acesta putând sta atât înainte, cât și după verb, chiar dacă verbul este la indicativ sau la conjunctiv: „o au pus-o pre mâinile lui” (284’), „bucură-te și te veselește” (280’).

Între construcțiile *sum pro habeo*, amintim: „Nu-ți fie nici o purtare de grijă pentru aceștea” (287’).

Între aspectele referitoare la mijloacele de formare a cuvintelor, se remarcă folosirea superlativului realizat cu ajutorul prefixului *prea-*: *preanecredinciosule* (288’), *preapăgânului* (285’), *preapângăriților* (282’), *preaveselitoare* (282’), *preavicleanii* (286’), utilizarea frecventă a substantivelor provenite din infinitive lungi: *dorire* (286’), *mijlocire* (279’), *postire* (279’), *izbăvire* (285’), *venire* (286’), ocurența unor substantive colective precum: *păgânătate* (279’) și a unor verbe provenite din interjecții: *hălălăiești* (282’).

Din perspectiva evoluției românei literare, în urma analizei lexicului *Vedeniei lui chir Daniil* și a *Vieții lui Anastasie*, se disting două clase de termeni: cuvinte sau forme dispărute din limba actuală, mai puțin cunoscute sau utilizate regional, respectiv cuvinte cu sensuri diferite față de limba actuală.

Din cadrul primei categorii, menționăm: *agarinean* „turc” (285’); *cerca* „a căuta” (287’); *chir* „domn” (279’); *gâde* „călău” (288’), *hoge* „preot mahomedan” (282’); *norod* „popor” (284’); *pricestui* „a împărtăși” (284’), *săbor* „sinod” (283’). Din cadrul celei de a doua clase, amintim: *frate* „văr” (283’), *grec* „creștin ortodox” (282’), *răsuflare* „mântuire, viață veșnică” (287’).

2. Versiunea D

Versiunea D a celor două texte care fac obiectul cercetării de față se află în ms. rom. BAR 3168, provenit de la mănăstirea Dălhăuți¹⁰, care cuprinde exclusiv *Vederea lui chir Daniil* (f. 1^r – 13^v)¹¹ și *Viața și muceniia ce i s-au întâmplat sfântului mucenic Anastasie, de tatăl lui chir Daniil, în cetatea Telvinul* (f. 13^v – 16^v). Miscelaneul este scris de un copist necunoscut.

Manuscrisul, scris cu cerneală rădăcinie, cu titlurile, colontitlurile, inițialele și trimiterile marginale notate cu chinovar, cuprinde două însemnări, una aparținând copistului textelor: „Și s-au tălmăcit de dascălul Ilarion dupre limba elinească pre limba rumânească de la anul 1763, de când s-au întâmplat vederea aceasta în Țarigrad, de Daniil călugărul văzându-să” (f. 16^v), cealaltă unui cititor al miscelaneului: „1857 iulie 25. Am cetit această cârtică foarte folositoare de suflet. Chir Hagi Neonil, monah”.

Însemnarea copistului l-a determinat pe G. Ștrempel să dateze elaborarea acestui codice în anul 1763¹², argument contestabil, dacă se au în vedere alte precizări similare¹³ din ms. rom. BAR 3301 și 2509 și din manuscrisul II 209 de la Patriarhia Română, conform cărora vedenia lui Daniil ar fi avut loc în anul indicat în text¹⁴.

¹⁰ Contextul intrării acestui codice în inventarul Academiei Române este menționat pe coperta a doua a manuscrisului: „De la mănăstirea Dălhăuți, din jud. Râmnicul-Sărat. Dăruit de Ministerul Cultelor, etc (Administrația Clasei Bisericii) cu adresa no 8679 din 4 mai 1904”. Vezi și Al. Lăpedatu, *Manuscrisele găsite la Monastirea Dălhăuți de domnii N. Iorga și P. Garboviceanu*, în „Biserica Ortodoxă Română”, XXVIII, 1904, nr. 5, p. 539 (nr. 2).

¹¹ Această versiune a *Vedeniei lui chir Daniil* a fost editată în Timotin, *Vision*, p. 201-209.

¹² Ștrempel, *Catalogul*, III, p. 36.

¹³ Vezi Timotin, *Vision*, p. 197.

¹⁴ „Vedeniia lui chir Daniil. La anul 1763 s-au întâmplat vederea aceasta în Țarigrad” (ms. rom. BAR 3301, f. 133^v); „Videniia cuviosului chir Daniil, ce au văzut-o la leat 1763 noiembrie 18, când să afla la Țarigrad” (ms. rom. BAR 2509, f. 295^v); „Vedeniia lui chir Daniil. La anul 1763 s-au întâmplat vedeniia aceasta în Țarigrad” (ms. rom. Patriarhia Română II 209, f. 4^v).

Din păcate, nu se mai poate realiza o analiză filigranologică, singura care ar putea tranșa definitiv această problemă¹⁵, deoarece operația de recondiționare a manuscrisului a făcut imposibilă cercetarea filigranului. În aceste condiții, ceea ce se poate afirma, pe baza particularităților grafice, este faptul că această copie a fost realizată în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, după anul 1763.

Particularități lingvistice. Textul copiat la Dălhăuți este foarte apropiat de cel din ms. rom. BAR 1994, nu numai sub aspect formal, ci și din punctul de vedere al particularităților fonetice¹⁶, ceea ce conduce la concluzia că această variantă a fost redactată chiar în mănăstirea Dălhăuți, de un monah muntean. În aceste condiții, menționăm numai situațiile specifice textelor din D¹⁷: trecerea lui [e] median aton la [i]: *pagubile* (11'), *pricipea* (9'), *pricistuit* (7'), *prietine* (2'), rostirea exclusiv moale a prepozițiilor *de* (4') și *pe* (9'), rostirea dură a lui [ț]: *împărțând* (3'); cf. *simțire* (8'). Articolul hotărât este invariabil: „omule a lui Dumnezeu” (2'), „robule a lui Dumnezeu” (3'); cf. „rugându-mă până la al noaolea ceas” (2'). Substantivul *genunchi* este la genul neutru, desinența de plural fiind *-e*: *genunchele* (15'). La nivel lexical, menționăm ocurența termenul *cubea* „boltă” (8') într-o glosă marginală.

3. Versiunea X

Versiunea X, aflată în ms. rom. BAR 3301, așază cele două texte în ordinea logică a narațiunii: *Viața și muceniia ce i s-au întâmpnat sfântului mucenic Anastasie, de la tatăl lui chir Daniil în cetatea Telvinul* (129^v – 132^v) și *Vedenia lui chir Daniil. La anul 1763 s-au întâmpnat vederea aceasta în Țarigrad* (133ⁱ – 146ⁱ).

¹⁵ Gheție – Mareș, IFR, p. 92–08.

¹⁶ Singura diferență evidentă între textele de la Dălhăuți și cele din celelalte miscelane este de natură grafică, aspect ce nu face obiectul cercetării de față. Pentru similitudinea fonetică, vezi, *infra*, exemplele citate în cap. *Filiația versiunilor redacției I*, p. 118-124.

¹⁷ Așa cum se poate observa, nu este vorba de trăsături fonetice distincte, ci de aceleași trăsături, reflectate în cuvinte specifice versiunii D.

Miscelaneul, care cuprinde, între altele, *Vieți de sfinți* (1' – 15', 153' – 156'), *Minunile Sf. Dimitrie* (15' – 38'), *Paraclisul sf. Dimitrie* (113' – 124'), *Teologie polemică* (125' – 129'), *Sentința lui Pilat* (146' – 148'), a fost elaborat de un scrib care nu s-a semnat, în intervalul 1843 – 1846¹⁸.

Chiar de la începutul miscelaneului, copistul notează în josul paginii, cu chinovar, numărul caietelor, care cuprind câte patru file, numerotarea originală mergând astfel simultan cu cea mecanică. Imediat după caietul 28, adică începând cu f. 113' a numerotării mecanice, sunt inserate trei caiete, cuprinzând *Paraclisul sfântului Dimitrie*, care se întinde până la fila 124'. De la fila 125', copistul continuă vechea numerotare a caietelor, fila 125' corespunzând primei file a caietului 29. În aceste condiții, *Viața lui Anastasie* se întinde de la verso-ul primei file a caietului 30 până la sfârșitul acestui caiet, iar *Vedenia lui chir Daniil* se întinde de la prima filă a caietului 31 până la a doua filă a caietului 34.

Particularități lingvistice. Studiarea textului dovedește originea muntenească a acestuia, fapt probat și de prezența următoarelor particularități lingvistice: menținerea lui [e] în *cetit* (138'), *strein* (133'); închiderea lui [e] median aton, respectiv final în [i]: *bisearica* (134'), *taini* (134'), păstrarea lui [i] etimologic în *întra* (135'), *întrând* (135'); rostirea dură a lui [r] în *doisprăzeace* (135'); cf. *doisprezece* (135'); pronunțarea moale a lui [r] în cadrul termenilor formați cu sufixul *-toriu* sau în cadrul altor termeni: *lucrătoriu* (134'), *ceriuri* (141'); prezența labialelor nepalatalizate, cu o singură excepție: *dejghinările* (138'); lipsa alternanței [dz] – [z], norma textului fiind utilizarea lui [z]: *arzându-mă* (133'), *văz* (134'); rostirea dură a lui [ș] și [j]: *șazănd* (143'), *grijă* (142'), *jățul* (139'); cf. *ședea* (135'); rostirea preponderent moale a lui [s], [z], [t]: *dumnezeieștile* (133'), *împlinindu-se* (134'), *jălțiu* (138'), *fiind* (135'), *zioa* (133'); cf. *să* (= se, 142').

¹⁸ Acest fapt este probat de existența a două însemnări: „1842, dechemvrie 2” (f. 92’), „1846, noiembrie 27” (f. 156’).

4. Versiunea Y

Versiunea Y a celor două texte se află în ms. rom. BAR 5619, dăruit Academiei Române în 1894 și provenit din dezmembrarea cotei 1792¹⁹. Miscelaneul, de 23 de file, este scris de doi copişti: primul copiază filele 1 – 8^v, textului lipindu-i partea finală, iar al doilea copiază filele 9^v – 23^v, între acestea incluzându-se și *Vedenia lui chir Daniil* (f. 9^v – 15^v) și *Viața lui Anastasie* (16^r – 19^v). *Vedenia lui chir Daniil* este un text acefal, prima pagină păstrată corespunzând filei 8 din numerotarea originală a copistului²⁰.

Însemnarea de pe fila 1^r, referitoare la data elaborării primei părți a codicelui („Dechemvrie în 29, 1822”), este însă inutilizabilă pentru încercarea de a data și al doilea grup de texte, mai ales în condițiile în care hârtia este în mod evident diferită. Datarea prin filigran a devenit imposibilă, în urma recondiționării miscelaneului.

Cel de al doilea copist, muntean de origine²¹, copiază, alături de aceste două texte, *Prosopografia lui Hristos* (20^r – 21^r), *Pentru doftorii sufletească. Din Pateric* (21^v – 22^r), *Pentru că cea ce va vrea și va dori să se îndulcească de preadulcea mângâierea lui Dumnezeu, aceluia întâi i să cade să se osebească de lume și să părăsească toate gâlceville și grijile și deșertăciunile lumii aceștia* (22^v – 23^v). Cercetarea textelor din partea a doua a miscelaneului arată că acestea sunt aceleași cu cele transcrise de copistul ms. rom. BAR

¹⁹ Ștrempel, *Catalogul*, IV, p. 356.

²⁰ Menționăm *incipit*-ul textului: „și puterii împărăției tale, să miluiești pre creștini și pre norodul cel numit cu numele tău din mâinile păgânilor. Și răspunzând, stăpânul Hristos au zis...”

²¹ Această constatare s-a impus în urma cercetării limbii textului. În condițiile în care am făcut o prezentare riguroasă a particularităților fonetice din C, manuscris muntenesc, și din X, manuscris de asemenea muntenesc, o prezentare a trăsăturilor miscelaneului de față ar echivala, practic, cu o triplă expunere a caracteristicilor muntești. Ținând cont de trăsăturile muntești expuse mai sus, pentru C și X, constatarea noastră se poate verifica urmărind exemplele excerptate din ms. rom. BAR 5619; vezi *infra*, *Filiația versiunilor redacției I*, p. 119-124.

1994²², respectiv de copistul ms. rom. BPR II 179, singura deosebire constând în faptul că, în ultimele două, *Vedenia lui chir Daniil și Viața lui Anastasie* sunt copiate la început.

Legătura dintre C și Y este indicată nu numai de identitatea corpusului de texte și de cvasiidentitatea formală și fonetică dintre acestea²³, ci și de studierea comparată a particularităților grafice. Astfel, aceleași viniete marginale flanchează colontiturile, glosele sunt redactate în același mod: trimiterea se face în text cu chinovar, cuvintele marginale sunt notate cu negru și încadrate cu chinovar, inițialele și titlurile sunt similar ornamentate: la începutul textului *Pentru dohotoriia sufletească*, litera inițială este desenată în formă de cheie; în ambele miscelane, textul *Pentru că cela ce vrea...* este flancat lateral de un dreptunghi, în cadrul căruia este inclus un titlu mai scurt: *Din oglinda lumii, cartea I, cap I (C)*, respectiv *Din Mineiul mare, ce să chiamă Ceti (Y)*.

5. Versiunea A

Viața și muceniia ce i s-au întâmplat sfântului mucenic Anastasie de la tatăl lui chir Daniil în cetatea Telvinul (1' – 4') și Vedeniia lui chir Daniil. La anul 1763 s-au întâmplat vedenia aceasta în Țarigrad (4' – 16'), aflate în ms. rom. BPR II 49, au fost copiate în perioada 4 – 16 noiembrie 1823²⁴ de Acachie, ieromonah al mănăstirii Căldărușani. Imediat după copierea acestor texte, Acachie a transcris *Rugăciune către preasfânta Născătoare de Dumnezeu (16')* și *Rugăciune a sfântului Simeon Noul Bogoslov, din cuvântul al 8*. Aceste pagini, elaborate de Acachie în 1825²⁵, au fost legate împreună

²² Vezi *supra*, p. 68, 70.

²³ Vezi *infra*, cap. *Filiația versiunilor redacției I*, p. 119-125.

²⁴ Perioada în care au fost copiate cele două texte a fost precizată de D. Fecioru (Fecioru, *Catalogul*, ST, XIV, 1962, nr. 3-4, p. 244, n. 9), pe baza însemnărilor din miscelaneu: „1825, noiembrie 4” (1’); „noiembrie 8” (4’), „noiembrie 24” (16’).

²⁵ Însemnările lui Acachie ajută la datarea copierii acestor texte: „1823, august 28” (19’), „1823, septembrie 28. Acachie ieromonah în sfânta mănăstire Căldărușani” (79’).

cu o serie de texte copiate în 1823: *Rugăciuni* (19' – 72')²⁶, *Istorie pentru hotărârea carea au dat Pilat, domnul Iudeii, boiaru al lui Tiberie, asupra Mântuitorului Hristos, adecă ca să se omoare pre cruce. Care hotărâre cu ceale întru dânsa scrise s-au aflat în anii aceștea, la 1580* (73' – 74'), *Pomealnic pre carele cu datorie easte călugărului și mireanului în toată ziua după săvârșirea pravilii ceii din chilie, cu toată umilița și cu osârdie a-l ceti* (75' – 79')²⁷.

Particularități lingvistice. În ceea ce privește particularitățile fonetice, cele două texte sunt foarte apropiate de versiunea C, ceea ce permite prezentarea diferențelor dintre cele două versiuni: închiderea lui [e] median aton la [i]: *capetile* (13'), pronunțarea moale a labialelor: *veșminte* (8'); rostirea exclusiv moale a lui [t]: *părintească* (5'); rostirea moale a lui [s] în cadrul pronumelui reflexiv: *împlinindu-se* (5'); cf. *veselindu-să* (3').

Desinența de plural a substantivului „taină” este *-i*: „taini” (5'); forma de plural a substantivului „genunchi” este „genunchi” (10').

6. Versiunea CA

Vedeaniia lui chir Daniil (236' – 16') și *Viața și muceniia ce i s-au întâmplat sfântului mucenic Anastasie de tatăl lui chir Daniil în cetatea Telvinul* (249' – 252') se regăsesc și în cadrul ms. rom. BPR II 179, provenit de la mănăstirea Căldărușani, unde a fost elaborat de un copist necunoscut.

Așa cum indică numerotarea originală a filelor, codicele cuprinde cinci corpuri de texte²⁸, *Vedenia lui Daniil* și *Viața lui Anastasie* fiind incluse în cea de-a cincea parte, împreună cu *Trimiterea lui Publie Lentul romanului celui ce odinioară au fost proconsul preaslăvit întru care Iisus Hristos minunat să ia înscris*

²⁶ Pentru o descriere detaliată, vezi Fecioru, *Catalogul*, ST, XIV, 1962, nr. 3–4, p. 245–246.

²⁷ Pentru celelalte însemnări din manuscris, vezi Fecioru, *Catalogul*, ST, XIV, 1962, nr. 3–4, 246–247.

²⁸ Fecioru, *Catalogul*, ST, 15, 1963, nr. 3–4, p. 242, n. 13.

(*adecă ca cum să zugrăveaşte*) pre carea când petrecea el (*adecă Publie*) în Ierusalim cătră sinatul obştiei romanilor cu de-amăruntul o au scris (*precum mărturiseaşte Evtropie*). *Prosopografia lui Hristos* (253^r – 254^r), *Pentru doftoriiia sufletească. Din Pateric* (254^v – 255^r), *Pentru cela ce va vrea şi va dori să se îndulcească de preadulcea mângâierea lui Dumnezeu...Din Mineiul cel mare ce să chiiamă Cet* (255^v – 258^r).

Singurele însemnări privind datarea manuscrisului se află în prima parte a miscelaneului şi indică anul 1803²⁹.

Particularităţi lingvistice. Ca şi celălalt manuscris de la mănăstirea Căldăruşani, codicele de faţă prezintă foarte puţine diferenţe fonetice faţă de versiunea C. Acestea sunt: trecerea lui [e] median aton la [i] în *candile* (246^v), pronunţarea moale a labialelor: *veşminte* (240^r), rostirea moale a lui [t]: *părintească* (237^v), rostirea moale a lui [r] în *potiriu* (241^v), utilizarea prepoziţiei *deaca* (237^v).

Pluralul substantivului „taină” este „taini” (241^v), iar cel al substantivului „genunchi” este „genunche” (242^r).

7. Versiunea CP

Versiunea CP a celor două texte, aflată în cadrul ms. rom BAR 4478, cuprinde cele două texte aşezate în ordine logică: *Muceniia sfântului mucenic Anastasie cel Nou, care s-au muncit de tatăl lui chir Daniil în cetatea Delvinul* (f. 259^{r-v}) şi *Videniia lui chir Daniil* (260^r – 262^v). Miscelaneul, format în -2°, a fost copiat în anul 1822³⁰ de Constantin Popovici³¹.

²⁹ „1803, septemvrie 17. Scoasă în Căldăruşani” (90^r), „1803, septemvrie 30” (103^r), „1803 dechemvrie 30” (137^r).

³⁰ „S-au început a să scrie această carte la 11 martie <1822> şi au luat sfârşit la iunie în 13, tot într-acel an” (ms. rom. BAR 4478, f. 1^r).

³¹ Vezi însemnările de la f. 257^v. „Mai încolo rog pre cititoriul, ca de să va întâmpla vreo greşală a afla să nu hulească, ci cu duhul blândeţelor să o treacă cu vederea. Că precum ceriul cu anevoie easte a să vedea fără de nori, aşa şi scriitoriul cu neputinţă easte a nu i să ascunde vreo greşală, mai vârtos ameţit fiind de multa scrisoare supt perdeaua ochilor. Fiţi sănătoşi. C<onstantin> P<opovici>”, respectiv f. 262^v: „Sfârşit. Dumnezeului nostru slavă. C<onstantin> P<opovici>, 1822, iulie 29”.

Însemnarea de pe prima pagină, scrisă cu cerneluri de culori diverse, încadrată de motive florale, geometrice și zoomorfe, descrie circumstanțele redactării miscelaneului, care, alături de textele menționate, cuprinde un *Cronograf* (1 – 257^v) și apocriful *Sentința lui Pilat* (258^v): „Hronograf ce să zice scrierea anilor, care s-au scris acum în zilele preainălțatului împărat al Austriei Franțiscus cel dintâiu, prin osteneala mea mai în jos numitul Costandin Popovici, Brașov, 10 mai 1822”. Numerotarea originală începe după scara ce precedă *Cronograful*, adică de la fila 7 a numerotării mecanice și se termină la sfârșitul *Hronografului*.

Particularități lingvistice. Redactată de un brașovean, versiunea CP întrunește trăsăturile graiului muntenească. În aceste condiții, enumerăm numai particularitățile fonetice care nu se regăsesc în celelalte versiuni muntenești ale textelor analizate: conservarea lui [e] etimologic în *periră* (260^v), trecerea lui [e] median aton la [i] în *candilile* (262^v), menținerea lui [h] etimologic în *pohtă* (259^v), rostirea dură a lui [r] în *soboară* (261^v), asurzirea unor consoane sonore: *acarineani* (260^v), respectiv sonorizarea unor consoane surde: *meget* (262^v).

În cadrul clasei morfologice a substantivului, desinența de plural a substantivului „făgăduială” este *-e*, nu *-i*, ca în româna contemporană: „făgăduiele” (259^v).

În anumite contexte, articolul genitival este invariabil: „omule a lui Dumnezeu” (260^v).

În ceea ce privește paradigma verbală, se observă regimul tranzitiv al verbelor *zavistui* și *ruga*: „I-au zavistuit” (259^v), „rugăm mila ta și stăpânirea împărății<i>i tale” (261^v – 261^v). Verbul *îndrăzni* este încadrat în diateza reflexivă: „să nu te îndrăznești la ceea ce vrei” (261^v), „și de te-ai fi îndrăznit la mărturisire” (261^v). Exprimarea pasivului se face prin utilizarea reflexivului: „prin

Așa cum se observă în urma cercetării particularităților de grafie, copistul acestui manuscris nu este aceeași persoană cu cel care a copiat în 1829 manuscrisul înregistrat în BAR sub cota 5308, deși numele coincid, ceea ce a făcut, probabil, ca ei să fie inventariați, în indicele întocmit de G. Ștrempele, sub aceeași voce (vezi Ștrempele, *Catalogul*, IV, p. 527).

muncile de la tatăl tău m-am primit la cereasca împărăție” (260^v). În paradigma de plural a perfectului simplu, există situații în care desinența *-ră* de plural lipesește: „mersem” (261^r); cf. „ieșiră” (261^r).

Textul se caracterizează prin frecvența destul de mare a adverbelor nehotărâte, utilizate în contexte în care limba contemporană nu le permite: „aceasta era oarecând biserica tuturor sfinților” (260^v), „umblând câtva” (260^v), „nici pre Dumnezeu cândva au odihnit” (262^r).

Exprimarea complementului direct prepozițional prin pronume relativ permite omiterea morfemului: „să câștig și eu acest dar, care ai câștigat tu” (259^r); cf. „eu sânt pre carele cauți” (259^v). Complementul direct este realizat prepozițional în situații în care utilizarea morfemului nu este necesară: „văzurăm pre doisprezece apostoli și pre sfântul Costandin” (260^v).

În ceea ce privește formarea cuvintelor, se observă ocurența unor cuvinte neprefixate: „te-ai vrednicit” (260^r); cf. „să mă învrednicesc” (260^r).

În raport cu celelalte copii ale *Vedeniei lui chir Daniil* și ale *Vieții lui Anastasie*, copia de față se caracterizează prin prezența a numeroși termeni care nu mai sunt utilizați în româna contemporană sau care au forme și sensuri mai puțin cunoscute: *dardă* „suliță scurtă” (260^v), *dver* „poartă” (260^v), *făclie* „lumânare” (262^r), *făclioară* „lumânare” (260^v), *gelat* „călău” (262^r), *ieghemon* „stăpân” (259^v), *luminărie* „magazin de lumânări” (260^v), *mângâia* „a ademini” (259^v), *mucenici* „a deveni mucenic” (259^v), *opștjitiie* „viață de obște” (259^v), *petrece* „a suferi” (259^v), *posluși* „a servi, a sluji” (262^r), *pricepere* „dorință” (259^v), *procler* „afurisit, blestemat” (259^v), *prost* „simplu” (259^v), *ridica* „a pleca” (259^v), *sălășluire* „lăcaș” (259^v), *shimă* 1. „rasă monahală” (259^v); 2. „cin” (259^v).

8. Versiunea Z

Ms. rom. BAR 3108, elaborat în 1839³², cuprinde o versiune a celor două texte analizate aici, copiate sub titlurile *Viața și muceniia*

³² Ștrempel, *Catalogul*, III, p. 17. Datarea propusă de G. Ștrempel se bazează pe următoarea însemnare, notată la sfârșitul miscelaneului: „Această alcătuire

ce s-au întâmplat sfântului mucenic Anastasie de la tatăl lui chir Daniil în cetatea Telvinul (26' – 28') și Videnia lui avă Daniil (28' – 36')³³.

În cadrul acestui miscelaneu, format în -4°, sunt incluse texte precum *Cuvânt pentru viitoarea judecată și pentru sfârșitul lumii, din scriptura cea veche și din cea noao, iară mai ales din Apocalipsilu sfântului Ioan Bogoslovului și a altor sfinți părinți, după cuvântul Domnului nostru Iisus Hristos, carele arată și pentru venirea lui Antihrist* (2' – 25'), *Cântare în stihuri politicești pentru Iosif cel Preafrumos* (36^v – 37^v), *Ocrovenia Precistii pentru vedenia muncilor* (38^r – 42^v), *Patimile lui Hristos* (52^v – 53^v).

Viața lui Anastasie și Vedenia lui chir Daniil, asemenea tuturor celorlalte texte din codice, sunt scrise cu litere grecești și slavone. Notarea mai multor sunete prin același semn grafic face imposibilă interpretarea slovelor, deci și localizarea miscelaneului³⁴, pe baza însemnării menționate mai sus, putându-se presupune numai că manuscrisul a fost scris în Moldova.

9. Versiunea AR

Sub cota 2509 este inventariat în cadrul Bibliotecii Academiei Române un miscelaneu, format în -4°, care cuprinde cele două texte, așezate în succesiune logică, *Viața lui Anastasie precedând Vedenia lui chir Daniil*. Miscelaneul a fost redactat de ierodiaconul Antim Râmniceanu între anii 1825 – 1828, la mănăstirile Cozia și Bistrița.

Codicele conține următoarele texte:

este a preaosfințitului Tihon, episcopul Voronețului, și s-au tipărit pre limba slovenească în tipografia Chievecerschii la anul 1838, iară acum, la anul 1839, tălmăcitu-s-a pre a noastră limbă românească. S-au tipărit în tipografia sfintei monastiri Neamțului, spre folosul și mântuirea celui ce caută cu adevărat să se mântuie. Sfârșit" (53^v).

³³ *Vedenia lui chir Daniil* nu este menționată în descrierea pe care G. Ștrempele o face miscelaneului; vezi Ștrempele, *Catalogul*, III, p. 17.

³⁴ Menționăm câteva exemple: ИВТОРКИВДМА (28^v), ИВУВУТЕ ИВПАРАТВЛВИ (28^r), ПРАВЪЛІЕ (28^v), ТАТАА (29^r).

1. *Theatron politicon sau Privire politicească* (1' – 255^v)³⁵;
2. *Povestea lui Archirie cu nepotu-său Anadan* (256' – 259^v)³⁶;
3. *Cântarea cea cu plângere spre râvnă dumnezeiască a sfântului și cuviosului Ioasaf, feciorul împăratului Ivir și ucenic al sfântului preacuviosului Varlam, carele după sfântul apostol Toma, au adus toată țara Indiei la credința în Hristos* (259^v – 261^v)³⁷;
4. *Pentru eresurile latinilor după ce s-au deslegat de pravoslovie* (262' – 274^v)³⁸;
5. *Pentru frânci și pentru ceilalți latini și pentru cei ce filosofesc: cu dânșii, carii cu papa sânt la un glas într-aceste eresuri* (274' – 278^v)³⁹;
6. *Aicea arăt câte ceva din eresurile armenilor* (278^v – 280^v);
7. *Aicea fac arătat pentru postul armenilor, adecă al lui arti-urți* (280' – 281^v)⁴⁰;
8. *Delina, dascălul armenesc* (281' – 283^v)⁴¹;
9. *Istoria lui Pavel cel prost și fără răotate, păstori de oi fiind, cum s-au mântuit* (284' – 291^v)⁴²;
10. *Muceniia sfântului mucenic Anastasie celui Nou, care au pățimit de tatăl cuviosului chir Daniil, iehhemoșind la Delvin* (292' – 295^v);

³⁵ În timpul copierii acestui text, Antim face următoarele însemnări: „S-au prescris aici, în sfânta mănăstire Coziia, fiind egumen la această sfântă mănăstire cuviosul ieromonah chirio, chir Nectarie. Antim ierodiiakon au prescris. 1827, octomvrie 26” (1^v); „Sfârșit cu Dumnezeu cel sfânt al tomului al treilea și al celor doao împreună. Coziia, 1827, octomvrie 25. Antim ierodiiakon au scris” (255^v).

³⁶ La sfârșitul copierii acestui text, Antim notează: „Această poveste s-au prescris de mine, mult păcătosul și între ierodiiaconi nevretnic Antim Râmnician, în sfânta mănăstire Bistrița, 1825, iulie 5, fiind egumen sfinția sa părintele Auxentie, protosinghelul, care au fost pedepsit în sfânta Episcopie Râmnic” (259^v).

³⁷ După ce copiază acest text, Antim scrie: „Cela ce ai săturat pre noroade în pustie și ai izvorât apă din piatră seacă și în Cana Galilei <i>apa în vin o ai prefăcut, însuși Stăpâne, întărește casa aceasta, însuși masa blagoslovește-o, însuși pâinea o înmulțește, însuși vinul blagoslovește-l și celor ce ne-au primit pre noi iertare păcatelor dăruiaște, ca un bun și de oameni iubitoriu. Antim cel păcătos (261^v).

³⁸ După copierea acestui text, Antim notează: „S-au prescris aceasta de mine, mult păcătosul între ierodiiaconi Antim, aflându-mă în sfânta mănăstire Bistrița, unde s-au și găsit izvodul. 1825, iulie 29” (274^v).

³⁹ Copistul notează: „tot acel păcătos Antim au scris” (278^v).

⁴⁰ Copistul notează: „tot de păcătosul Antim s-au scris” (281^v).

⁴¹ Copistul notează: „1826, iulie 20. Antim” (283^v).

⁴² La sfârșitul textului este scris: „Au scris Antim ierodiiaconul în sfânta mănăstire Coziia, 1826, iulie” (291^v).

11. *Videnia cuviosului chir Daniil ce au văzut-o la leat 1763 noiembrie 18, când să afla la Țarigrad și au spus-o însuși preaosfințitului chiriu chiriu Ptolemaid<i>, patriarhul Țarigradului (295^v – 306^v)⁴³;*

12. *Pentru sfârșitul lumii, povestire a sfințitului și a nostru părintelui Metodie, arhiepiscopul Patarului. Prorocie pentru cele ce vor să fie în zilele cele de apoi (306^v – 309^v);*

13. *Din viața sfântului Nișon, cap din Țarigrad (309^v – 311^v);*

14. *Din cartea ce să numește Crinii țarinii (311^v – 312^v);*

15. *Pentru dohtoriia sufletului (312^v – 313^v);*

16. *Din pateric poveaste (313^v – 314^v);*

17. *Sthuri asupra cetitoriului și de rugăciune ale scriitorului (314^v – 315^v);*

18. *Al dascălului Efosin, cuvânt la îngroparea răposatului Dumitrache Bărcănescu. 1827, martie 28 (316^v – 319^v)⁴⁴;*

19. *Arătare cum se făce clei de brânză cu var nestins (320^v);*

20. *Pentru păr și altă dohtorie (320^v).*

Textele 4, 5, 6 și 7 în ordinea menționată mai sus au fost excerptate și copiate de Antim Râmniceanu dintr-un miscelaneu de dispute teologice împotriva catolicilor, protestanților și armenilor, copiat de Vlad Grămăticul, probabil în ultimul deceniu al secolului al XVII-lea, și aflat în ms. rom. BAR 3346⁴⁵. Pe acest manuscris există două însemnări ale lui Antim Râmniceanu, dintre care una datată martie 1825⁴⁶.

Ele au fost copiate după cum urmează: fragmentul *Pentru eresurile latinilor* a fost copiat din filele 6^v – 12^v ale ms. rom. BAR 3346, fragmentul *Pentru frânci și pentru ceilalți latini* a fost copiat din filele 24^v – 27^v, fragmentul *Aicea arăt câte ceva din eresurile armenilor*, intitulat în ms. rom. BAR 3346 *De eresurile armenesti*, a fost copiat din filele 30^v – 31^v, fragmentul *Aicea fac arătat pentru postul armenilor*, intitulat în ms. rom. BAR 3346 *De postul*

⁴³ Copistul notează: „1826, octomvrie. Păcătosul ierodiacon Antim au prescris în Cozia” (309^v).

⁴⁴ 1828, ghenarie 30 s-au prescris. Antim” (319^v).

⁴⁵ Vezi supra, *Vedenia Sofianeii*, cap. *Copistul versiunii V*, p. 49-50.

⁴⁶ Vezi ms. rom. BAR 3346, f. 184^v: „Această carte este a sfintei mănăstiri Bistriții și am scris eu, Antim ierodiacon Râmnician, 1825, martie 25” și f. 183^v: „Bogații au sărăcit și au flămânzit, iar cei ce caută pre Domnul nu să vor lipsi de tot binele. Antim ierodiacon au scris și să roagă de cetitori ca să fie pomenit”.

armenescu, a fost copiat din filele 31' – 32', iar fragmentul *Delina, dascălul armenesc* a fost copiat din filele 281' – 282'.

Din perioada șederii la mănăstirea Bistrița, datează și însemnarea lui Antim Râmnicianu pe un alt manuscris redactat de Vlad Grămăticul, probabil la începutul secolului al XVIII-lea, care cuprinde *Tâlcul evangheliilor* al lui Teofilact⁴⁷. O altă însemnare a lui Antim Râmnicianu se află pe o psaltichie de la începutul secolului al XIX-lea⁴⁸.

Particularități lingvistice. La nivelul vocalismului, menționăm: menținerea lui [ă] în *răzimându-să* (296^v), *rădicată* (298^v); cf. *ridicându-și* (298^v); evoluția lui [ă] la [e] în *bleastemă* (301^v); închiderea lui [e] median aton la [i]: *videniia* (295^v); cf. *vedenie* (296^v). În ceea ce privește particularitățile consonantice, amintim: rostirea preponderent dură a lui [p] în prepoziția *pe*: *pă* (297^v); cf. *pe* (293^r), respectiv rostirea moale a acesteia în prepoziții precum *pentru* (296^r); trecerea lui [sv] la [sf]: *sfătuindu-mă* (296^r), *sfinților* (297^r); rostirea moale a lui [d]: *de* (296^r), *descoperit* (296^r); pronunțarea moale a lui [t]: *părintească* (296^v); rostirea dură a lui [n]: *năințalegători* (301^v), *năcuviosule* (303^v); cf. *necredinciosule* (304^r), *neințalegători* (304^r); pronunțarea moale a lui [z] și [ț]: *dumnezeieștii* (296^v), *puțin* (296^r), *ținea* (292^v), *zis* (294^v); *neințalegători* (301^v); rostirea dură a lui [s]: *înfrumusățate* (298^v), *mărturisăsc* (296^r), *sară* (295^v); cf. *semnul* (305^r), *sileam* (305^v); [ș] și [j] moi în *cinevași* (296^v), *jețul* (300^v), *săvârșindu* (293^v), *ușe* (297^r); cf. *șază* (299^v); rostirea dură a lui [ș] în *șaselea* (296^v); fricativa [z] în *văzând* (296^v); fricativa [j] în *ajuns* (296^r), *împrejurul* (299^r); rostirea moale a lui [l] în *feliuri* (296^r).

⁴⁷ Vezi ms. rom. BAR 258, f. 654^v: „Această sfântă carte ce să numeaște *Tâlcul evangheliilor* este a sîntei mănăstiri Bistrița, carea s-au întărit și cu peceatea, după cum de la vale să vede. Și scrisii eu, mult păcătosul, Antim ierodiiacou Râmnician. 1825, mai 25”. Despre ms. rom. BAR 258, vezi *supra*, *Vedenia Sofianei*, cap. *Copistul versiunii V*, p. 50-51.

⁴⁸ Vezi ms. rom. BAR 2122, f. 44^v, unde Antim Râmnicianu notează în interiorul unei viniete reprezentând un vas flancat de inscripția „Spălați-vă și vă curățați”: „De Antim ierodiiacou”.

Pluralul substantivelor „jurământ” și „palat” se formează cu desinența *-uri*: *jurământuri* (292^v), *palaturile* (305^v). Desinența de plural a substantivului „genunchi”, care este la genul neutru, este *-e*: *genunche* (300^v).

Verbul *a rămâne* este la conjugarea a II-a: *rămânea* (303^v).

În cadrul expresiei *a cere voie*, verbul se prezintă sub forma reflexivă: „și-au cerut voie” (293^v). Verbul *aproția*, urmat de un complement circumstanțial de loc, nu este reflexiv: „am apropiat de Fanari” (297^v).

Utilizarea frecventă a gerunziului conduce la apariția situațiilor în care acesta are valoare de predicat verbal: „Sfătuindu-mă dar cu niște părinți duhovnici și le-am descoperit lor râvna mea, nu m-au lăsat” (296^v).

Complementul circumstanțial de cauză este introdus prin *de*: „carele au pățimit de tatăl cuviosului chir Daniil” (292^v), „multe supărări petrecea de pângăriții agareni” (292^v).

În ceea ce privește topica, se remarcă așezarea numelui predicativ în fața verbului copulativ: „Patria [...] Delvinu este” (292^v), „și eu gata sânt” (293^v). Plasarea complementului la începutul enunțului favorizează omiterea prepoziției prin care acesta este legat de regent: „aceasta care poștești te va învrednici” (293^v).

Analiza lexicală a favorizat diferențierea unei clase de cuvinte sau forme dispărute din limba actuală, mai puțin cunoscute sau utilizate regional, cum ar fi: *aplos* „în mod simplu” (295^v), *derviș* „călugăr musulman” (305^v), *eres* „erezie” (299^v), *ieghemon* „guvernator” (292^v), *ieghemoși* „a stăpâni” (292^v), *mulțămită* „mulțumire” (302^v), *pravilă* „lege” (296^v), *văhod* „intrare” (300^v), *pravoslavnic* „ortodox” (303^v), *râvnă* „dorință” (295^v), *scandela* „ceartă” (303^v), *scârbi* „a se întrista” (296^v), *scoposul* „scop” (292^v), respectiv a unei categorii care cuprinde cuvinte cu sensuri diferite față de româna contemporană: *cunoaște* „a afla” (303^v), *lumină* „lumânare” (301^v).

10. Ms. 36 din Arhiva Centrală de Stat a Republicii Moldova

Între manuscrisele Arhivei Centrale de Stat a Republicii Moldova, unde se află manuscrisele provenite din biblioteca mănăstirii Noul Neamţ, se află catalogat un miscelaneu din biblioteca mănăstirii care cuprinde între filele 276 – 278, respectiv 278 – 287 textele *Vieţii lui Anastasie* şi ale *Vedeniei lui chir Daniil*⁴⁹. Miscelaneul a fost copiat de mai multe mâini în două perioade de timp diferite, filele între care se află cele două texte fiind copiate după anul 1794⁵⁰.

11. Ms. 141 din biblioteca mănăstirii Prodromul de la Muntele Athos

În bogata colecţie de manuscrise româneşti a mănăstirii Prodromul de la Muntele Athos se află un miscelaneu de 120 de file, copiat în anul 1900, scris cu caractere latine, care cuprinde între filele 97 – 115 textul *Vedeniei lui chir Daniil, care au fost la anii 1763*⁵¹. Miscelaneul mai cuprinde *Viaţa şi pătimirea sfântului cuviosului mucenic şi mărturisorului Teodor*, slujba sfântului Nifon, patriarhul Țarigradului şi a sfântului mucenic Zotic.

⁴⁹ Valentina Pelin, *Catalogul general al manuscriselor româneşti păstrate în U.R.S.S. Biblioteca Mănăstirii Noul Neamţ*, Chişinău, 1989, p. 32–36.

⁵⁰ Conform evaluării autoarei catalogului (vezi *ibidem*, p. 36), filele 12 – 81, 84 – 112 şi 116 – 276 au fost copiate în anul 1794, celelalte fiind copiate după această dată.

⁵¹ Arhim. V. Micle, *Manuscrisele româneşti de la Prodromul (Muntele Athos), Mănăstirea Bistriţa (Râmnic)*, 1999, p. 265.

ORIGINALUL GRECESC*

Activitatea de traducător din limba greacă al textelor patristice a dascălului Ilarion, precum și aspectul general al traducerii *Vedeniei lui chir Daniil* îndreaptă în mod firesc cercetarea originalului către un model grecesc.

În catalogul manuscriselor de la Muntele Athos, întocmit la sfârșitul secolului trecut de Spyridon Lambros, textul grec al *Vedeniei lui chir Daniil*, însoțit sau nu de *Viața lui Anastasie*, este menționat în cinci manuscrise aflate în mănăstirile Zografu, Grigoriu, Kutlumus și Panteleimon, după cum urmează:

Ms. 335-9 de la mănăstirea Zografu, din secolul al XVIII-lea cuprinde între filele 233' – 255' textul Ὀπτασία τοῦ κῦρ Δανιήλ ὁποῦ εἶδε κατὰ τὸ ,αψξδ' ἔτος Νοεμβρίου ιη⁵².

Ms. 581-34 de la mănăstirea Grigoriu, datând din secolul al XVIII-lea, cuprinde la sfârșitul miscelaneului textul Ὀπτασία τοῦ κῦρ Δανιήλ μοναχοῦ⁵³.

Ms. 5688-161 de la mănăstirea Kutlumus, din secolul al XIX-lea, cuprinde textul Ὀπτασία Δανιήλ μοναχοῦ⁵⁴.

Ms. 5711-123 de la mănăstirea Panteleimon, din secolul al XIX-lea, cuprinde între filele 698 – 707 textul Ἡ θαυμασία ὀπτασία τοῦ ὀσιωτάτου κυρίου Δανιήλ, ἦν εἶδε ἐν τῇ βασιλευούσῃ τῶν πόλεων, κατὰ τὸ ,αψξδ' ἔτος Νοεμβρίου ιγ⁵⁵.

* În redactarea acestui capitol am beneficiat de sprijinul larg și competent, decisiv pentru înfățișarea sa actuală, al doamnei Emanuela Mihuş, pentru al cărei ajutor, întotdeauna îndatoritor, îi suntem deplin recunoscători.

Mulțumiri se cuvin, de asemenea, adresate, domnului Pantelis V. Paschos, care ne-a oferit cu generozitate ediția redacțiilor grecești Kozani și Sfânta Ana, publicată în anul 1995.

⁵² Lambros, *Catalogue*, I, p. 32.

⁵³ Lambros, *Catalogue*, I, p. 49.

⁵⁴ Lambros, *Catalogue*, II, p. 308.

⁵⁵ Lambros, *Catalogue*, II, p. 325-328.

Ms. 5788-281 de la mănăstirea Panteleimon, din secolul al XIX-lea, cuprinde între filele 181 – 186 textul *Μαρτύριον τοῦ ἁγίου νεομάρτυρος Ἀναστασίου*, între filele 186 – 191 textul *Περὶ Μοῦσαι τοῦ μαρτυρήσαντος εἰς τὸν ἅγιον Ἀναστάσιον καὶ πῶς ἔβαπτίσθη*, și între filele 191 – 199 textul *Ὅπτασία θαυμασία ἦν εἶδε ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁ Δανιὴλ πρῶην Μουσῶς διὰ μεσιτείας τοῦ ἁγίου Ἀναστασίου*⁵⁶.

O altă versiune grecească a *Vedeniei lui chir Daniil*, însoțită de *Viața lui Anastasie*, aflată la Muntele Athos și care datează din secolul al XIX-lea, a fost identificată de Gherasimos Mikragiannites între manuscrisele schitului Sfânta Ana⁵⁷.

O versiune a *Vedeniei lui chir Daniil*, precedată de un scurt rezumat al *Vieții lui Anastasie*, a fost identificată de Antonios Sigalas în Biblioteca municipală din Kozani, astăzi sub cota 34⁵⁸.

Cele două versiuni aflate la schitul Sfânta Ana și la Biblioteca din Kozani au fost editate recent, în paralel, de Pantelis V. Paschos⁵⁹.

O versiune grecească din secolul al XIX-lea a *Vedeniei lui chir Daniil*, însoțită de *Viața lui Anastasie*, nesemnlată până în prezent, se află și în ms. gr. 1034 din Biblioteca Academiei Române⁶⁰.

⁵⁶ Lambros, *Catalogue*, II, p. 348-349.

⁵⁷ Manuscrisul este inventariat în catalogul lui S. Lambros sub cota 85-4, însă fără o descriere detaliată a conținutului (vezi Lambros, *Catalogue*, I, p. 11). Miscelaneul a fost descris de G. Mikragiannites, *Κατάλογος χειρογράφων κωδίκων τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Κυριακοῦ τῆς κατὰ τὸ Ἁγιώνυμον Ὄρος τοῦ Ἁθῶ ἱερῶς καὶ μεγαλωνόμου Σκήτης τῆς Ἁγίας Ἐννης*, în „*Επιστημονικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς*”, XXIX, 1959, p. 104-136 (vezi Paschos, *Νεομάρτυρες*, p. 414, n. 4).

⁵⁸ Vezi A. Sigalas, *Ἀπὸ τὴν πνευματικὴν ζωὴν τῶν ἑλληνικῶν Κοινοτήτων τῆς Μακεδονίας. Α' Ἀρχεῖα καὶ Βιβλιοθήκαι Δυτικῆς Μακεδονίας*, în „*Παράρτημα Δ' τόμου Ἐπετηρίδος Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Παν / μίου Θεσσαλονίκης*”, Thessaloniki, 1939, *apud* Paschos, *Νεομάρτυρες*, p. 413, n. 1.

⁵⁹ Paschos, *Νεομάρτυρες*, p. 432-451.

⁶⁰ N. Camariano, *Catalogul manuscriselor grecești din Biblioteca Academiei Române*, vol. II, București, 1940, p. 167-170.

Cercetarea raporturilor dintre versiunile grecești și cele românești ale textului se va realiza pe baza celor două texte editate de P. V. Paschos și a ms. gr. BAR 1034⁶¹.

Ms. 34 din Biblioteca Municipală din Kozani (= K), datat de P. V. Paschos, pe baza caracteristicilor de grafie, în secolul al XVIII-lea⁶², cuprinde între filele 1092 – 1102 un text cu titlul Ὀπτασία τοῦ κὺρ Δανιὴλ πᾶνυ ὠφέλιμος (*Vedenia lui chir Daniil, foarte folositoare*), precedat de o scurtă introducere, Ὑπόθεσις τῆς παρούσης διηγήσεως (f. 1091), care rezumă în câteva rânduri martiriul sfântului Anastasie și botezul lui Daniil.

Ms. 85-4 de la schitul Sfânta Ana (= SA), din secolul al XIX-lea, cuprinde un text cu titlul Ἡ θαυμάσιος ὀπτασία ἦν εἶδεν ὁ ἐξ Ἰσραηλιτῶν Δανιὴλ μοναχός, ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐν ἔτει ,αψξδ', Νοεμβρίῳ ἰδ', ὁ καὶ ἱερομόναχος ὕστερον γενόμενος (*Vedenia miraculoasă pe care a văzut-o monahul Daniil cel dintre ismaeliți, în Constantinopol, în anul 1764, 14 noiembrie, cel care mai apoi a devenit ieromonah*)⁶³, precedat, între filele 693 – 703, de o versiune extinsă a *Vieții lui Anastasie*, Μαρτύριον ὑπερθαύμαστον τοῦ ἁγίου ἐνδόξου νεομάρτυρος Ἀναστασίου, ἀβλήσαντος ἐν Ἠπειρῷ κατὰ τὸ ,αψν' ἔτος, ὡς συμβάλλοντος εἰς τὴν παρούσαν πραγματείαν (*Martiriul miraculos al renumitului sfânt neomartir Anastasie, pe care l-a îndurat în Epir, în anul 1750, după cum se arată în lucrarea aceea*)⁶⁴ și urmat de Ἀκολουθία τοῦ νεομάρτυρος Ἀναστασίου⁶⁵.

⁶¹ Pentru ms. 34 din Biblioteca Municipală din Kozani se va utiliza sigla K, pentru ms. 85-4 de la schitul Sfânta Ana sigla SA, iar pentru ms. gr. BAR 1034 sigla B.

⁶² Vezi Paschos, *Νεομάρτυρες*, p. 413, n. 2.

⁶³ Vezi Paschos, *Νεομάρτυρες*, p. 432-451, unde textul este editat în paralel cu textul redacției K.

⁶⁴ Vezi Paschos, *Νεομάρτυρες*, p. 422-431.

⁶⁵ Vezi Paschos, *Νεομάρτυρες*, p. 452-466. Versiuni mai recente ale *Vieții și Acoluției sfântului Anastasie*, derivate din versiunea ms. 85-4 de la Sfânta Ana, au fost publicate de K. H. Dukakis, Ἀκολουθία καὶ Βίος τῶν Ἁγίων Ἀποστόλου Φιλίππου ἑνὸς ἐκ τῆς πρώτης χορείας τῶν Δώδεκα..., in „Ἰδιαίτερον παράρτημα τοῦ ΙΑ' περιοδικοῦ συγγράμματος μηνὸς Νοεμβρίου τοῦ «Μεγάλου Συναξαριστοῦ»”, Atena, 1896, p. 37-44 (vezi Paschos, *Νεομάρτυρες*, p. 416, n. 15).

Textul *Vieţii lui Anastasie* din redacţia SA este organizat în două părţi, dintre care cea dintâi cuprinde martiriul sfântului Anastasie, iar cea de a doua, al cărei subtitlu este Περί τοῦ Μοῦσα, πῶς ἐβαπτίσθη ὕστερον (*Despre Musa, cum s-a botezat mai târziu*), cuprinde convertirea tânărului musulman Musa, devenit, în urma intrării în cinul monahal, Daniil.

Spre deosebire de versiunile traducerii româneşti a *Vieţii lui Anastasie*, textul redacţiei greceşti SA este mai extins, cuprinzând mai multe episoade din viaţa lui Daniil, absente din traducerea românească. În primul rând, textul redacţiei SA este mai precis plasat în spaţiu şi timp. Sunt precizate astfel locul naşterii sfântului Anastasie, anume satul Paramythia din Epir, faptul că el avea o soră, Maria, şi numele guvernatorului provinciei respective, Ahmet Paşa, al cărui fiu este Musa, viitorul monah Daniil. În plus, intriga este sensibil diferită. Întemniţarea lui Anastasie este aici rezultatul încercării izbutite a lui Anastasie de a-şi salva sora de la necinstea pe care încercau să i-o pricinuiască doi soldaţi albanezi aflaţi în slujba paşei. Dornici de a se răzbuna pentru acest eşec, aceştia din urmă îi vor spune paşei că Anastasie doreşte să treacă la islamism. Încercările paşei, descrise aici în mod amănunţit, de a-l îndupleca pe Anastasie să se convertească sunt zadarnice. Refuzul lui Anastasie îl va convinge însă, în schimb, pe tânărul Musa, care va dori să devină creştin, dar care va fi sfătuit de Anastasie să-şi păstreze ascunsă credinţa, pentru a evita represaliile tatălui său asupra creştinilor.

Anastasie este decapitat şi înmormântat, în pofida interdicţiei paşei, într-o mănăstire, în urma unui vis înspăimântător în care martirul îi va apărea paşei. Urmărit de dorinţa de a deveni creştin, tânărul Musa va profita de călătoria la o nuntă la care fusese trimis de tatăl său pentru a se abate pe la mănăstirea unde fusese înmormântat Anastasie şi a se ruga şi a plânge lângă chivotul martirului. Spre deosebire de versiunea traducerii româneşti, egumenul mănăstirii va refuza să-l boteze. Călăuzit de un monah bătrân, pe care i-l descoperă un înger, Musa va ajunge, după o lungă şi dificilă călătorie, la mănăstirea sfântului Haralambie, unde, ca semn al elecţiunii la care fusese chemat, va auzi vorbind icoanele Maicii Domnului şi a lui Hristos.

Ajuns în Vechea Patras, Musa va fi îmbarcat de călugăr pe o corabie cu destinaţia Veneţia, cu recomandări pentru negustorii

ortodocși venețieni. Sosit la Veneția, Musa va fi botezat de un negustor evlavios, Ioanites, în biserica Sfântul Gheorghe și va primi numele de Dimitrie. De sărbătoarea sfântului Spiridon, tânărul botezat pleacă la Corfus pentru a se închina moaștelor sfântului. Aici va îmbrăca cinul monahal și va primi numele de Daniil. Dorind să-și descopere noua identitate și să sufere martiriul pentru Hristos, Daniil este împiedicat în mai multe rânduri de creștinii din Corfus și din Pelopones, care se tem de represaliile împotriva creștinilor.

Neînduplecat în hotărârea sa, Daniil ajunge la Constantinopol, unde sfântul Sofronie din Ptolemais îl sfătuiește să postească și să se roage fierbinte, pentru ca Hristos să-i descopere dacă dorește martiriul. Sfârșitul textului menționează faptul că semnul trimis lui Daniil, *Vedenia* care urmează în continuarea *Vieții lui Anastasie*, a fost transcrisă chiar de mâna lui Daniil.

Redacția SA a *Vedeniei lui chir Daniil*, fără a fi substanțial diferită de redacția K, prezintă câteva deosebiri, între care cele mai semnificative sunt prezența unui paragraf suplimentar, mai multe scolii incluse între paranteze⁶⁶ și o redactare superioară din punct de vedere stilistic⁶⁷.

Paragraful suplimentar, adăugat în redacția SA la sfârșitul textului (f. 711bis), menționează că monahul Daniil a așternut în scris cele de mai sus pentru a-i convinge pe creștini să asculte îndemnul preoților la post, veghe și pocăință și să aibă încredere că Hristos le ascultă rugăciunile⁶⁸. În privința scoliilor, o însemnare semnificativă inclusă în text este cea de la f. 710^f, unde autorul acestei redacții înfățișează rațiunea pentru care Maica Domnului îl sfătuiește pe Daniil să nu meargă la Muntele Athos⁶⁹. Motivul este acela că, în perioada respectivă, la Muntele Athos izbucnise o dispută declanșată de un călugăr Neofit, evreu de origine, care respingea spovedania, nu accepta autoritatea sinoadelor și propovăduia o învățătură eretică despre împărtășanie⁷⁰.

⁶⁶ Vezi Paschos, *Neομάτρουεç*, p. 417-419.

⁶⁷ Vezi Paschos, *Neομάτρουεç*, p. 418.

⁶⁸ Vezi Paschos, *Neομάτρουεç*, p. 451.

⁶⁹ Vezi versiunea C a traducerii românești, f. 287^r.

⁷⁰ Vezi Paschos, *Neομάτρουεç*, p. 472-473.

Ms. gr. 1034 din Biblioteca Academiei Române, datat 1830⁷¹, este un miscelaneu scris de mai multe mâini, provenit din biblioteca lui Ştefan Sihleanu, care cuprinde între filele 12^v – 18^v textul Ὁραμα τοῦ κυρίου Δανιήλ (*Vedenia lui chir Daniil*), urmat între filele 18^v – 20^v de textul Ὁ βίος καὶ ἡ μαρτυρία τοῦ ἁγίου μάρτυρος Ἀναστασίου ὅστις ἤθλησε παρὰ τοῦ πατρὸς τοῦ κυρίου Δανιήλ εἰς τὴν πολιτείαν Δέλβενον (*Viața și martiriul pe care l-a suferit sfântul mucenic Anastasie, de la tatăl lui chir Daniil, în cetatea Delvenon*).

Miscelaneul cuprinde și alte texte cu conținut eshatologic, precum *Vedenia ieromonahului Agthangelos* și o *Vedenie a bătrânului Martin Zedec, pe care a văzut-o la anul 1739 pe munții Alpiilor*, profetic, precum *Oracolele care s-au găsit pe mormântul arhiepiscopului Constanței*, și politic, acestea din urmă legate preponderent de contextul tentativelor de eliberare a grecilor de sub dominația otomană la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului următor.

Textul *Vieții lui Anastasie* din redacția B reprezintă o versiune diferită și prescurtată a celei din redacția SA, în vreme ce textul *Vedeniei lui chir Daniil*, fără a fi diferit sub raportul conținutului, prezintă o serie de trăsături distincte în comparație cu cel din redacțiile K și SA. Redacția B a celor două texte pare a reprezenta o traducere în neogreacă, așa cum o probează folosirea constantă a conjunctivului cu particula *vá*, ca și utilizarea unor termeni specifici pentru greaca vorbită⁷².

În vederea stabilirii raporturilor de filiație dintre cele trei redacții grecești, K, SA și B și traducerea românească a dascălului Ilarion (versiunea C), vom supune câteva fragmente excerptate arbitrar din cele patru texte la o examinare comparată:

⁷¹ Filigranul hârtiei miscelaneului are marcată această dată cu caractere latine (f. 19^v). N. Camariano a datat miscelaneul în secolul al XIX-lea (vezi N. Camariano, *op. cit.*, p. 167).

⁷² Această observație ne-a fost oferită de doamna Emanuela Mihut.

Ms. gr. 34 Kozani (K)	Ms. gr. 85-4 Sfânta Ana (SA)	Ms. gr. BAR 1034 (B)	Ms. rom. BAR 1994 (C)
1. Ὁπτασία τοῦ κυρίου Δανιήλ, πάνυ ἀφέλμιμος (f. 1092)	1. Οραμα τοῦ κυρίου Δανιήλ (f. 12 ^o)	1. Ἡ θαυμάσιος ὀπτασία ἦν εἶδεν ὁ ἐξ Ἰσραηλιτῶν Δανιήλ μοναχός, ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐν ἔτει ,αψξδ', Νοεμβρίῳ ιδ', ὁ καὶ ἱερομόναχος ὕστερον γενόμενος (f. 703)	
1. Vedenia lui chir Daniil, foarte folositoare	1. Vedeania lui chir Daniil (f. 279 ^o)	1. Vedenia miraculoasă pe care a văzut-o monahul Daniil cel dintre ismaeliți, în Constantinopol, în anul 1764, 14 noiembrie, cel care mai apoi a devenit ieromonah	1. Vedenia lui chir Daniil
2. ... ὅτι σήμερον ἠξιώθης ἰδεῖν μεγάλα μυστήρια (f. 1093)	2. ... ὅτι σήμερον ἠξιώθης ἰδεῖν μεγάλα μυστήρια (f. 704)	2. ... ὅτι σήμερον ἠξιώθης νὰ ἰδῆς μυστήρια μεγάλα τοῦ ἀγαθωτάτου θεοῦ. καὶ ἐγὼ εἶπον Ἄλλὰ τίς εἰμι ἐγὼ νὰ ἀξιωθῶ νὰ ἰδῶ μυστήρια ὡς λέγεις. (f. 13 ^o)	
2. ... că astăzi te-ai învrednicit să vezi mari taine.	2. ... că astăzi te-ai învrednicit să vezi mari taine	2. ... că astăzi te-ai învrednicit să vezi marile taine ale prea bunului Dumnezeu. Și eu am zis: «Dar cine sunt eu ca să mă învrednicesc să văd taine precum spui?»	2. ... astăzi te-ai învrednicit a vedea taine mari ale bunului Dumnezeu. Și eu i-am zis: «Dar ce lucrătoriu sânt eu, ca să mă învrednicesc să văd taine, precum zici?» (f. 280 ^o)

3. Καὶ ἀποῦ ἐπληρώσαμεν βλέπομεν καὶ εὐγαίνει ἕνας ἄνθρωπος ἐκ τινος θύρας ἀνοίγεισθαι καὶ λέγει πρὸς ἡμᾶς: «ἔλθετε τάχιον προσμένουσι γὰρ ὑμᾶς». Ἔδοξε, τοίνυν, ἡμῖν ἐμβῆναι ἕνδον (f. 1093)

3. Și când ne-am apropiat, ne uităm și iese pe o ușă deschisă un om și ne spune: «veniți repede, căci vă așteaptă pe voi». Deci am hotărât să intrăm înăuntru.

4. Καὶ οὕτως ἐσιώπησαν οἱ ἄγιοι. Τότε αὐθις πορεύεται ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ θεολόγος καὶ ὁ Χρυσόστομος... (f. 1097)

3. Καὶ πληρώσαντες, ἐξήρατό τις ἄνθρωπος ἐκ τῆς θύρας ἀνοίγεισθαι, καὶ εἶπεν ἡμῖν ἄελθετε τάχιον, περιμένουσι γὰρ ὑμᾶς» (f. 704)

3. Și apropiindu-ne, a ieșit un om oarecare și ne-a spus: veniți repede, căci vă așteaptă pe voi.

4. Καὶ τοῦτοι εἰπόντος τοῦ Δεσπότου, οἱ μὲν ἄγιοι ἐσιώπησαν, ὁ δὲ Ἄδελφθεὸς Ἰακώβος καὶ ὁ θεολόγος Ἰωάννης καὶ ὁ θεῖος Χρυσόστομος πορευθέντες... (f. 708)

3. Καὶ πληρώσαντες, εὐγίηνεν ἕνας ἄνθρωπος ἀπὸ μίαν θύραν ἀνοίκτην καὶ μᾶς προσμένουν. Ὁθεν ἀπεφασίσασμεν νὰ ἐμβῶμεν μέσα (f. 13')

3. Și apropiindu-ne, a ieșit un om pe o ușă deschisă și ne-a spus: veniți cât mai degrabă, că ne așteaptă pe noi. Deci am hotărât să intrăm înăuntru.

4. Καὶ οὕτως ἐσιώπησαν οἱ ἄγιοι. Τότε πάλιν ἐπήγεν ὁ τε ἅγιος Ἰακώβος, ὁ θεολόγος, καὶ ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος... (f. 15')

3. Și apropiindu-ne, iase un om după o ușă deschisă și ne zice nouă: Veniți degrab, că ne așteaptă pe noi. Deci am hotărât noi a intra înăuntru. (f. 280')

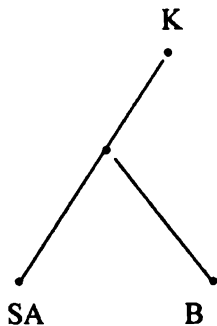
4. Și așa au tăcut sfinții. Atunci iarăși merge sfântul Ioan Teologul și Sfântul Ioan Hrisostomul...

4. Și după ce Stăpânul a spus aceasta, sfinții au tăcut, iar fratele Domnului, Iacob, și Ioan Teologul și sfântul Ioan Gură de Aur mergând...

4. Și așa au tăcut sfinții. Atunci iarăși au mers sfântul Iacob, fratele Domnului, sfântul Ioan Teologul și sfântul Ioan Gură de Aur...

4. Și așa au tăcut sfinții. Atuncea iarăși mearseră sfântul Iacob, fratele lui Dumnezeu și sfântul Ioan Bogoslov și sfântul Ioan Gură de Aur... (f. 285^v)

Examenul comparat ilustrează cu suficientă claritate faptul că traducerea românească a dascălului Ilarion urmează cu fidelitate redacția grecească B. Redacția B prezintă atât elemente care o apropie de redacția K, în opoziție cu redacția SA, cât și elemente care o apropie de redacția SA, în opoziție cu redacția K. Din examinarea acestor raporturi, se poate conchide că modelul după care a fost realizată redacția B reprezenta o versiune intermediară între redacțiile K și SA, relațiile dintre cele trei redacții putând fi reprezentate în felul următor:

În privința relației dintre redacția grecească B și traducerea românească, având în vedere că versiunile românești AR și CP, prezintă anumite diferențe de conținut față de versiunea C, o examinare comparată sistematică a celor trei versiuni românești cu originalul grecesc ar putea servi la stabilirea raporturilor de filiație dintre cele trei versiuni. În lipsa acestui original, am recurs la textul redacției B, cel mai apropiat dintre cele trei redacții grecești studiate de versiunile românești, pentru a-l compara cu fragmente ale versiunilor C, AR și CP, extrase atât din *Viața lui Anatasie*, cât și din *Vedenia lui chir Daniil*.

Ms. gr. BAR 1034
(B), f. 18^v

Ὁ βίος καὶ ἡ μαρτυρία τοῦ ἁγίου μάρτυρος Ἀναστασίου, ὅστις ἤβησε παρὰ τοῦ πατρὸς τοῦ κυρίου Δανιὴλ εἰς τὴν πολιτείαν Δέλβενον.

Ἡ πατρὶς τοῦ ἁγίου μάρτυρος Ἀναστασίου καὶ τοῦ διαληθέντος Δανιὴλ εἶναι τὸ Δέλβενον καὶ ἐνῶ ἦτον ὁ μάρτυρ εἰς τὴν πατρίδα του, μετὰ τὸ νὰ ἦτον νέος καὶ ἄραιος τῷ προσώπῳ, ἄραιότερος δὲ εἰς τὴν ἀρετήν, ἐφθόνησεν ὁ δόλιος διάβολος, παρακινήσας τοῦρκους τινάς, οἵτινες εὐροντες αὐτὸν τὸν ἐβίαζον νὰ μολώσῃ τὸν νέον οἱ ἀκάθαρτοι καὶ μὴ δυνάμενοι νὰ τύχουν τοῦ σκοποῦ των ὡς τοὺς εἶχεν ὀδηγήσει ὁ μισάνθρωπος διάβολος, διέβαλλον τὸν νέον εἰς τὸν πατέρα τοῦ Δανιὴλ, ὅστις ἦτον ἡγεμῶν τοῦ τόπου, ὅτι θέλει νὰ γίνῃ τοῦρκος καὶ ἐπιστοποιῦν τοῦτο μεθ' ὄρκου οἱ ἄπιστοι.

Ms. rom. BAR 1994 (C), f. 291^v

Viața și muceniia ce i s-au întâmplat sfântului mucenic Anastasie, de tatăl lui chir Daniil, în cetatea Telvinul.

Patrida mucenicului Anastasie și a lui Daniil, este *Telvinul*. Și fiind mucenicul în lume la patrida lui, pentru căci era *tânăr și frumos la față* și mai frumos întru *faptele bune*, au zavistuit vicleanul diavol, povățuind pre niște turci *fără dă leage*, carii, găsindu-l, să nevoia a-l sili și a spurca pre tânărul, *preavicleanii*. Și neputând să săvârșască *pofta* lor, după cum i-au povățuit pre dânșii *urătorul de bine*, diavolul, au pârât pre tânărul la tatăl lui Daniil, carele era *domnu locului*, cum că va să să facă turc. Și o adevéria aceasta cu jurământ *preavicleanii*.

Ms. rom. BAR 2509 (AR) f. 292^{v-v}

Muceniia sfântului mucenic Anastasie celui Nou, carele *au pătimit* de tatăl cuviosului chir Daniil, ieghe-moțind la *Delvin*.

Patria sfântului mucenic Anastasie și a cuviosului chir Daniil *Delvinu* este. Și când mucenicul era în floarea tinerețelor sale multe supărări petrecea de pângăriții agareni, fiindcă era *cuvios și frumos la chip*, dar și mai frumos *la suflet*. Pentru aceea, *urătorul de oameni*, diavolul, neputând suferi bunătățile tânărului, l-au pizmuit și îndemnând pre unii din turci asupra-i ca să spurce *necurații* pre tânăr. Să silea necurații cu tot felul de mijloace ca să-l amăgească și neputând ca să-și isprăvească *scoposul* lor, după cum i-au povățuit *urătorul de oameni*, diavolul, l-au dus și l-au pârât la tatăl lui chir Daniil,

Ms. rom. BAR 4478 (CP), f. 259^v

Muceniia sfântului mucenic Anastasie cel Nou, care s-au muncit de tatăl lui chir Daniil, în *cetatea Delvinul*.

Cetatea Delvinul este patria mucenicului Anastasie și a lui Daniil. Fiind Anastasie în lume în patria sa, pentru căci era *tânăr și frumos la față* și foarte luminat la *faptele ceale bune*, l-au zavistuit vicleanul diavol și, întărâtând pre unii din păgânii agarineni, să siliia să spurce pre tânărul. Și neputând implini pângărita *pofta* lor, precum îi sfătuisă *vrajmasul binelui*, Procletul, au pârât pre Anastasie cătră tatăl lui Daniil, carele era *ieghemon* acestui loc, cum că au zis că va să să turcească și adevéria cu jurământ aceea.

Ms. gr. BAR 1034
(B), f. 15^v-16^r

Τότε ἀνισταμένη
τοῦ θρόνου ἡ Θε-
οτόκος, ὁ σταυρὸς
καὶ οἱ ἄγιοι πάν-
τες προσεκύνησαν
αὐτῇ καὶ κλησι-
άζουσα τοῦ υἱοῦ
αὐτῆς προσεκύ-
νησε λέγουσα
αὐτῷ Ὑιέ μου
Ἰδὲ τοὺς πιστοὺς
βούλους σου, μὲ
πόσον φόβον πα-
ρίστανται ἐνώ-
πιόν σου ζητούν-
τες λούτρωσιν
τῶν χριστιανῶν
καὶ τῶν πιστῶν
βούλων σου νὰ
τοὺς ἐλεήσης
ἐλευθερῶν αὐτοὺς
τῆς δεινῆς δου-
λείας. Ὁ δὲ
κύριος εἶπεν τῇ
Θεοτόκῳ Γινώσ-
κεις, μήτηρ μου,
ὅτι ἐκ τῶν χειρῶν
τοῦ ἀδελωτάτου
βασίλεως τῶν Ἀ-
γαρηνῶν Μεχμέ-
του, ἠβέλησα νὰ
τοὺς ἐλευθερώσω,
ἀλλ' αὐτοὶ εἰσὶν
ἀγνώμονες καὶ

Ms. rom. BAR
1994 (C), f. 285^v

Atuncea, sculân-
du-să de pre scaun
Născătoarea de
Dumnezeu, crucea
și toții sfinții s-au
îchinat ei. *Și
mergând aproape*
de fiul ei, i s-au
îchinat lui, zi-
când către dânsul:
„Fiiule, vezi pre
credincioșii robii
tăi cu ce frică *stau*
aici înaintea ta,
căutând izbăvire
creștinilor și cre-
dincioșilor robilor
tăi, *care lucru mă*
rog și eu bunățății
tale, să-i miluiești,
izbăvindu-i de
cumplita robie”.
Iar Domnul au zis
cătră Născătoarea
de Dumnezeu /
„Cunoști, Maica
mea, că din zilele
preapăgânului îm-
părat Mehmed am
vrut să-i izbăvesc
pre dânșii, dar
aceștea sânt *necu-
noscători* și păca-
tele lor nu le-au

carele erea *ieghe-
mon* acelui loc,
zicând cum că
Anastasia vrea ca
să să turcească,
și-l încredința cu
jurământuri, *ne-
credincioșii*.

Ms. rom. BAR
2509 (AR) f. 301^v

Așa sculându-să
dupre scaun Năs-
cătoarea de Dum-
nezeu *luo* crucea
și toți sfinții s-au
îchinat sfinției
sale. *Și apropiin-*
du-să de fiul său,
s-au închinat lui,
zicând: „Fiul meu
vezi pre credin-
cioasăle slugile ta-
le *cu câtă frică*
stau înaintea ta,
cerând izbăvire
creștinilor și cre-
dincioaelor slugi
ale Sfinției Tale,
ca să-i miluiești și
să-i izbăvești pre
ei dintru această
grea urgie.” Iară
Domnul au zis
cătră Născătoarea
de Dumnezeu:
„Cunoaște Maica
Mea că din zilele
neîndumnezeitului
împărat Mehmet
vream să-i izbă-
vesc, / dar ei sânt
neînțelegători și
de păcatele lor nu
s-au pocăit, și iată,

Ms. rom. BAR
4478 (CP), f. 261^v

Atuncea, sculân-
du-se din scaun
Născătoarea de
Dumnezeu, crucea
și toți sfinții s-au
îchinat ei și,
mergând aproape
de Fiul său, s-au
îchinat lui și au
zis către Dânsul:
„Fiiule, vezi pre
credincioșii robii
tăi, cu ce feliu de
frică *stau aicea*
înaintea ta cerând
slobozenie creș-
tinilor și credin-
cioșilor robilor tăi.
Drept aceea mă
rog și eu bunățății
tale ca să miluiești
pre ei, slobo-
zindu-i din cum-
plita robie.” Iară
Domnul au grăit
cătră Născătoarea
de Dumnezeu:
„Să știi, Maica
mea, că din zilele
și vremea păgâ-
nului Mehmet am
vrut să-i mântu-
iesc pre ei, însă
sânt *neunos cători*

τὰς ἀμαρτίας τῶν δὲν τὰς μετενόησαν· Καὶ πάλιν προέτρεψα καὶ τὸν νῦν βασιλέα νὰ τοὺς ἐνδύσῃ μὲ μελανὰ, ὅπως βλέποντες τὸ μελαινεῖμον συνέλθωσιν εἰς ἐπίγνωσιν, ἀλλ' ἔτι ἀναίσθητοῦσι, παροργίζοντές με καθ' ἑκάστην· Τότε πάλιν εἶπεν ἡ βασίλισσα: Ὑέ μωνη Παίδευσον αὐτοὺς τῇ ἀγαθότητι σου ὡς οἶδας, ὅμως ἵνα μὴ κειράζωνται αὐτοὶ τῶν ἐχθρῶν σου τῶν Ἀγαρηνῶν· Τότε εἶπεν αὐτῆ: Ἐπειδὴ, ὦ μήτηρ μου μεσητεῖς πρὸς με διὰ τοὺς ἀχαρίστους τούτους διὰ τὴν ἀγάπην σου καὶ διὰ τὰς ἰκεσίας τῶν ἀγίων μου ἐκλυθῶσω αὐτοὺς μετ' οὐ πολὺ·

pocăit și iarăși am plecat și pre împăratul cel de acum să-i îmbrace pre dânșii cu *negre*, ca văzând *hainele ceale negre să-ș vie întru simțire*. Dar încă nu sânt simțitori, mâniindu-mă în toate zilele". Atuncea iarăși *împărăteasa a toate* au zisu: „Fiiul meu, pedepsește-i pre dânșii cu bunătatea ta precum știi, însă să nu să supere de vrăjmașii tăi, de agarineani!" Atuncea au zis ei: „De vream ce, o, maica mea, mijlocești cătră mine pentru nemulțămitorii aceștia, pentru dragostea ta și pentru rugăciunile *sfinților miei*, îi voi izbăvi pre dânșii preste puțină vreme”.

acum *am întors* pre acest împărat, ca să-i îmbrace cu *haine negre*, ca văzându-să întru cele *negre, să-și vie întru cunoștință*. Dar ei neviindu-și întru *cunoștință*, totdeauna mă blestemă.“ Atuncea iarăși a mai zis *împărăteasa*: „Fiul meu, pedepseștii pre ei cu bunătățile tale, oricum vei voi, numai să nu fie supărați de cătră vrăjmașii tăi agarineni.“ Atuncea au zis cătră dânsa: „De vreme, o, Maica mea, că *te rogi cătră mine* pentru acești nemulțămitori, pentru dragostea ta, pentru rugăciunile *slugilor mele*, îi voi izbăvi pre dânșii preste puțină vreme.“

și nu să pocăiesc de păcatele lor și încă *am îndemnat pre cel ce împărătește acum să-i îmbrace cu negru*, ca văzându-ș cernelele lor, *să-și vie întru simțire*, dar nici așa nu-ș viu întru simțire, ci încă nesimțind, *mânie în toate zilele*.“ Deci a toate *împărăteasa zise*: „Fiiul meu, pedepsește-i pe ei cu bunătatea ta precum știi, numai să nu fie necăjiți de vrăjmașii tăi *agarineni*.“ Atuncea au zis ei: „De vreme ce, o, Maica mea, mijlocești cătră mine pentru acești nemulțămitori, pentru dragostea ta și pentru rugăciunile *sfinților miei* îi voi *slobози* pre dânșii preste puțină vreme.“

Fragmentele de mai sus indică faptul că o parte a deosebirilor care disting versiunea AR de versiunea C reprezintă o traducere exactă a echivalentului grecesc din redacția grecească B, iar pe de altă parte faptul că versiunea AR reprezintă un text distinct și amplificat atât în comparație cu versiunea C, cât și cu textul grecesc din redacția grecească B. În privința versiunii CP, se poate observa faptul că ea reproduce aceeași traducere a Iascălului Ilarion după care s-a realizat versiunea C, supusă însă unei operațiuni de prelucrare a textului, în care se pot distinge unele neclarități și contradicții, rezultate din incomprehensiunea textului inițial.

Exemplele următoare, excerptate din fragmentele de mai sus ale versiunilor românești C, CP și AR și ale redacției grecești B, au menirea de a întări aceste observații:

C: „i s-au întâmplat“ (291’);
 CP: „s-au muncit“ (259’);
 AR: „au pătimit“ (292’);
 B: ἤθλησε („au suferit, au pătimit“) (18’);

C: „să săvârșască pofta lor“ (291’);
 CP: „împlini pângărita pofta lor“ (259’);
 AR: „să-și isprăvească scoposul lor“ (292’);
 B: καὶ τὸ ἔργον τοῦ σκοποῦ των („să-și atingă scopul lor“) (18’);

C: „preavicleanii“ (291’);
 CP: omis;
 AR: „necurații“ (292’);
 B: ἀκρίθιοι („necurații“) (18’);

C: „preavicleanii“ (291’);
 CP: omis;
 AR: „necredincioșii“ (292’);
 B: οἱ ἀπιστοὶ („necredincioșii“) (18’).

C: „în sărăceasca casa lor“ (292’);
 CP: „în proasta lor sălășluire“ (259’);
 AR: „în casa lor“ (294’);
 B: εἰς τὸ οἰκίδιον των („în casa lor“) (19’).

C: „mergând aproape“ (285’);
 CP: „mergând aproape“ (261’);
 AR: „apropiindu-să“ (301’);
 B: πλησιάζουσα („apropiindu-să“) (15’).

C: „stau aici înaintea ta“ (285’);
 CP: „stau aicea înaintea ta“ (261’);
 AR: „stau înaintea ta“ (301’);
 B: παρίστανται ἐνώπιόνσου („stau înaintea ta“) (15’).

C: „necunoscători“ (285’);
 CP: „necunoscători“ (261’);
 AR: „neînțelegători“ (301’);
 B: ἀγνώμονες („ingrați“) (15’).

C: „să-și vie întru simțire“ (285’);
 CP: „să-și vie întru simțire“ (261’);
 AR: „să-și vie întru cunoștință“ (301’);
 B: συνέλθοσαν εἰς ἐπίγνωσιν („să vină întru cunoștință“) (15’).

C: „împărăteasa a toate“ (285’);
 CP: „împărăteasa a toate“ (261’);
 AR: „împărăteasa“ (301’);
 B: ἡ βασιλισσα („împărăteasa“) (15’).

C: „păgânului împărat Mehmed“ (285’);
 CP: „păgânului Mehmed“ (261’);
 AR: „neîndumnezeitul împărat Meimet“ (301’);
 B: τοῦ ἀθεωτάτου βασιλέως... Μεχμέτου („împăratului lipsit de Dumnezeu... Mehmet“) (15’).

Concluzia care se impune în urma acestui examen în privința raportului dintre versiunile AR și C este aceea că versiunea AR reprezintă o copie după o traducere românească diferită de cea a dascălului Ilarion, realizată după un original grecesc care prezintă unele similitudini cu redacția grecească B. În aceste condiții, fiind vorba de două redacții diferite, am notat redacția corespunzătoare versiunii AR, prin sigla R, de la Râmnic, după numele episcopiei din care provenea ierodiaconul Antim, iar redacția corespunzătoare celorlalte versiuni, care urmează traducerea dascălului Ilarion, prin sigla I, după inițiala numelui traducătorului.

Similitudinile dintre redacția românească R (= versiunea AR) și cea grecească B nu conduc însă la o suprapunere exactă a celor două redacții, întrucât examinarea atentă a celor două versiuni, AR și C, în comparație cu redacția grecească B, demonstrează că redacția R (= versiunea AR) se îndepărtează în anumite fragmente de text de redacția grecească, în vreme ce aceasta din urmă este tradusă cu fidelitate de redacția I (= versiunea C).

AR: „[...] au văzut patru tineri stând pe lângă mucenicul, străluciți ca soarele și ținea o coroană luminoasă în capul mucenicului“ (293^v);

C: „veade patru tineri îmbrăcați în haine albe împrejurul mucenicului și ținea o cunună ce strălucia ca soarele deasupra capului mucenicului“ (291^v);

B: βλέπει τέσσαρας νέους λευκοφόρους περι τὸν μάρτυρα καὶ ἐκράτουν μίαν κορώναν ὡς ἥλιον ἀστράπτουσαν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ μάρτυρος („vede patru tineri îmbrăcați în haine albe în preajma martirului și <care> țineau pe capul martirului o coroană strălucind ca soarele“) (18^v).

AR: „[...] și pre noi pre toți ne omoară“ (294^v);

C: „[...] și noao ne va face rău“ (293^v);

B: [...] καὶ ἡμᾶς μᾶς κακοποιεῖ („și nouă ne va face rău“) (18^v).

AR: „și petrecând într-acea mănăstire opt ani, îndeletnicindu-să la monahiceasca viață și arzând cu sufletul în inima sa, vrea ca să mărturisască pre Domnul și, pentru oarecarea treabă, au plecat de la Chirchira și au mers la Țarigrad“ (295^v);

C: „Și stând puține zile în mănăstirea cea de obște, au mers la Chirchira și, petrecând acolo într-o mănăstire de obște opt ani, s-au despărțit și au mers la Țarigrad, bine sporind întru Domnul“ (293^v-294^v);

B: καὶ κειράμενος <ἐνδύθη τὸ ἀγγελικὸν σχῆμα καὶ εἰς ὀλίγας ἡμέρας ἀργοπορήσας εἰς τὸ κοινὸν βίον>, ἐνεχώρησε διὰ τὴν Κέρκυραν καὶ διατρίψας ἐκεῖ εἰς ἓν κοινὸν μοναστήριον ὀκτὼ χρόνους, ἐνεχώρησε καὶ ἐπῆγεν εἰς Κωνσταντινούπολιν εὐδοκίμως ἐν Κυρίῳ („și fiind tuns <a fost îmbrăcat cu veșmânt îngeresc; și rămânând puține zile în mănăstirea de obște> a plecat în Kerkyra; și petrecând acolo într-o mănăstire de obște ani, a plecat și a mers la Constantinopol, binepetrecând întru Domnul“) (20^v).

În aceste condiții, concluzia referitoare la existența a două redacții românești diferite, R și I, dintre care prima prezintă anumite similitudini cu redacția grecească B, se cuvine nuanțată prin mențiunea faptului că redacția grecească B reprezintă o versiune intermediară între redacția după care s-a efectuat traducerea redacției românești R și cea care a stat la baza realizării redacției I.

În privința raportului dintre versiunile C și CP, examinarea comparată a versiunilor românești cu redacția grecească B demonstrează faptul că versiunea CP nu reprezintă o traducere diferită de cea a dascălului Ilarion, pe care o urmează în toate fragmentele de text care marchează o diferență între traducerea lui Ilarion și redacția grecească B.

Cu toate acestea, neclaritățile și incongruențele textului versiunii CP, evidente și în fragmentele excerptate, ne determină să considerăm că autorul acestei copii, Constantin Popovici din Brașov, nu a avut la îndemână o copie fidelă a redacției I, ci un text care suferise deja anumite intervenții, care au făcut ca textul inițial să devină ilizibil în anumite fragmente. În afara celor deja semnalate, între alte neclarități sau confuzii existente în versiunea CP mai pot fi menționate utilizarea frecventă a termenului de *acarineni* în locul celui de *agarineni* și înlocuirea sfântului Hristofor, în unele fragmente, cu sfântul Aristofan (f. 262^v).

TRADUCĂTORUL REDACȚIEI I

Traducătorul redacției I, care se află, cu excepția copiei lui Antim Râmnicăneanu, la baza tuturor versiunilor cunoscute ale *Vedeniei lui chir Daniil* și ale *Vieții lui Anastasie*, este dascălul Ilarion, după cum o dovedește însemnarea copistului versiunii D, de la sfârșitul textului *Vieții lui Anastasie*⁷³.

Dascălul Ilarion sau Ilarion Bou Rău, așa cum îl menționează o însemnare de pe un miscelaneu de scrieri filocalice de la sfârșitul secolului al XVIII-lea⁷⁴, face parte, alături de ieromonahul Macarie,

⁷³ Vezi *supra*, *Descrierea manuscriselor*, p. 74 și Timotin, *Vision*, p. 197.

⁷⁴ „S-au tălmăcit din limba elinească de ieromonahul Ilarion dascălul Bou Rău, 1800 avgust” (ms. rom. BAR 1957, f. 218^v). Însemnarea de pe acest miscelaneu provenit de la mănăstirea Cernica este reprodusă în Ștrempel, *Catalogul*, II, p. 118 și în Ursu, *Școala de traducători*, p. 72, unde însă este în mod eronat atribuită lui Teofil monahul. Teofil monahul copiază f. 15^v – 133^v, dar însemnarea de la f. 218^v aparține unui alt copist cernican. Acesta copiază f. 134^r – 218^r și f. 425^r – 506^r și notează, de asemenea, la f. 506^r: „S-au tălmăcit din limba elinească”.

Isaac Dascălul, ierodiaconul Ștefan și ieromonahul Gherontie, dintre cărturarii care au realizat la sfârșitul secolului al XVIII-lea, în obștea starețului Paisie Velicikovski, la mănăstirile Dragomirna, Secu și Neamț, opera de transpunere în limba română a scrierilor patristice reunite ulterior în *Filocalia* grecească tipărită la Veneția în anul 1793⁷⁵. Rămase, cu câteva excepții, în manuscrise, aceste traduceri, cvasinecunoscute până foarte recent, reprezintă cele dintâi transpuneri într-o limbă modernă ale scrierilor filocalice⁷⁶.

Înainte de a sosi la mănăstirea Dragomirna, Ilarion a studiat la Academia Domnească din București, unde l-a avut ca profesor pe renumitul Manase Eliade, după cum se afirmă într-o însemnare din anul 1772 a lui Rafail monahul, diortositorul tipografiei Râmnicului⁷⁷, trecut în această perioadă prin obștea starețului Paisie: „S-au prefăcut din cea prea cu anevoie de tălmăcit limbă elinească pre a noastră limbă proastă rumânească de κύρ Γλαριωνος Ιερομονακου μαθητοῦ κυροῦ Μανασση (chir Ilarion ieromonahul, ucenicul lui chir Manase),

⁷⁵ Despre școala de traducători formată în jurul starețului Paisie, vezi mai ales Ursu, *Școala de traducători*, p. 58–83, Iorga, *Istoria literaturii*, II, p. 393–396 și Iorga, *Mănăstirea Neamțului*, p. 57–61. Identitatea dascălului Ilarion din obștea starețului Paisie cu traducătorul *Vedeniei lui chir Daniil* pe care îl menționează copia provenită de la mănăstirea Dălhăuți este probată și de legăturile cunoscute ale obștii paisiene cu mănăstirea Dălhăuți, încă de la jumătatea secolului al XVIII-lea, în perioada când Paisie, aflat în drum spre Muntele Athos, poposește la Dălhăuți, fost metoh al mănăstirii Poiana Mărului, unde era stareț părintele Vasile, primul său îndrumător duhovnicesc; vezi în primul rând Paisie, *Autobiografia*, p. 125 și Z. Tărălă, *Istoricul mănăstirii Dălhăuți*, Cernica, 1932, p. 33.

⁷⁶ Despre locul acestor traduceri în contextul editării și traducerii textelor filocalice, vezi în primul rând Zaharia, *Biserica ortodoxă*, p. 46–64. Un rezumat avizat al rezultatelor acestor investigații, însoțit însă de o apreciere critică a instrumentalizării protocroniste a descoperirii traducerilor patristice românești de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, îi aparține diac. Ioan I. Ică jr., *Posteritatea românească a paisianismului și sensul unei ediții*, în Paisie, *Autobiografia*, p. 67–80.

⁷⁷ Însemnarea lui Rafail monahul este făcută pe un manuscris cuprinzând traducerea dascălului Ilarion din *Cuvântul ascetic* al sfântului Diadoh al Foticeei (ms. rom. BAR 3008, f. 65^v) și este reprodusă de Ștrempel, *Copiști*, p. 431.

în sfânta monastire Dragomirna. Şi s-au scris de monahul Rafail întru folosul celor ce vor ceti. Noiembrie 13 dni, 1772⁷⁸.

Despre Manase Eliade se cunoaşte faptul că devine profesor al Academiei Domneşti în decembrie 1757, unde va preda, într-o primă perioadă de profesorat, gramatica greacă, începând cu 1757, retorica, între 1762 şi 1766, şi filosofia, între 1765 şi 1768, aceasta din urmă după comentariile lui Teofil Corydaleu la *Fizica* şi tratatul *Despre suflet* ale lui Aristotel⁷⁹.

Având în vedere că dascălul Ilarion se afla în deceniul al şaptelea deja la Dragomirna⁸⁰, este foarte probabil ca el să fi intrat în obştea stareşului Paisie imediat după terminarea studiilor la Academia Domnească, unde este cert că a audiat, după anul 1757, cel puţin cursurile de gramatică greacă ale lui Manase Eliade.

În anul 1775 Ilarion va urma obştea lui Paisie în strămutarea acesteia de la Dragomirna la Secu⁸¹, unde va rămâne însă după cea de a doua strămutare a obştii, la Neamţ⁸², fiind numit de către Paisie

⁷⁸ Despre şederea la Dragomirna şi Secu a lui Rafail monahul stă mărturie însemnarea de pe un manuscris cuprinzând fragmente din corespondenţa lui Paisie, pe care Rafail îl copiază în această perioadă la Dragomirna (ms. rom. BAR 5110, f. 93^v), reprodusă în Ştrempel, *Copişti*, p. 198–199; vezi şi D. Smântănescu, *Rafail monahul*, în „Mitropolia Olteniei”, X, 1958, nr. 1–2, p. 66.

⁷⁹ Despre activitatea lui Manase Eliade la Academia Domnească, vezi Ariadna Camariano-Cioran, *Les Académies princières de Bucarest et de Jassy et leurs professeurs*, Thessaloniki, 1974, p. 397–407.

⁸⁰ Acest termen *ante quem* al sosirii dascălului Ilarion este oferit de o însemnare din anul 1769 de pe o copie a traducerii lui Ilarion din cartea sfântului Isaia Pustnicul (vezi *infra*, n. 85). Ținând seama de această însemnare, este cert că Ilarion se afla la Dragomirna cu cel puţin un an înainte. Paisie soseşte de la Muntele Athos pentru a se stabili, cu sprijinul mitropolitului Gavriil Callimachi şi al fratelui acestuia, voievodul Grigorie Callimachi, la Dragomirna, în toamna anului 1763.

⁸¹ Despre exodul obştii lui Paisie de la Dragomirna la Secu în urma înglobării Bucovinei în Imperiul Habsburgic, vezi mărturia directă a ieromonahului Mitrofan, în biografia lui Paisie, tradusă de diac. Ioan I. Ică jr. şi reprodusă ca anexă la *Autobiografia* lui Paisie (Paisie, *Autobiografia*, p. 224–227).

⁸² Despre contextul instalării în anul 1779 a unei părţi a obştii lui Paisie la Neamţ, în urma hotărârii luate de voievodul Constantin Moruzi, sfătuit de mitropolitul Gavriil Callimachi, vezi scrisoarea stareşului către Constantin Moruzi, publicată în

egumen al mănăstirii⁸³. Anul morții dascălului este necunoscut, însă este foarte probabil ca aceasta să fi survenit în ultimii ani ai secolului al XVIII-lea, de vreme ce Ilarion apare deja în pomelnicul mănăstirii Neamț în anul 1812⁸⁴.

În privința originii lui Ilarion, se cunoaște dintr-o însemnare din anul 1769 a părintelui Sofronie de la Dragomirna faptul că provenea din Țara Românească, din Episcopia Râmnicului: „Această sfântă și dumnezeiască carte a sfântului preacuviosului părintelui nostru Isaiei Pustnicul, cu bunăvoința preacuvioșiei sale, al meu după Dumnezeu sufletesc bun povățuitori și trupesc chivernisitori, părintelui stareț Paisie, m-am îndemnat de o am prescris de pre alta, ce se află aici întru această sfântă mănăstire Dragomirna, scrisă de doritul nostru întru Hristos iubit frate Rafail monah, diortositorul de la sfânta episcopie a Râmnicului, tâlmăcind-o din elenie cuvioșia sa cel din neamul nostru rumănesc mult osârduitori întru învățătura dumnezeieștii scripturi chiriu chir Ilarion ieromonah și dascăl, tot de la aceeași sfântă episcopie a Râmnicului”⁸⁵.

Ținând seama de această însemnare, nu este exclus ca dascălul Ilarion să fie una și aceeași persoană cu „ieromonahul Ilarion” pe care îl aflăm la jumătatea secolului al XVIII-lea la mănăstirea Bistrița din

Iorga, *Mănăstirea Neamțului*, p. 37–46, după un original astăzi pierdut, și reproducă de Valentina Pelin în Paisie, *Cuvinte și scrisori*, II, p. 181–185.

⁸³ Vezi scrisoarea starețului Paisie către ucenicii plecați în Rusia în anul 1777, editată de Valentina Pelin după manuscrisul românesc al duhovnicului Andronic aflat la Chișinău, în Paisie, *Cuvinte și scrisori*, I, p. 93: „Am orânduit în locul meu pe iubitul în Hristos frate, pe duhovnicul Ilarion, ca să rămâie cu frații în Secul”.

⁸⁴ În pomelnicul mănăstirii Neamț, alcătuit în anul 1812 și aflat în ms. 172 din biblioteca mănăstirii Neamț, este menționat „Ieromonah Ilarion. Sfinția sa Ilarion dascăl” (f. 20), iar în același pomelnic, refăcut în anul 1846 și aflat în ms. 190 din biblioteca mănăstirii, apare următoarea adăugire: „Sfinția sa au învățat aicea în mănăstire părinți în limba elinească” (f. 64^v); vezi Ursu, *Scoala de traducători*, p. 73.

⁸⁵ Însemnarea este făcută pe o copie a traducerii lui Ilarion din *Cartea sfântului Isaia Pustnicul* (ms. rom. BAR 1552, f. 163^v) și este reproducă de Ștrempel, *Catalogul*, I, p. 366. Depre posibila origine munteană a lui Sofronie, vezi Ursu, *Scoala de traducători*, p. 72, n. 43.

Râmnic⁸⁶ și care semnează începând cu anul 1745 „Ilarion, proigumenul Bistriței”⁸⁷. Între anii 1735 și 1751 ieromonahul Ilarion de la Bistrița copiază șapte manuscrise, între care două miscelaneu patristice și scrieri ale lui Efreim Sirul, Teodor Studitul și ale avei Dorotei⁸⁸. Despre activitatea acestui ieromonah în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea nu avem însă nici o mărturie, ceea ce, având în vedere și convergența preocupărilor teologice, ne îndreptățește să avansăm ipoteza că el ar putea fi una și aceeași persoană cu dascălul Ilarion, plecat în aceeași perioadă din Râmnic la Academia Domnească din București.

Oricum ar fi, este însă cert că, începând cu deceniul al șaptelea, dascălul Ilarion se află deja la Dragomirna, unde, alături de ieromonahul Macarie, devenit mai târziu arhimandrit și predicator al Mitropoliei din București⁸⁹, este socotit de starețul Paisie drept cel mai iscusit tâlmăcitor din limba greacă în românește, îndreptarea traducerilor slavone din Sfinții Părinți, precum și noile traduceri din

⁸⁶ Vezi Ștrempel, *Copiști*, p. 110–112, în special însemnările de pe ms. rom. BAR 2355, f. 176^v, f. 217^r și ms. rom. BAR 2579, f. 1^{r-v}.

⁸⁷ Vezi în ms. rom. BAR 2596, un miscelaneu de scrieri patristice, copiat la Bistrița în anul 1745, însemnările de la f. 153^v, 185^v, 207^r, 274^r și 288^v, reproduse în Ștrempel, *Copiști*, p. 112–113. Egumenul Ilarion apare menționat și în pomelnicul mănăstirii, căreia îi dăruiește „un leatopiseț mare și cartea cu minunile Precistiei”; vezi A. Sacerdoțeanu, *Pomelnicul Mănăstirii Bistrița olteană*, în „Mitropolia Olteniei”, XVIII, 1966, nr. 5–6, p. 487–488 și 502.

⁸⁸ Ieromonahul Ilarion de la Bistrița copiază în 1735 *Minunile Maicii Domnului* (ms. rom. BAR 2355), în 1744 *Cuvinte și tâlcuiri ale sfântului Simeon, arhiepiscopul Tesalonicului* (ms. rom. BAR 2579), în 1745 un miscelaneu de scrieri patristice, cuprinzând, între altele, vieți de sfinți și *Cuvântul lui Ipolit, papa al Romei, pentru sfârșitul lumii și pentru Antihrist* (ms. rom. BAR 2596), în 1748 un alt micelaneu de scrieri patristice, cuprinzând *Tâlcul Apocalipsului sfântului Ioan Teologul* și *Învățăturile avei Dorotei* (ms. rom. BAR 2532), în 1751 *Învățăturile sfântului Efreim Sirul* (ms. rom. BAR 2574), și la jumătatea secolului al XVIII-lea *Viața sfântului Vasile cel Nou cu Vămile văzduhului* (ms. rom. BAR 2516) și *Învățăturile sfântului Teodor Studitul* (ms. rom. BAR 2548); vezi Ștrempel, *Copiști*, p. 110–115.

⁸⁹ Despre ieromonahul și viitorul arhimandrit Macarie, vezi în primul rând N. A. Ursu, *Dascălul Macarie, autorul Gramaticii românești (1772) și al Lexiconului slavono-român (1778)*, în LR, XXXIV, 1985, nr. 5, p. 445–449.

greacă în slavonă pe care Paisie le întreprinde vreme de treizeci de ani la Dragormirna, Secu și Neamț fiind realizate, potrivit mărturiei starețului, după modelul traducerilor în limba română ale ieromonahilor Macarie și Ilarion⁹⁰.

Mărturii despre această conlucrare a lui Paisie cu cei mai pricepuți dintre ucenicii săi, Macarie și Ilarion, cuprinde și biografia starețului Paisie, întocmită în slavonă de ieromonahul Platon și publicată la Neamț în anul 1836: „Iară fericitul (i.e. Paisie), zilele și nopțile le cheltuia cu frații cei din limba moldovenească, Macarie și Ilarion dascălii, și cu cei care știau bine limba elino-grecescă, ostenindu-se întru tălmăcirea părințeștilor și blagosloviceștilor cărți pre limba moldovenească și slavenească”⁹¹.

Cea mai mare parte a traducerilor realizate de Ilarion este cunoscută dintr-un catalog al manuscriselor de la mănăstirea Neamț, întocmit în primele decenii ale secolului al XIX-lea, și s-a păstrat în biblioteca mănăstirii⁹². În acest catalog sunt menționate ca traduceri ale dascălului „Grigorie Bogoslov, 2 cuvinte, Izvod”, „Exaimerion, o bucată, 5 voroave, Izvod”, „Exaimerion și pentru rai, bucată den urmă”, „Calist, cartea 1, Izvod”, „Marco Efesean. Izvod”, „Maxim Mărturisitorul, 400 capete, Izvod” și „Talasie Livianul, 400 capete”.

În afara textelor menționate în catalogul din biblioteca mănăstirii Neamț, dascălul Ilarion a mai tradus *Cuvântul ascetic în 100 de capete* al sfântului Diadoh al Foticeei, *Învățăturile* sfântului

⁹⁰ Vezi scrisoarea starețului Paisie către părintele Teodosie în Paisie, *Cuvinte și scrisori*, I, p. 51. Scrisoarea este datată aproximativ 1792 (vezi *ibidem*, p. 35, n. 1).

⁹¹ Fragmentul este reprodus în sinopticul întocmit de diac. Ioan I. Ică jr. la traducerea *Vieții „starețului” Paisie scrisă de monahul Mitrofan*, publicată în Paisie, *Autobiografia*, p. 214.

⁹² Vezi Fecioru, *Un catalog vechi de manuscrise și vărți al Bibliotecii Mănăstirii Neamțului*, în „Biserica Ortodoxă Română”, LIX, 1941, nr. 7-8, p. 414-443. O parte dintre aceste traduceri, respectiv cea a cărții sfinților Calist și Ignatie și cea a *Exaimerionului* lui Vasile cel Mare, este menționată și în *Viața lui Paisie* întocmită de Grigore Dascălul și tipărită la Neamț în 1916 (vezi Grigorie Dascălul, *Povestire din parte a vieții precuviosului părintelui nostru Paisie*, în D. Zamfirescu, *Paisianismul. Un moment românesc în istoria spiritualității europene*, București, 1996, p. 131-132).

Isaia Pustnicul și a îndreptat traducerea lui Isaac Dascălul din *Învățăturile* sfântului Varsanufie⁹³.

Dintre aceste traduceri, cele ale cărților sfinților Isaia Pustnicul, Diadoh al Foticeei și Maxim Mărturisitorul au fost realizate încă din timpul șederii la Dragomirna.

Înainte de anul 1769, probabil chiar în primii ani după sosirea sa în obștea starețului Paisie, Ilarion a tradus *Cartea în 28 de cuvinte* a sfântului Isaia Pustnicul⁹⁴. Traducerea cărții sfântului Isaia, care circulă în numeroase copii încă de la sfârșitul secolului al XVIII-lea⁹⁵, este difuzată atât în Moldova, la mănăstirile Neamț (ms. rom. BAR 570, f. 3^r – 189^v), Durău (ms. rom. BAR 3568, f. 1^r – 265^v) și Râșca (ms. rom. BAR 3007, f. 5^r – 168^r), cât și în Râmnic, la mănăstirile Bistrița (ms. rom. BAR 4834, f. 1^r–186^v) și Dobrușa (ms. rom. BAR 3726, f. 1^r–102^v).

Înainte de anul 1772, Ilarion a încheiat la Dragomirna și traducerea *Cuvântului ascetic în 100 de capete* al sfântului Diadoh al Foticeei⁹⁶. Traducerea este copiată în numeroase rânduri la sfârșitul secolului al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului următor⁹⁷ mai ales la Cernica (ms. rom. BAR 1957, f. 425^r–506^v)⁹⁸ și în Râmnic, la mănăstirea Tismana (ms. rom. BAR 2030, f. 391^r–394^v)⁹⁹.

⁹³ Vezi Ursu, *Școala de traducători*, p. 71-72.

⁹⁴ Vezi *supra*, n. 85. Ms. rom. BAR 1552, care cuprinde cea mai veche copie a traducerii lui Ilarion din cartea sfântului Isaia, reprezintă un miscelaneu de scrieri filocalice, în special texte despre rugăciunea inimii, copiate de Rafail monahul în anul 1769 după o altă copie a ieroschimonahului Roman de la mănăstirea Hurez; vezi Ștrempel, *Catalogul*, II, p. 329. Cu privire la identitatea variantelor copiate de Sofronie și Rafail monahul, vezi Zaharia, *Biserica ortodoxă*, p. 53.

⁹⁵ Vezi Timotin, *Traducerile*.

⁹⁶ Vezi *supra*, n. 77. Textul din ms. rom. BAR 3008 se află la f. 1^r – 65^r.

⁹⁷ Despre difuzarea copiilor traducerii *Cuvântului ascetic în 100 de capete* al sfântului Diadoh al Foticeei, vezi Timotin, *Traducerile*.

⁹⁸ Despre copistul traducerii, vezi *supra*, n. 74 și ms. rom. BAR 1969, f. 1^r – 88^r (Ștrempel, *Catalogul*, II, p. 122).

⁹⁹ Un fragment din această traducere, respectiv cap. 41, se află în ms. rom. BAR 1973 (f. 231^r – 232^v) și a fost copiat tot la Tismana, în anii 1811–1812, de Lațco dascălul, cu „toată cheltuiala sfinți<i>i sale părintelui Chiriac, ieroschimonah și duhovnic al sfântului schit Cioclovina” (vezi Ștrempel, *Catalogul*, II, p. 123–124).

Probabil înainte de anul 1773, Ilarion a tradus și cartea *Despre dragoste în 400 de capete* a sfântului Maxim Mărturisitorul, așa cum o dovedește o însemnare de pe o copie a traducerii, realizată în anul 1773, și aflată într-un manuscris al mănăstirii Ioan cel Nou din Suceava: „Scrisu-s-au în anii de la facerea lumii, 7287, iar de la întruparea lui D<u>mnezeu cuvântului 1773. Și s-au început în luna iunie, în 8 zile, și s-au sfârșit în 21 de zile, întru această lună”¹⁰⁰.

Originalul acestei traduceri, însoțit de glosele marginale ale traducătorului, se află, foarte probabil, în ms. 115 din biblioteca mănăstirii Neamț. Caracteristicile grafice ale acestui manuscris, care abundă în ștersături, adaosuri în rând cu textul, glose între paranteze și marginale, sunt argumente pentru a-l identifica cu textul traducerii originale a dascălului Ilarion¹⁰¹. În raport cu textul *Filocaliei* grecești, această traducere include și *Cuvânt pustnicesc prin întrebare și răspundere*, respectiv apocriful *Alte capete ale preacuviosului nostru părintelui Maxim Mărturisitorul*, traduse după ediția de opere complete ale sfântului Maxim în două volume a lui Combefis, tipărită la Paris în 1675 și retipărită ulterior de abatele Migne în volumul 90 al seriei *Patrologia Græca*¹⁰².

¹⁰⁰ Însemnarea, aflată la f. 76^v a ms. rom. 1 din biblioteca mănăstirii, este reprodusă, împreună cu o descriere a manuscrisului în Olimpia Mitric, *Cartea românească manuscrisă din nordul Moldovei*, București, 1998, p. 244–246. Manuscrisul din 1773 nu reprezintă însă, așa cum consideră Olimpia Mitric (*ibidem*, p. 70), originalul traducerii lui Ilarion, ci o copie, fapt demonstrat atât de aspectul manuscrisului, redactat cu o „scriere formată, îngrijită” și care „prin întreaga-i înfățișare, dorește să imite tipăriturile” (*ibidem*, p. 245), descriere ce nu corespunde cu aspectul comun al unei traduceri originale, cât și de însemnarea reprodusă mai sus, care impune această concluzie, întrucât timpul redactării, treisprezece zile, este mult prea scurt pentru realizarea unei traduceri.

¹⁰¹ Ms. 115 din biblioteca mănăstirii Neamț, 97 f.: *A celui întru sfinți părintelui nostru Maxim Mărturisitorul, înainte cuvânt pentru dragoste, către Elpidie presbiterul*; vezi Timotin, *Traducerile*.

¹⁰² Vezi Zaharia, *Biserica ortodoxă*, p. 59.

Încă din ultimul deceniu al secolului al XVIII-lea, copii ale acestei traduceri sunt realizate în special la mănăstirile Cernica¹⁰³ și Căldărușani¹⁰⁴ și în Episcopia Râmnicului¹⁰⁵.

Traducerea *Exaimeroului* sfântului Vasile cel Mare¹⁰⁶, tipărită în 1826 la București, într-o versiune revizuită, de Grigorie Dascălușul, este încheiată de Ilarion, foarte probabil, în anul 1775, așa cum rezultă din prefața tipografului Pafnutie, fost membru al obștii starețului Paisie, la volumul tipărit în 1826: „*Exaimerou* al marelui Vasile cel Mare au voit răposatul episcopul Rădăușului, chir Dositei, să-l tălmăcească și să-l tipărească. Voind, au găsit pe dascălușul Ilarion răposatul, om cu știință destulă în limba elinească. L-au poftit rugându-l să facă această tălmăcire. Făcând-o, n-au apucat să o tipărească, din pricini împotrivă ce s-au întâmplat. Au alergat mai pe urmă să se tipărească și tot nu s-au putut. Au miluit Dumnezeu, în zilele celui acum mitropolit al Ungrovlahiei, chir Grigorie, de și tălmăcirea s-au îndreptat de preasfinția sa cât s-au putut și tipărirea s-au lucrat din porunca preasfinției sale”¹⁰⁷.

¹⁰³ De la mănăstirea Cernica provin trei copii ale traducerii cărții sfântului Maxim: ms. rom. BAR 1956, f. 1' – 100', ms. rom. BAR 2133, f. 138' – 240' și ms. rom. BAR 2141, f. 109' – 225'.

¹⁰⁴ Ms. rom. BPR 43, f. 2' – 108' (Fecioru, *Catalogul*, ST, XIII, 1961, nr. 7–8, p. 504). Manuscrisul a fost copiat în anul 1826 de ieromonahul Acachie; vezi Ștrempel, *Copiști*, p. 1–2.

¹⁰⁵ Ms. rom. 2221, f. 4' – 163' (vezi Ștrempel, *Catalogul*, II, p. 218); ms. rom. BAR 5517, f. 9' – 99'. Manuscrisul a fost copiat de ierodiaconul Vitalie la sfârșitul secolului al XVIII-lea (Ștrempel, *Catalogul*, IV, p. 327).

¹⁰⁶ Cea mai veche copie a traducerii *Exaimeroului* este realizată în 1782 în mănăstirea Secu de monahul Teofan Ieșanul (vezi Ștrempel, *Copiști*, p. 250), cu cheltuiala stolnicului Dimitrachi Vărnava, și se află în ms. rom. BAR 3094, f. 1 – 279': *Exaimerou, adecă Tâlc la ceale șase zile ale Facerii și deosăbit cuvânt pentru facerea raiului, al celui întru sfinți părintelui nostru Vasilie cel Mare, arhiepiscopul Chesariei Capadochiei, acum întâi scoasă de pre limba elinească pre limba rumânească de cuvioșia sa ieromonahul și didascalul chir Ilarion, în sfânta mănăstire Neamțul* (Ștrempel, *Catalogul*, II, p. 453–454).

¹⁰⁷ Textul este reprodus în N. A. Ursu, *Dascălușul Ilarion – primul traducător și comentator român al Exaimeroului sfântului Vasile cel Mare*, în „Teologie și viață”, III, 1993, nr. 11–12, p. 65. Având în vedere faptul că episcopul Dositei Herescu, inițiatorul traducerii, rămâne în Bucovina după 1775, atunci când Ilarion se

Traducerea a fost realizată după una din edițiile de opere complete ale sfântului Vasile cel Mare apărute în secolul al XVII-lea și al XVIII-lea la Paris, cu text paralel în limba latină, la care Ilarion apelează de mai multe ori pentru găsirea sau explicarea soluțiilor optime de traducere¹⁰⁸. Spre deosebire de textul editat în 1826, versiunile manuscrise cuprind, integral sau parțial, glosele marginale ale lui Ilarion, însumând cinci sute de note extinse pe 208 pagini in-folio, în care dascălul explică și discută noțiunile științifice și filozofice pe care le consideră dificile, cu referințe directe și indirecte la teoriile cosmogonice ale filosofilor Antichității grecești¹⁰⁹.

Cartea *Metoda* sau *Raiul* a sfinților Calist și Ignatie Xantopolii¹¹⁰ este tradusă de dascălul Ilarion, potrivit unei însemnări de pe o copie a traducerii realizată în secolul al XIX-lea la mănăstirea Căldărușani, în anul 1779¹¹¹.

Despre această traducere a lui Ilarion există o mărturie în corespondența starețului Paisie, care atestă, pe de o parte, o dată mai mult buna reputație de tâlmăcitor din limba greacă de care se bucura Ilarion în obștea starețului, iar, pe de altă parte, dezvăluie dificultățile, uneori insurmontabile pentru limba română a sfârșitului de secol

mută împreună cu obștea lui Paisie la Secu, și ținând seama și de unele adnotări ale traducătorului, N. A. Ursu a presupus că traducerea s-a realizat probabil chiar în anul 1775 (vezi *loc. cit.*).

¹⁰⁸ Vezi *Ibidem*, p. 70. Despre dascălul Ilarion ca traducător al *Exaimeronului* sfântului Vasile, vezi și Iorga, *Istoria literaturii*, II, p. 396.

¹⁰⁹ Vezi *ibidem*, p. 70–71.

¹¹⁰ Titlul întreg al cărții este *Meșteșug și îndreptar cu ajutorul lui Dumnezeu, prea adevărat, prea deplin și de la sfinți având mărturiile, pentru cei ce aleg și primesc cu liniștire a vieții călugărește și pentru chipul traiului vieții și petrecerea și hrana lor și pentru a cât de mari bunătăți este pricinuitoare liniștirea celor ce cu socoteală o uneltesc pe dânsa* (= *Patrologia Græca*, vol. 147, col. 636–812, identificat de Fecioru, *Catalogul*, ST, XIII, 1961, nr. 7–8, p. 507).

¹¹¹ „S-au tâlmăcit din limba elinească de ieromonah Ilarion dascăl, 1779, iuni” (ms. rom. BPR 45, f. 255^v); vezi Fecioru, *Catalogul*, ST, XIII, 1961, nr. 7–8, p. 507–515. O altă însemnare care atestă paternitatea acestei traduceri se află și în ms. rom. BAR 1957, f. 218^v: „S-au tâlmăcit din limba elinească de ieromonahul Ilarion Bou Râu, 1800, avgust”. Autorul acestei însemnări, care copiază o parte a acestei traduceri (f. 134^r – 218^v), copiază în același miscelaneu și cele 100 de *capete pustnicești* ale sfântului Diadoh al Foticeei, traduse de dascălul Ilarion (f. 425^r – 506^r).

XVIII, ridicate de aceste traduceri, dificultăţi care constituie prima raţiune atât a absenţei unei ediţii tipărite a traducerii, cât şi a multiplicării ei manuscrise:

„(...) Ce să mai spun despre *Cartea sfântului Calist patriarhul tarigradului şi a ucenicului său, a preacuviosului Ignatie Xantopolii*, mărturisită de preacinstitul Simeon, arhiepiscopul Solunului, pe care cu o negrăită dorinţă râvnind a mă învrednici, înainte de moartea mea a o vedea, şi când de acum cu totul pentru aceasta m-am deznădăjduit, atotputernica lucrare a lui Dumnezeu a făcut ca nu numai pe aceasta s-o văd, ci şi în limba noastră slavonă s-o traduc. Dar şi aceasta, chiar dacă faţă de altele este mai bună la drept vorbind, după dreapta scriere, cu toate acestea în multe locuri cu asemenea greşeli se află, încât şi cel mai preaicusit traducător al unor asemenea cărţi din elinogrecă în limba moldovlahă, părintele Ilarion dascălul, întru aceste locuri, nicidecum nu a găsit firescul şi adevăratul înţeles, ci după neapărata trebuinţă, după cum i s-a părut a tradus, iar după a lui părere şi eu în traducerea mea am urmat. De aceea şi această carte, de asemenea, pentru tipar şi copiere, în alt loc piedică are”¹¹².

În pofida acestor dificultăţi, traducerea este copiată la cumpăna dintre secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea în numeroase versiuni, mai ales în mănăstirile Neamţ şi Cernica¹¹³.

În privinţa traducerii cărţii *Despre dragoste, înfrânare şi petrecerea cea după minte în 400 de capete* a sfântului Talasie Libianul¹¹⁴, atribuite lui Ilarion pe baza unei însemnări făcute în 1817 la mănăstirea Sfântul Pavel de la Muntele Athos de ieromonahul

¹¹² Paisie, *Cuvinte şi scrisori*, I, p. 53, n. 11.

¹¹³ Vezi Timotin, *Traducerile*.

¹¹⁴ Textul reprezintă traducerea originalului grecesc editat în *Patrologia Græca*, vol. 91, col. 1428–1469, identificat de Fecioru, *Catalogul*, ST, XIII, 1961, nr. 3–4, p. 236. Textul sutei a patra din această traducere prezintă însă unele deosebiri faţă de textul grecesc editat de Migne. În primul rînd el are numai 98 de capete, lipsind cap. 24 din *Patrologia Græca*, iar cap. 82 şi 83 din *Patrologia Græca* fiind unite într-unul singur (cap. 81). În plus, textul prezintă adeseori deosebiri faţă de cel din Migne (vezi Fecioru, *Catalogul*, ST, XIII, 1961, nr. 3–4, p. 236, n. 6).

Chriac Râmniceanu¹¹⁵, nu dispunem de un termen *ante quem*. Însă copii ale acestei traduceri au fost realizate încă din secolul al XVIII-lea la mănăstirea Cernica (ms. rom. BAR 1956, f. 451' – 490') și la Căldărușani¹¹⁶.

Ultima contribuție a dascălului o reprezintă îndreptarea traducerii pe care Isaac Dascălul a dat-o cărții de *Întrebări și răspunsuri* a sfântului Varsanufie, realizată, potrivit unei însemnări de pe o copie din Episcopia Râmnicului, în anul 1787: „Tălmăcitu-s-au această sfântă și de suflet folositoare carte a sfântului Varsanufie, acum de nou din limba ellinească pre limba rumânească de oarecarele din cei prea mici mai dupre urmă ucenici ai starițului Paisie. Și s-au îndreptat din cuvânt în cuvânt de sființia sa părintele dascălul Ilarion, întru anii de la Hristos 1787 în sfânta mănăstire a Neamțului, începându-să a să tălmăci din zioa dintâiu a lui mai, s-au sfârșit în luna lui săptemvrie în 25, întru același an, ca să fie spre folosul cel de obște al neamului rumânesc” (ms. rom. BAR 2146, f. 604')¹¹⁷.

Încheiată deja înaintea ultimului deceniu al secolului al XVIII-lea, activitatea de traducător a ieromonahului Ilarion este reprezentativă pentru opera sistematică de transpunere în limba română a autorilor filocalici, realizată la mănăstirile Dragomirna, Secu și Neamț sub supravegherea stareșului Paisie, inițiativă sub semnul căreia stau, fără îndoială, începuturile literaturii teologice în limba română.

Difuzarea copiilor manuscrise ale acestor traduceri stă mărturie pentru profunzimea influenței exercitate încă de la sfârșitul secolului al XVIII-lea de curentul de înnoire a vieții monahale inițiat

¹¹⁵ Însemnarea a fost făcută pe o copie a traducerii cărții sfântului Talasie, aflată în prezent în ms. rom. BAR 1841: „Sfârșitul celor 400 de Capete ale lui avva Talasie, ce s-au prescris după izvodul părintelui Ilarion dascălul” (f. 99').

¹¹⁶ Ms. rom. BPR 36, f. 1' – 37' (Fecioru, *Catalogul*, ST, XIII, 1961, nr. 3–4, p. 236–237). Pentru circulația copiilor în secolul al XIX-lea, vezi Timotin, *Traducerile*.

¹¹⁷ Despre circulația copiilor cărții sfântului Varsanufie, vezi Timotin, *Traducerile*.

de Paisie atât asupra mănăstirilor Cernica și Căldărușani¹¹⁸, cât și asupra mănăstirilor din Episcopia Râmnicului¹¹⁹. Plasate în acest context, copiile *Vedeniei lui chir Daniil* și ale *Vieții lui Anastasie* realizate la mănăstirile Cernica și Căldărușani confirmă difuzarea curentă de care s-au bucurat în aceste două mănăstiri paisiene copiile traducerilor dascălului Ilarion, în particular, și cele ale traducerilor patristice și filocalice realizate în obștea stareșului Paisie, în general.

În privința înrâuririi curentului paisian asupra mănăstirilor râmnicene, ea reflectă legăturile stabilite de monahii din Râmnic cu obștea paisiană încă din primii ani de la stabilirea lui Paisie la Dragomirna, evidente, de pildă, în șederile prelungite la Dragomirna și Secu ale lui Rafail monahul¹²⁰ sau ale lui Chiriac Râmniceanu, viitorul egumen al mănăstirii Călușii¹²¹, legături al căror cel mai însemnat exponent a fost, probabil, chiar dascălul Ilarion, ajuns la Dragomirna din Episcopia Râmnicului.

LOCALIZAREA REDACȚIEI R

Determinarea, în urma cercetării originalului grecesc, a două traduceri diferite ale textelor *Vedenia lui chir Daniil* și *Viața lui Anastasie* impune studierea acestora. Dacă despre una dintre traduceri se știe că a fost realizată în Moldova, de către dascălul Ilarion, singura

¹¹⁸ Vezi în primul rând D. Furtună, *Ucenicii stareșului Paisie în mănăstirile Cernica și Căldărușani*, București, 1927.

¹¹⁹ Despre influența renașterii monastice din Moldova asupra mănăstirilor râmnicene (Bistrița, Tismana, Hurez, Cozia, Dobrușa etc.) mai ales prin mijlocirea călugărilor de la Cernica, influență care va culmina la jumătatea secolului al XIX-lea, când stareșul Calinic de la Cernica este numit episcop al Râmnicului, vezi în primul rând D. Furtună, *op. cit.*, p. 78–85 și Iorga, *Istoria bisericii*, II, p. 179.

¹²⁰ Vezi supra, n. 77.

¹²¹ Însemnările autobiografice ale lui Chiriac Râmniceanu au fost reproduse în Ștrempel, *Copiști*, p. 27–28. Despre Chiriac Râmniceanu, care a studiat la Bistrița, iar apoi la Mitropolia din București, trecând mai apoi pe la Cernica și Tismana și ajungând în 1816 în mănăstirea Neamț, vezi Atanasie, *Episcopia*, p. cxiii și Iorga, *Istoria bisericii*, II, p. 179 și 187.

mărturie privind cea de a doua traducere o constituie versiunea AR, în cadrul căreia este păstrată.

Antim Râmnicăeanu, copistul versiunii AR, nu oferă nici-o informație despre izvodul pe care l-a utilizat atunci când a scris aceste texte. Cercetarea particularităților lingvistice¹²² ale versiunii AR nu arată că izvodul ar fi fost scris de un copist care vorbea un grai diferit de cel al lui Antim.

Tot particularități muntenești sunt pronunțarea dură a lui [p] în prepoziția *pe*: *pă* (297^v); trecerea lui [sv] la [sf] în *sfātuindu-mă* (296^v), *sfinților* (297^v); utilizarea exclusivă a fricativelor [z] și [j] în cuvinte de tipul *văz* [294^v], respectiv *ajuns* (296^v), *împrejurul* (299^v); pronunțarea dură a lui [ș] în *șaselea* (296^v); rostirea dură a lui [r], în *arată* (303^v), *să arate* (294^t, 294^v); utilizarea articolului genitival variabil: „omule al lui Dumnezeu“ (297^v); „ieghemon al acelu loc“ (294^v); „ceilalți ai casii“ (295^v); iotacizarea verbelor cu radicalul terminat în *-t*, *-d*, *-n*, normă a textelor: „să deșchiză“ (294^v), „poci“ (293^v), „fiind“ (297^v), „văz“ (294^v), „viind“ (295^v).

În aceste condiții, singura trăsătură care pare a indica un grai diferit este rostirea dură a lui [n], identificată în două situații¹²³, particularitate care nu poate schimba localizarea propusă.

În concluzie, pentru copierea *Vedeniei lui Daniil* și a *Vieții lui Anastasie*, redactate în octombrie 1826, la mănăstirea Cozia, Antim a utilizat un izvod sudic.

FILIAȚIA VERSIUNILOR REDACȚIEI I

Ținând seama de concluziile confruntării ms. gr. BAR 1034 cu versiunile C, AR și CP ale *Vedeniei lui chir Daniil* și ale *Vieții lui Anastasie*, respectiv de faptul că versiunea AR reprezintă o copie a unei traduceri diferite de cea a dascălului Ilarion, pe care am denumit-

¹²² Vezi *supra*, cap. *Descrierea manuscriselor*, p. 86-87.

¹²³ În perioada contemporană, pronunțarea dură a lui [n] a fost semnalată în Banat-Hunedoara și Crișana de sud și centrală, singurele atestări documentare, din 1608 și 1765, provenind din Maramureș, respectiv Turda; vezi Gheșe, BD, p. 134.

o convenţional redacţia R, iar versiunea CP o prelucrare a traducerii lui Ilarion¹²⁴, stabilirea raporturilor de filiaţie între versiunile româneşti ale celor două texte se va realiza pe baza celor şapte copii ale traducerii dascălului Ilarion (redacţia I). Aceste şapte versiuni, dintre care una fragmentară, se afla incluse în miscelanele ale Bibliotecii Academiei Române şi ale Bibliotecii Patriarhiei Române, pe care le-am notat convenţional prin siglele C, D, A, CA, X, Y şi Z¹²⁵.

Faptul că aceste şapte versiuni reprezintă copii ale redacţiei I poate fi cu uşurinţă probat prin compararea unor fragmente excerptate în mod arbitrar:

C: „Mulţămim ție, preaslăvită împărăteasă, că ne-ai hrăpit pre noi din porțile iadului și ne-ai izbăvit de această mare nevoie!” (289);

D: „Mulţămimu ție, preaslăvită împărăteasă, că ne-ai hrăpit pre noi din porțile iadului și ne-ai izbăvit de această mare nevoie!” (11’);

A: „Mulţămim ție, preaslăvită împărăteasă, că ne-ai hrăpit pre noi din porțile iadului și ne-ai izbăvit de această mare nevoie!” (14’);

CA: „Mulţānim ție, preaslăvită împărăteasă, că ne-ai hrăpit pre noi din porțile iadului și ne-ai izbăvit de această mare nevoie!” (247’);

X: „Mulţămim ție, preaslăvită împărăteasă, că ne-ai hrăpit pre noi din porțile iadului și ne-ai izbăvit de această mare nevoie!” (144’);

Y: „Mulţămim ție, preaslăvită împărăteasă, că ne-ai hrăpit pre noi din porțile iadului și ne-ai izbăvit de această mare nevoie!” (14’);

Z: „Mulţămim ție, preaslăvită împărăteasă, că ne-ai scos pre noi din porțile iadului și ne-ai izbăvit de aceste (sic!) mare nevoie!” (35’).

C: „Pentru care pricină, nelegiuitule, ai omorât amar pre arhieriei și pre creștini și pre ceialalți ai vrut ca să-i omori, că ce țe-au făcut ție?” (288’);

D: „Pentru care pricină, nelegiuitule, ai omorât amar pre arhieriei și pre creștini și pre ceialalți ai vrut ca să-i omori, că ce ți-au făcut ție?” (10’-11’);

A: „Pentru care pricină, nelegiuitule, ai omorât amar pre arhieriei și pre creștini și pre ceialalți ai vrut ca să-i omori, că ce țe-au făcut ție?” (12’);

CA: „Pentru care pricină, nelegiuitule, ai omorât amar pre arhieriei și pre creștini și pre ceialalți ai vrut ca să-i omori, că ce țe-au făcut ție?” (246’);

X: „Pentru carea pricină, nelegiuitule, ai omorât amar pre arhieriei și pre creștini și pre ceialalți ai vrut ca să-i omori, că ce țe-au făcut ție?” (143’);

¹²⁴ Vezi *supra*, cap. *Originalul grecesc*, p. 104.

¹²⁵ Vezi *supra*, cap. *Descrierea manuscriselor*, p. 66.

Y: „Pentru care pricină, nelegiuitele, ai omorât amar pre arhierii și pre creștini și pre ceialalți ai vrut ca să-i omori, că ce Ț-au făcut ție?” (13^v);

Z: „Pentru care precină, nelegiuitele, ai omorât amar pre arhierii și pre creștini și pre ceialalți ai vrut să-i omori, că ce Ț-au făcut ție?” (34^v).

Un al doilea examen comparat a două fragmente excerptate din cele șase versiuni este menit să illustreze, pe baza diferențelor, raporturile de filiație dintre cele șase versiuni:

C: „Iar Domnul au zis cătră *Născătoarea de Dumnezeu*: „*Cunoști, Maica mea, că din zilele preapăgânului împărat Mehmed am vrut să-i izbăvesc pre dâșșii, dar aceștea sânt necunoscători și păcatele lor nu le-au pocăit și iarăș am plecat și pre împăratul cel de acum să-i îmbrace pre dâșșii cu negre, ca văzând hainele ceale negre să-ș vie întru simțire.*” (285^v).

D: „Iar Domnul au zis cătră *Născătoarea de Dumnezeu*: „*Cunoști, Maica mea, că din zilele preapăgânului împărat Mehmet am vrut să-i izbăvesc pre dâșșii, dar aceștia sânt necunoscători și păcatele lor nu le-au pocăit și iarăș am plecat și pre împăratul cel de acum să-i îmbrace pre dâșșii cu negre, ca văzând hainile ceale negre să-ș vie întru simțire.*” (7^v-8^v);

A: „Iar Domnul au zis cătră *Maica sa*: „*Știi, Maica mea, că din zilele preapăgânului împărat Mehmed am vrut să-i izbăvesc pre dâșșii, dar ei șânt necunoscători și de păcatele lor nu s-au pocăit și iarăș am plecat și pre împăratul cest de acum să-i îmbrace pre dâșșii cu negre, ca văzând hainele ceale negre să-ș vie întru simțire.*” (10^v);

CA: „Iar Domnul au zis cătră *Născătoarea de Dumnezeu*: „*Cunoști, Maica mea, că din zilele preapăgânului împărat Mehmed am vrut să-i izbăvesc pre dâșșii, dar aceștea sânt necunoscători și păcatele lor nu le-au pocăit și iarăș am plecat și pre împăratul cel de acum să-i îmbrace pre dâșșii cu negre, ca văzând hainele ceale negre să-ș vie întru simțire.*” (246^v);

X: „Iar Domnul au zis cătră *Maica sa*: „*Știi, Maica mea, că din zilele preapăgânului împărat Mehmet am vrut să-i izbăvesc pre dâșșii, dar ei sânt necunoscători și de păcatele lor nu s-au pocăit și iarăș am plecat și pre împăratul cest de acum să-i îmbrace pre dâșșii cu negre, ca văzând hainele ceale negre să-ș vie întru simțire.*” (140^v);

Y: „Iar Domnul au zis cătră *Născătoarea de Dumnezeu*: „*Cunoști, Maica mea, că din zilele preapăgânului împărat Mehmet am vrut să-i izbăvesc pre dâșșii, dar aceștea sânt necunoscători și păcatele lor nu le-au pocăit și iarăș am plecat și pre împăratul cel de acum să-i îmbrace pre dâșșii cu negre, ca văzând hainele ceale negre să-ș vie întru simțire.*” (9^v-10^v);

Z: „Iar Domnul au zis cătră *Născătoarea de Dumnezeu*: „*Cunoști, Maica mea, că din zilele preapăgânului împărat Mahmet am vrut să-i izbăvesc pre dâșșii, dar aceștea sânt necunoscători și păcatele lor nu le-au pocăit și acum iarăș am plecat și*

pre împăratul *acesta* de acum să-i îmbrace în haine negre, ca văzând hainele cele să-şi vie întru simjire.” (32”).

C: „Şi îndatăşi *hrăpindu-l* pre dânsul *sfântul Hristofor din scaun*, l-au lepădat jos şi şăzând Născătoarea de Dumnezeu *într-însul*, iarăşi au zis cătră el cu mânie.” (288”);

D: „Şi îndatăş *hrăpindu-l* pre dânsul *Sfântul Hristoforu din scaun*, l-au lepădat jos şi şăzând Născătoarea de Dumnezeu *într-însul*, iarăş au zisu cătră el cu mânie.” (10”);

A: „Şi îndatăş *hrăpindu-l* pre dânsul *din scaun, Sfântul Hristofor*, l-au lepădat jos şi şăzând Născătoarea de Dumnezeu *în scaun*, au zis cătră el cu mânie” (13”);

CA: „Şi îndatăşi *hrăpindu-l* pre dânsul *Sfântul Hristofor din scaun*, l-au lepădat jos şi şăzând Născătoarea de Dumnezeu *într-însul*, iarăşi au zis cătră el cu mânie.” (246”);

X: „Şi îndatăş *hrăpindu-l* pre dânsul *din scaun, Sfântul Hristofor*, l-au lepădat jos şi şăzând Născătoarea de Dumnezeu *în scaun*, au zis cătră el cu mânie” (143”);

Y: „Şi îndatăşi *hrăpindu-l* pre dânsul *Sfântul Hristofor din scaun*, l-au lepădat jos şi şăzând Născătoarea de Dumnezeu *într-însul*, iarăşi au zis cătră el cu mânie.” (13”);

Z: „Şi îndatăşi *hrăpindu-l* pre el *Sfântul Hristofor din scaun*, l-au trântit jos şi şăzând Născătoarea de Dumnezeu *într-însul*, iarăşi au zis cătră dânsul cu mânie.” (34”).

După cum se poate observa, versiunile A şi X prezintă particularităţi lexicale¹²⁶, morfologice¹²⁷ şi de topică¹²⁸, la care se

¹²⁶ Pentru alte particularităţi lexicale care disting versiunile A şi X în comparaţie cu versiunile C, D, CA şi Y, vezi în aparatul critic secund al ediţiei *Vedeniei lui chir Daniil*, notele 6, 11, 14, 15, 23, 26, 27, 29, 30, 31, 36, 43, 50, 51, 54, 55, 56, 59, 64, 69, 78, 86, 88, 95, 97, 103, 122, 132, 153, 158, 178 şi în cel al ediţiei *Vieţii lui Anastasie*, notele 3, 7, 13, 28, 39, 53, 56. Am menţionat în cap. *Descrierea manuscriselor* raţiunile pentru care nu am inclus versiunea Z în aparatul critic secund al ediţiei de faţă (vezi *supra*, cap. *Descrierea manuscriselor*, p. 83).

¹²⁷ Vezi în aparatul critic secund al ediţiei *Vedeniei lui chir Daniil*, notele 19, 21, 32, 39, 44, 49, 71, 72, 74, 84, 85, 106, 107, 109, 114, 118, 134, 136, 144, 145, 152, 169, 175, 177 şi în cel al ediţiei *Vieţii lui Anastasie*, notele 6, 8, 12, 16, 31.

¹²⁸ Pentru alte particularităţi de topică care disting versiunile A şi X în comparaţie cu versiunile C, D, CA şi Y, vezi în aparatul critic secund al ediţiei *Vedeniei lui chir Daniil*, notele 4, 115, 126, 131, 148, 156, 180.

adaugă o serie de omisiuni¹²⁹ și adăugiri¹³⁰, care le disting de versiunile C, D, CA, Y și Z. În concluzie, se poate deduce faptul că versiunile A și X au fost realizate având ca model o versiune intermediară, diferită de celelalte cinci versiuni.

Un al treilea examen comparat al celor șase versiuni este menit să indice raporturile de filiație dintre versiunile C, D, CA, Y și Z:

C: „Atuncea iarăși mearseră sfântul Iacov, fratele lui Dumnezeu, și sfântul Ioan Bogoslov și sfântul Ioan *Gură de Aur* și s-au închinat stăpânei Născătoarei de Dumnezeu.” (285’);

D: „Atuncea iarăș merge sfântul Iacov, fratele lui Dumnezeu, și sfântul Ioan Bogoslovul și sfântul Ioan *Zlatoust* și s-au închinat stăpânei Născătoarei de Dumnezeu.” (7’);

CA: „Atuncea iarăși mearseră sfântul Iacov, fratele lui Dumnezeu, și sfântul Ioan Bogoslov și sfântul Ioan *Zlatoust* și s-au închinat stăpânei Născătoarei de Dumnezeu.” (242’’);

Y: „Atuncea iarăși mearseră sfântul Iacov, fratele lui Dumnezeu, și sfântul Ioan Bogoslov și sfântul Ioan *Zlatoust* și s-au închinat stăpânei Născătoarei de Dumnezeu.” (9’);

Z: „Atuncea iarăș mearse sfântul Iacov, fratele lui Dumnezeu, și sfântul Ioan Bogoslov și sfântul Ioan *Zlatoust* și s-au închinat stăpânei Născătoarei de Dumnezeu.” (32’).

Exemplul mai sus menționat grupează pe baza diferenței de formulare versiunile D, CA, Y și Z față de versiunea C.

În privința raporturilor de filiație dintre versiunile D, CA, Y și Z, ele vor fi stabilite în urma examinării următoarelor exemple:

D: „Doamna noastră, Născătoare de Dumnezeu, noi, robii tăi, ne rugăm ție să mijlocești către fiul tău și Dumnezeu nostru, să izbăvească pre creștini din mâinele *agarineanilor*.” (7’);

CA: „Doamna noastră, Născătoare de Dumnezeu, noi, robii tăi, ne rugăm ție să mijlocești către fiul tău și Dumnezeu nostru, să izbăvească pre creștini din mâinile *agareanilor*.” (242’’);

¹²⁹ Vezi în aparatul critic secund al ediției *Vedeniei lui chir Daniil*, notele 5, 8, 25, 28, 35, 40, 60, 62, 67, 76, 77, 108, 119, 149, 163, 165, 167, 168, 170, 172, 173 și în cel al ediției *Vieții lui Anastasie*, notele 11, 29, 41, 47, 51, 58.

¹³⁰ Vezi în aparatul critic secund al ediției *Vedeniei lui chir Daniil*, notele 2, 45, 53, 57, 73, 81 și în cel al ediției *Vieții lui Anastasie*, nota 1.

Y: „Doamna noastră, Născătoare de Dumnezeu, noi, robii tăi, ne rugăm ție să mijlocești către fiul tău și Dumnezeul nostru, să izbăvească pre creștini din mâinile *agarineanilor*.” (9’);

Z: „Doamna noastră, Născătoare de Dumnezeu, noi, robii tăi, ne rugăm ție să mijlocești către fiul tău și Dumnezeul nostru, să izbăvească pre creștini din mâinile *agarineanilor*.” (32’).

D: „I-am omorātu pre dâșșii și amu vrutu să-i omoru pre toți, căci au scris *vărămașului mieu și împrotivnicului*, ca să vie asupra mea.” (11’);

CA: „I-am omorât pre dâșșii și am vrut să-i omor pre toți, căci au scris *vărămașilor miei și împrotivnicilor*, ca să vie asupra mea.” (246’);

Y: „I-am omorât pre dâșșii și am vrut să-i omor pre toți, căci au scris *vărămașului mieu și împrotivnicului*, ca să vie asupra mea.” (13’);

Z: „I-am omorât pre dâșșii și am vrut să-i omor pre toți, căci au scris *vărămașului mieu și împrotivnicului*, ca să vie asupra mea.” (34’).

Așa cum se poate observa, anumite particularități lexicale¹³¹ și morfologice¹³² disting versiunile D, Y și Z în comparație cu versiunea CA.

În privința raportului dintre versiunile D și Y, cu excepția câtorva particularități morfologice sau de redactare, care pot fi cu ușurință atribuite operațiunii de copiere¹³³, trăsăturile distinctive care diferențiază versiunea Y în comparație cu toate sau cu unele dintre celelalte cinci versiuni, se regăsesc și în versiunea D¹³⁴, ceea ce implică, ținând seama și de regiunile unde au fost copiate cele două versiuni, faptul că versiunile D și Y au fost realizate având ca model o versiune intermediară comună.

În raport cu versiunea Y și cu toate celelalte versiuni, versiunea D se individualizează, însă, atât prin câteva particularități

¹³¹ Pentru alte particularități lexicale care disting versiunile D și Y în comparație cu versiunea CA, vezi în aparatul critic secund al ediției *Vedeniei lui chir Daniil*, notele 110, 162.

¹³² Pentru alte particularități morfologice care disting versiunile D și Y în comparație cu versiunea CA, vezi în aparatul critic secund al ediției *Vieții lui Anastasie*, nota 42.

¹³³ Vezi în aparatul critic secund al ediției *Vedeniei lui chir Daniil*, notele 117, 129, 160, 171.

¹³⁴ Vezi în aparatul critic secund al ediției *Vedeniei lui chir Daniil*, notele 92, 94, 110, 129, 141, 142, 162, 164.

morfologice și stilistice¹³⁵, cât și prin unele imperfecțiuni ale redactării¹³⁶.

În privința versiunii Z, ale cărei dificultăți în interpretarea textului au fost deja semnalate, aceasta din urmă se diferențiază atât de versiunea D, cât și de versiunea Y, printr-o serie de particularități lexicale, care constau uneori în transcrieri eronate sau neglijente ale textului inițial¹³⁷.

În privința versiunilor A și X, grupate distinct față de versiunile C, D, CA, Y și Z, exemplele deja menționate și aparatul secund al ediției de față ilustrează cu claritate fidelitatea cu care copistul versiunii X urmează versiunea A, reproducând sistematic particularitățile care o disting pe aceasta din urmă de celelalte versiuni¹³⁸. În comparație cu versiunea A, versiunea X nu prezintă decât minore inovații stilistice¹³⁹.

În concluzie, raporturile de filiație dintre cele șapte copii ale redacției I pot fi reprezentate cu ajutorul unei steme a versiunilor, după cum urmează:

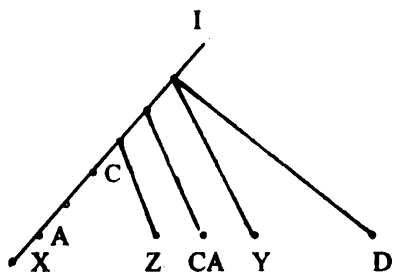
¹³⁵ Vezi în aparatul critic secund al ediției *Vedeniei lui chir Daniil*, notele 90, 93, 96, 113, 125, 137, 159, 176, 179, 181 și în cel al ediției *Vieții lui Anastasie*, notele 2, 5, 17, 22, 24, 32, 33, 34, 36, 48, 55.

¹³⁶ Vezi în aparatul critic secund al ediției *Vedeniei lui chir Daniil*, mai ales nota 48, care semnalează confuzia pe care copistul versiunii D o face între „Fanariu” și „felinariu”; despre această confuzie, vezi și Timotin, *Vision*, p. 197, n. 4.

¹³⁷ Autorul versiunii Z transcrie astfel „muncenie” pentru „munci” (291*), „au închis biserica ușile” pentru „au închis ușile bisericii” (293*), „necurata” pentru „spurcata” (291*), „mormântul mucenicului” pentru „mormântul” (292*), „i-au poruncit de” pentru „poruncindu-i” (292*) etc.

¹³⁸ Vezi *supra*, notele 3, 4, 5, 6, 7.

¹³⁹ Vezi în aparatul critic secund al ediției *Vedeniei lui chir Daniil*, notele 50, 66, 69, 70, 80, 87, 89, 120, 133, 143, 157, 174 și în cel al ediției *Vieții lui Anastasie*, notele 3, 18.

- I** – traducere originală, nepăstrată
- – versiune intermediară, nepăstrată
- – versiune păstrată

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Ediția de față reunește textele a două viziuni postbizantine care cunosc versiuni românești manuscrise: *Vedenia Sofianei* și *Vedenia lui chir Daniil*, aceasta din urmă fiind editată împreună cu *Viața lui Anastasie*, cu care formează un corp unitar.

Ediția cuprinde un capitol introductiv, care aduce lămuriri privind contextul difuzării literaturii eshatologice postbizantine în limba română, câte un studiu dedicat fiecărui text, care include precizări filologice și lingvistice, precum și un glosar care facilitează cititorului modern accesul la texte.

În realizarea ediției, pentru fiecare dintre cele două texte s-au avut în vedere toate versiunile românești manuscrise cunoscute până în prezent, identificate în Biblioteca Academiei Române și în Biblioteca Patriarhiei Române.

Vedenia Sofianei s-a păstrat în patru versiuni românești, în ms. rom. BAR 1313 (G); ms. rom. BAR 1505 (V); ms. rom. BAR 2183 (I₁); ms. rom. BAR 2181 (I₂). În vederea editării, am optat pentru cea mai veche versiune cunoscută, copiată de Vlad Grămăticul în episcopia Râmnicului la începutul secolului al XVIII-lea (versiunea V). Am ales această versiune ținând seama atât de faptul că versiunile mai recente, I₁ și I₂, copiate de Ioan din Bărbătești, nu reprezintă un text diferit de cel al versiunii V, cât și de faptul că inovațiile versiunii G, realizată în prima jumătate a secolului al XIX-lea, în raport cu celelalte versiuni cunoscute, aparțin autorului acestei prelucrări.

În ceea ce privește *Vedenia lui chir Daniil*, am optat pentru editarea acestei scrieri împreună cu *Viața sfântului Anastasie*, deoarece textele au circulat întotdeauna împreună, informațiile cuprinse în *Viața lui Anastasie* fiind utile pentru o mai bună înțelegere a *Vedeniei lui chir Daniil*. Urmând succesiunea evenimentelor din cele două texte, am așezat *Viața lui Anastasie* înaintea *Vedeniei lui chir Daniil*, chiar dacă, în majoritatea miscelanelor care includ aceste scrieri, ordinea logică este inversată.

În realizarea ediției acestor două texte, am utilizat opt versiuni: ms. rom. BAR 1994 (C); ms. rom. BAR 2569 (AR); ms. rom. BAR 3168 (D); ms. rom. BAR 4478 (CP); ms. rom. BAR 3301

(X); ms. rom. BAR 5619 (Y); ms. BPR II 49 (A); ms. BPR II 179 (CA).

În vederea editării, am optat pentru cea mai veche versiune cunoscută a redacției I, copiată la mănăstirea Cernica în anul 1793. Am ținut seama în această alegere mai întâi de faptul că între cele două redacții, I și R, nu există deosebiri esențiale în privința conținutului și de constatarea că singura versiune cunoscută a redacției R, versiunea AR, datează din secolul al XIX-lea. În ceea ce privește alegerea unei versiuni a redacției I, am avut în vedere pe de o parte faptul că versiunile acestei redacții, cu excepția prelucrării realizate de Constantin Popovici în secolul al XIX-lea, redau, cu minore diferențe lexicale, morfologice și fonetice, același text, iar pe de altă parte faptul că singura versiune care a mai fost probabil copiată în secolul al XVIII-lea, fără a se putea stabili cu exactitate data redactării, anume versiunea D, prezintă anumite neglijențe sensibile ale redactării.

Textele¹ au fost reproduse prin metoda transcrierii interpretative, restabilindu-se astfel limba textelor, nu pronunțarea copistului sau a autorului. Din aceste considerente, am reținut oscilațiile care reflectă uzuri lingvistice diferite, nu și pe acelea care au un caracter pur grafic.

În transcriere s-au stabilit echivalențele dintre slovele chirilice și corespondentele lor latine, dar au fost avute mereu în vedere normele ortografice actuale.

Așa cum prevăd regulile ortografice contemporane, *e* de la inițiala cuvântului sau silabei a fost notat prin *ie* în grafii precum: *вое* (I, 113^v/1; II, 291^v/7), *воеводаѣи* (II, 292^v/20 – 292^v/1), *еши* (II, 293^v/11), *ешит* (I, 112^v/7).

Conform aceluiași reglementări, *e* din paradigma verbului *a fi* și din cea a pronumelui personal a fost notat ca *e*: *ера* = *era* (I, 97^v/12; II, 280^v/12), *еа*, *еа* = *ea* (I, 113^v/13; II, 280^v/14), *еи* = *ei* (I, 113^v/6), *еѣ* = *eu* (280^v/15). Formele din paradigma pronumelui personal și din cea verbului *a fi* au fost transcrise urmându-se aceleași reguli, chiar și

¹ În capitolul de față și în *Glosar*, pentru a nu se încărca expunerea, referințele la texte s-au făcut utilizându-se cifrele I și II: I – pentru *Vedenia Sofianei*, II – pentru *Viața lui Anastasie* și *Vedenia lui chir Daniil*, în cazul acestora diferențierea realizându-se întotdeauna prin indicarea filei din manuscris de unde este excerptat exemplul.

atunci când în text s-a recurs la alte slove, cum ar fi **ea** și **ia**: **ea** = *ea* (I, 98^v/4), **eale** = *eale* (I, 98^v/16), **eastie** = *eastie* (I, 97^v/10; II, 279^v/10), respectiv **ia** = *ea* (I, 98^v/1, 112^v/6).

Sucesiunea slovelor **ia**, **ia** a fost transcrisă drept *-iia* atât în cuvinte de tipul **дорііаа** = *doriiam* (279^v/6), **еііаа** = *iesiia* (II, 281^v/3), **гѣііаа** = *gătiia* (I, 99^v/8), **грѣііаа** = *grijiia* (I, 98^v/8), cât și în forme precum **фііарѣ** = *fiiară* (I, 100^v/13), **вііацѣ** = *viiăță* (I, 100^v/8), **виденііаа** = *videniia* (I, 97^v/1), **імперѣііаа** = *impărățiia* (I, 97^v/3).

Slova **ia** a fost echivalată prin *-ia*, *-ea* și *-ie*. Cu valoarea *-ia*, apare în poziție postvocalică, la mijlocul sau la sfârșitul cuvântului: **кѣіаа** (II, 292^v/4), **тѣіаа** (I, 98^v/7), **вііаа** (II, 291^v/1), respectiv în poziție inițială, inclusiv în cazurile de fonetică sintactică: **іаішн** (II, 292^v/17), **ia** = *ia* (II, 293^v/10), **іаа** = *i-am* (II, 279^v/10), **іаа** = *i-au* (II, 292^v/11). În condițiile în care urmează o vocală, poate avea și valoarea *-ea*: **ачеаа** (II, 293^v/16), **чеаа** = *ceea* (II, 293^v/12), dar, în anumite situații, în funcție de sensul contextelor respective, a fost interpretată ca *-ia*: **челлаіаа** (II, 293^v/16). Într-o singură situație, slova **ia** a fost echivalată cu *-ie*: **миліаіаа** = *miluiesti* (II, 284^v/17).

În cazurile în care **ia** a fost interpretat drept *i*, s-a avut în vedere realitatea fonetică din limba literară contemporană: **пѣіаішнѣа** (I, 104^v/2), **пѣіаіа** (II, 291^v/15), **погоріа** (II, 293^v/2), **спѣіаіа** (I, 106^v/14-15), **пѣіаіѣ** (II, 291^v/8-9). Aceeași slovă a fost interpretată și ca *ă*: **рѣіаіаа** = *rădicând* (II, 282^v/1), **рѣіаіаа** = *răsipească* (II, 283^v/1).

Aceleași principii au condus la redarea lui **ia** fie ca *ă*: **мѣіаіа** (I, 102^v/12), **імперіаа** (I, 111^v/3, 112^v/5), **пінтѣіаіа** (I, 108^v/9), fie ca *ă*: **фѣіаа** (I, 97^v/7), **фѣіаа** (279^v/4), **африкошаіаа** (I, 97^v/7).

Slova **ia** nu are nici o valoare fonetică, în situațiile în care, conform regulilor ortografice slavone, apare la sfârșitul cuvântului: **данііаа** (II, 279^v/1), **веніаа** (II, 281^v/2).

Chiar dacă este foarte probabil ca slova **ia** să nu mai fi acoperit o rostire reală, ci să reflecte o tradiție grafică, aceasta a fost transcrisă ca *ea*, urmându-se astfel voința copistului: **мѣіаа** (I, 112^v/18), **ведіаа** = *vedeaniia* (II, 279^v/4), **весеіаа** = *veseleaste* (II, 280^v/3).

Posibilul element semivocalic [j] nu a fost notat în cazul grafiilor de tipul: **доіаа** = *doao* (II, 280^v/2), **ноіаа** = *noao* (I, 111^v/2),

112^v/3); *Євгѣліє* = *Evangelhie* (I, 102^v/4); *мѣнїє* = *tucenie* (II, 280^v/16); *пѣрѣ* = *pururea* (II, 283^v/7); *сѣнта* = *sfânta* (II, 281^v/16); *сѣнцилар*, *сѣнцилар* = *sfinților* (II, 285^v/17; I, 100^v/14); *спєніа* = *spăseniia* (I, 110^v/5); *хѣ* = *Hristos* (I, 107^v/10; II, 279^v/6).

În primul aparat critic și în nota asupra ediției, slovele suprascrise din cuvintele românești au fost coborâte în rând și subliniate.

În transcriere nu au fost semnalate slovele diacritice (accent, spirit etc.). Slovele-cifre au fost transcrise cu cifre arabe, iar punctuația a fost adaptată regulilor în vigoare.

Filele au fost marcate marginal: sfârșitul fiecărei file recto din manuscris – printr-o bară oblică (/), cel al filei verso – prin două bare (//). Indicarea filelor din manuscris s-a făcut întotdeauna prin raportarea la numerotarea mecanică, făcută de BAR, nu la cea originală. Între paranteze ascuțite au fost notate literele sau cuvintele omise; parantezele drepte marchează lacunele cauzate de deteriorarea manuscrisului.

Notele din primul aparat critic cuprind traducerea termenilor slavoni, grafiile insolite, lecțiunile posibile în cazul unor grafii cu mai multe posibilități de interpretare, cuvintele pe care scribul le-a notat marginal, precum și eventualele tăieturi sau corecturi pe care copistul le-a realizat în timpul redactării.

Similitudinea dintre textul versiunii V și cele din versiunile I, și I₂, în cazul *Vedeniei Sofianei*, respectiv dintre textul versiunii C și cele ale versiunilor D, X, Y, A și CA, în cazul *Vieții lui Anastasie* și al *Vedeniei lui chir Daniil*, a făcut necesară apariția unui al doilea aparat critic, în cadrul căruia au fost menționate diferențele morfologice, sintactice și lexicale dintre versiuni, deosebirile fonetice și cele grafice nefiind reținute. Trimiterile la acest aparat s-au făcut prin note care în text au fost scrise cu caractere drepte, pentru a se deosebi cu ușurință de cele care făceau referire la primul aparat, care au fost scrise cursiv. Pentru cel de-al doilea aparat critic, am recurs la abrevierile și semnele utilizate frecvent în practica editorială:] = cuvântul (sau cuvintele) aflat(e) înaintea semnului sunt înlocuite prin cuvântul (cuvintele) aflat(e) după acest semn; *ad.* = adaugă; *om.* = omite.

Glosarul anexat textelor cuprinde atât termeni dispăruți din limba actuală, învechiți sau cu o circulație restrânsă în anumite

regiuni, cât și termeni cu un sens diferit de cel actual. Fiecare cuvânt din glosar este însoțit de precizări privind clasa morfologică în cadrul căreia este inclus (pentru substantiv a fost notat și genul, iar pentru verb s-a precizat și diateza), sensul (sensurile) cu care apare în text² și pagina din text unde este menționat.

² Pentru precizarea sensurilor, au fost utilizate DA, DLR și DEX.

TEXTE

I. VEDENIA SOFIANEI

II. VIAȚA LUI ANASTASIE VEDENIA LUI CHIR DANIIL

În anul al treilea de împărăția lui sultan Ahme², în anul al patrulea al patriierșiei lui chir Rafail, de la zidirea lumii 7115³, luna lui avgust 6, în cetatea Țarigradului, s-au făcut înfricoșată minune și vreadnică a să scrie spre folosul celor ce vor citi. Înlăuntru⁴ Țarigradului, în noria sfântului Roman, easte o besearică întru numele sfântului Nicolaie, ce să chiiamă Topcapi în limba turcească. Întru acea norie era un om temătoriu de Dumnezeu, anume Hristea și era plugariu, care⁵ avea fămeaie iubitoare de Dumnezeu, anume Sofiana, fată unui preot oarecare⁶ dintr-un sat de lângă Țarigrad, anume Avidon, carele o învășase carte, dintru carea să umpluse de bunătăți și de frica lui Dumnezeu, că din rădăcină bună, bună odraslă⁷ creaste. Deci // acest preot, tatăl ei, deaca s-au făcut ea de vârstă și fără¹ de voia ei o au împreunat cu cel⁸ mai sus zis, Hristea, fiind și el dintru acelaș⁹ sat, din Avidon, care, precum am zis, era plugariu.

Deci acest preot, tatăl Sofianii, au mai născut¹⁰ și altă fată și o au măritat și pre aceeaa într-alt sat aproape, iară peste puțină vreme, peste un an, s-au săvârșit acel preot și preoteasa lui de s-au dus la Dumnezeu și au rămas moșiile, casele și alte¹¹ toate ale lor¹² pe mâna Sofianii, care¹³ unele le-au dat la săraci, altele spre slobozirea robilor, ca o bună roabă a lui Dumnezeu și sfătua și pre bărbatul ei Hristea spre bunătăți. Și să întâmplase Sofianii² a fi stearpă, n-au avut nici³ fecior, nici fată¹⁴. Deci ș-au dărui^t casa ei de o au sfințit întru cântare lui Dumnezeu, o au

¹ Scris: фам; altă lecțiune posibilă: фăr.

² Scris: Софiанiи. Altă lecțiune posibilă: Sofianii.

³ Scris: ннѣ.

¹ post fămei ad. anume Sofiana I₁, I₂ ◇ ² Ahmet] Mehmet I₁, I₂ ◇ ³ post 7115 ad. în I₂ ◇ ⁴ înlăuntru] înlăuntru I₁ ◇ ⁵ care] carele I₂ ◇ ⁶ oarecare] oarecarele I₂ ◇ ⁷ bună odraslă] odraslă bună I₂ ◇ ⁸ cel] acel I₁ ◇ ⁹ același] acel I₁, I₂ ◇ ¹⁰ născut] avut I₂ ◇ ¹¹ alte] altele I₂ ◇ ¹² ale lor om. I₂ ◇ ¹³ care] iară ea I₂ ◇ ¹⁴ n-au avut nici fecior, nici fată] de n-au născut copii I₂ ◇

98' făcut besearică, întru numele a trei sfinți mari: Vasilie cel Mare, Grigorie Bogoslov și / Ioan Zlatoust, pentru că să arătase ei acei trei sfinți și i-au zis să facă aceasta, precum vom arăta mai pe urmă pe largu.

Deci ea au strâns agonisita părinților și au venit cu Hristea, bărbatul ei, în Țarigrad și lăcuia într-o casă cu chirie. Deci precum am zis, bărbatul ei trăia cu hrana pământului, iar ea în toată vremea să grijiia de înfrumșetarea sufletului, dorind de bunățile de veaci¹⁵, de împărăția ceriului și în toată vremea alerga¹⁶ la sfânta besearică, în toate praznicele și duminicile, precum să cuvine creștinilor celor temători de Dumnezeu¹⁷ și ducea daruri și milostenie da¹⁸ după putearea lor și cu frica lui Dumnezeu viețuia.

99' Vrând dară bunul Dumnezeu să le arate lor plata bunățărilor și încă și altora multora să adevereaze, celor nepocăiți, cărora le pare că nu va fi judecată și zic: „Cine au venit de acolo să spuie de acestea?” sau // „Cine le-au văzut acestea?”¹⁹ Să ne bucurăm pre această lume până⁴ sântem vii!” și nu gândesc că mulți au fost întru delungarea²⁰ minții și în videnie²¹ duș de îngeri în raiu și au văzut bunățile ceale gătite de Dumnezeu dreptilor și muncile ce sânt gătite păcătoșilor și iarăș din porunca lui Dumnezeu li s-au întors sufletele în trupuri și toț au spus ce au văzut, ca și această Sofiană²².

Această fămeaie Sofiana i s-au întâmplat a boli foarte greu până³ în 20 de zile, de²³ nu ș-au rădicat capul de pe²⁴ căpătăiu și i-au slăbit toate închiieturile și s-au apropiiat de moarte. Deci în zioa²⁵ 3 a lui avgust cătră seară, apuind soarele, au cercat a să răzima puțintel²⁶ și²⁷ să șază pe pat, răzimată de²⁸ niște muieri ce era acolo. Și vorbind puțintel cu eale, îndată ș-au

⁴ Scris: *пѣн*; altă lecțiune posibilă: *pân*.

¹⁵ *post veaci ad.* și I₂ ◇ ¹⁶ *alerga*] mergea I₂ ◇ ¹⁷ *temători de Dumnezeu*] de Dumnezeu temători I₂ ◇ ¹⁸ *milostenie da*] da milostenie I₂ ◇ ¹⁹ *sau cine le-au văzut acestea?* *om.* I₂ ◇ ²⁰ *delungarea*] îndelungarea I₁, I₂ ◇ ²¹ *videnie*] videnii I₁, I₂ ◇ ²² *ca și această Sofiană*] precum și Sofiana aceasta I₂ ◇ ²³ *de om.* I₁, I₂ ◇ ²⁴ *pe om.* I₂ ◇ ²⁵ *post zioa ad.* a I₁, I₂ ◇ ²⁶ *a să răzima puțintel*] puțintel a să răzima I₁, I₂ ◇ ²⁷ și *om.* I₁, I₂ ◇ ²⁸ *răzimată de*] fiindu-o I₂ ◇

tinsu mâinile la²⁹ ceriu și au sughițat ca cum ar fi murit și i s-au răpit sufletul și mintea la videniile ceale dumnezăiești / și au murit. Iar muierile ce era³⁰ acolo, văzând acea moarte, degrabă⁵ au început a o plânge, cum³¹ au obiceiul la oameni morți, iar vecinele, auzind, îndată au alergat de au umplut casa și mult plânsu³² s-au făcut într-acea mahala.

Însă bărbatul ei avea durere mai multă³³ decât toți, gătindu-să de îngroparea ei. Și au trimis pre un om să chiiame pe sora ei din satul ce era și gătiia ce era de treaba îngropării. Deci o au dezbrăcat să o scalde și au văzut puțintel didesuptul țiții de-a stânga bătându-i-să³⁴ inima³⁵ și puțintel caldă. Deci o au lăsat așa până³ va veni și soru-sa. Și au fost așa 3³⁶ zile și 3³⁶ nopți ca pre³⁷ o moartă.

Iar în zioa³⁸ 6 a lui avgust, la al doilea ceas din zi, când făcea preotul noriei litorghie, au sosit și sora Sofianii și, cum au untrat în casă³⁹, s-au apropiat de trup⁴⁰, o au văzut neîntocmită de moarte, precum v-am⁴¹ zis, că i se bătea inima. Ea îndată, precum vrea fi nebună, ș-au despletit părul și // să zgârâia cu unghile și să ucidea cu pumnii în cap și în piept și răcniia ca un leu și ca⁴³ de o nedireptate îputa lui Dumnezeu, cât de glasul ei s-au strânsu mulți bărbați și muieri. Iar ea ș-au umplut pumnii de apă reace și au stropit pe obrazu moartei. Deci ce adaogere au făcut răceala apii, o au simțit cea fără suflet, Sofiana, și i s-au întărit mădulările spre viață.

Deci de multe ori zicând soru-sa Ana, că așa îi era numele: „Iată că⁴⁴ soru-mea nu au fost moartă”, iar ea îndată s-au întorsu și au șăzut pe pat și făcând cu mâna, au potolit gâlceava și glasul muierilor și ș-au deschis ochii și au căutat spre soru-sa, cu vedere de fiară sălbatică ca un leu, și au zis cătră dânsa: „O, muiare blestemată⁴⁵, plină de leane și fără¹ nici

⁵ Scris: ΔΕΓΡΑΒΗ; altă lecțiune posibilă: *degrab*.

²⁹ la] spre I₂ ◇ ³⁰ era] să întâmplasă I₂ ◇ ³¹ cum] precum I₂ ◇ ³² mult plâns] multă plângere și jale I₂ ◇ ³³ multă] mare I₁ ◇ ³⁴ bătându-i-să] bătându-să I₁, I₂ ◇ ³⁵ post inima ad. incitșor I₂ ◇ ³⁶ 3] trei I₁, I₂ ◇ ³⁷ pre om. I₁, I₂ ◇ ³⁸ post zioa ad. a I₁, I₂ ◇ ³⁹ post casă ad. și I₂ ◇ ⁴⁰ trup] trupul surori-sa I₂ ◇ ⁴¹ v-am] am I₁, I₂ ◇ ⁴² iar] ca I₂ ◇ ⁴³ ca om. I₁ ◇ ⁴⁴ că om. I₁, I₂ ◇ ⁴⁵ post blestemată ad. și fără rușine și I₂ ◇

100^v

o nădeajde, mai bine ar fi fost să nu fii fost din sămânța tătâni-mieu și a mâni-mea și niciodată să nu fii venit aici, că mai multă nevoie și moarte mi-ai făcut, decât viața aceștii vreme tre/cătoare și cu dureri, că glasurile tale m-au surpat dintru acel luminat raiu⁴⁶, întru care⁴⁷ petrec toți dreptii și văd⁴⁸ slava lui Dumnezeu. Ți să mai cădea ție, ticăloasă, să te fii bucurat văzându-mă moartă și să fii mulțămît lui Dumnezeu, decât acum căci mă vezi vie, că⁴⁹ de aș fi lăcuit într-acel raiu ce mi-l arătase⁵⁰, m-aș fi rugat și pentru tine să te învrednicească să vii și tu acolo și ne-am fi veselît cu toți sfinții”.

Aceastea grăind Sofiana către soru-sa, iar cei ce s-au întâmplat⁵¹ acolo, auzind s-au mirat și au început toș a să ruga să le⁵² spuie ce au văzut în raiu, care sânt adevărate și nu mincinoase, precum socotescu cei lenevoș, ca și videniile sfinților cei⁵³ di demult.

101^r

Dumnezeiescul Pavel au fost răpit până la al treilea ceriu în⁵⁴ raiu⁵⁵ și au auzit graiuri nespuse. Cei 7 coconi din Efes și un cocon de 7 ani în zile<le> lui Teodosie-Împărat s-au răpit spre cer și au auzit pre îngeri cântând întreit // sfântă cântare.

Și Cozma călugăru, din mănăstirea Singarului au pățimit ca și Sofiana, și, viindu-ș în fire, au spus înfricoșatele minuni ce au văzut și au auzit.

Și în zilele marelui Costandin⁵⁶ întru acestaș⁵⁷ chip au văzut un om nepocăit pre Domnul în chipul lui Costandin-Împărat poruncind să-i taie capul, apoi s-au iertat pentru rugăciunile Preacistii.

Așijdirea și o doamnă înlăuntru⁵⁸ Țarigradului, anume Ana, carea au bolit până⁴ au amorțit și s-au părut că au murit, al căriia bărbat era la un sat, după care⁵ au trimis de l-au chemat.

⁴⁶ luminat raiu] raiu luminat și frumos I₁, I₂ ◇ ⁴⁷ care] carele I₁, I₂ ◇ ⁴⁸ văd] să îndulcesc de I₂ ◇ ⁴⁹ că om. I₁, I₂ ◇ ⁵⁰ post arătase ad. Dumnezeu I₂ ◇ ⁵¹ s-au întâmplat] să întâmplasă I₂ ◇ ⁵² post le ad. le I₁ ◇ ⁵³ cei] celor I₂ ◇ ⁵⁴ în] și la ◇ ⁵⁵ post raiu ad. și au văzut lucruri minunate I₂ ◇ ⁵⁶ Costandin] Constantin împărat I₂ ◇ ⁵⁷ întru același] într-aceștii I₂ ◇ ⁵⁸ înlăuntru] înlăuntru I₁, I₂ ◇

Deci așteptându-*l* toată zioa, cătră apusul soarelui ș-au întinsu mâinile și au zis: „Mărire ție, preasfântă⁵⁹ Născătoare de Dumnezeu”. Și sculându-să, au sărutat pe mumă-sa și pre surori-ș⁶⁰ și pre rudenii, iar ei au început a o întreba ce au pătimit, iar ea nu putea să grăiască cu ei. Iară dimineața au chemat pre un duhovnic, bărbat îmbunătățit, care³, viind cu multe rugăciuni, o au plecat să vorbească, iar ea ș-au / deșchis gura și au zis: „Nu poci, sfinte⁶¹ duhovnice, să-ț spuii cu amăruntul preaslăvitele minuni ce *am văzut*, numai aceasta îț spuii, că au venit 2 îngeri, Mihail și Gavriil, și luundu-mă m-au suit spre înălțimea ceriului⁶². Acolo *am văzut* mulțime de îngeri fără' de număr⁶³, carii striga cu glas mare: «Sfânt, sfânt, sfânt, Domnul Savaot, plin e ceriul și pământul de slava lui». Iar îngerul ce mă ținea mi-au zis: «Pleacă-te jos de te închină!» Deci acolo unde m-*am închinat am auzit glas înfricoșat zicând: «Luai-o și o duceț didesupt în iad!»* Și după cuvânt m-au luat îngeri înfricoșat și m-au dus la⁶⁴ loc întunecat și înfricoșat⁶⁵ și m-au lăsat acolo și pre dinșii nu i-*am* mai văzut. Iar într-*acel* loc era multă mulțime de la carii să auziia plângere și vaiet. Deci și eu, ticăloasa, m-*am* amestecat cu aceia și plângeam, iar mai pre urmă *am* zis și aceasta: «Preasfântă Născătoare de Dumnezeu, ajută-mi și mă izbăveaște de⁶⁶ acest loc întunecat, ca să mă pocăiescu // din toată inima mea». Iar păcătoșii ce era acolo zicea cătră mine: «Pentru ce ai venit și tu aici, au nu ai auzit sfintele învățaturi în besearici și sfânta Evanghelie?» Iară preste câteva ceasuri, iar au venit acei 2 îngeri și mi-au zis: «Scoală-te de aici, că Preasfânta Stăpână ț-au⁶⁷ dăruit viață până' la o vreme, ci te du de te pocăiaște și te împacă cu fratele bărbatului tău, că peste 2 luni iar vom veni să te⁶⁸ luom, luare desăvârșită, numai să faci fapte bune, să⁶⁹ te spășești». Cu aceste cuvinte m-*am* aflat vie în patul meu”.

101^v102^v

⁵⁹ Preasfântă *om.* I₁, I₂ ◇ ⁶⁰ surori-și] soru-și I₁,] o soru-și I₂ ◇ ⁶¹ post sfinte *ad.* părinte I₂ ◇ ⁶² post ceriului *ad.* și I₁, I₂ ◇ ⁶³ fără de număr *om.* I₂ ◇ ⁶⁴ post la *ad.* un I₂ ◇ ⁶⁵ întunecat și înfricoșat] înfricoșat și întunecat I₁, I₂ ◇ ⁶⁶ de] dintru I₂ ◇ ⁶⁷ post ț-au *ad.* mai I₂ ◇ ⁶⁸ te *om.* I₂ ◇ ⁶⁹ să] ce să I₂ ◇

Aceasta dară Sofiana, întrebându-o, au zis cătră dâșii: „O, fraților și priiatinilor, îngădui⁷⁰ puțintel până³ în voi veni în fire⁷⁰. Câte voi chipzui cu mintea mea, vrând Dumnezeu, voi spune, numai să-m aduce⁷ întâi bărbat cu chip sfânt, duhovnic îmbunătățit, și aceluia în taină toate îi voi spune. Și de-m va porunci acela, veș și și voi toate acestea.

102^v

Deci au fost chemat preacuviosul și cuvân/tărețul duhovnic ieromonah⁷¹ chir Ierotei, ce i-au zis Cucuzel, om chiprian, proigumen⁷² mănăstirii patrierșăști, ce-i zic⁷³ Stavronichitas, din Sfântul Munte al Atonului, om temătoriu de Dumnezeu, care⁵ atuncea să întâmplase în Țarigrad, pentru trebile mănăstirii, care⁵, cu porunca patriarhului, ce-au⁷⁴ auzit de la⁷⁵ dinsa au scris. Deci au mersu acest⁷⁶ duhovnic la Sofiana și au început a o întreba ce au pătimit și ce au văzut în videnia ei.

103^r

Atuncea au început a-i⁷⁷ spune: „Eu, sfinte părinte duhovnice, cum vream să mă întorcu să șazu pre patul meu pentru mângâiare⁶, eram sprijinită de niște muieri,⁷⁸ am văzut un tinăr, în chipul famenilor împăratului. Și chipul feații lui dintr-altă strălucire de lumină și⁷⁹ unsu cu mir și lumina ca soarele și haina lui cea didesupr⁸⁰ roșie, iar cea deasupra⁸⁰ de sarasir alb, cu de toate florile țesută, din carea ieșiia lumină ca fulgerul. Și în mâna lui ținea o năstrapă de aur, plină de apă reace, // și⁸¹ mi-au zis: «Sofiano, știu că pentru boală ai multă seate, ci bea dintru această apă a vieții și te vei sănătoși în veaci!» Iară eu îndată, auzind cuvintele lui, sălta sufletul meu și nimic nu mai grijiiam de această lume, numai ci priviiam la dinsul.

Deci tinzându-mi năstrapa, eu cu bucurie mi-am întinsu⁸² mâna să o iau. Deci nu știu cum am fost răpită dintru această viață și din trup 3 zile și 3 nopți și s-au dus sufletul meu cu

⁶ Scris: *мъгълапѣ*.

⁷⁰ post fire ad. și I₂ ⇨ ⁷¹ ieromonah] ieromonahul I₂ ⇨ ⁷² proigumen] proigumenul I₂ ⇨ ⁷³ zic] zice I₁ ⇨ ⁷⁴ post ce-au ad. au I₂ ⇨ ⁷⁵ post la ad. de la I₂ ⇨ ⁷⁶ acest] acel I₁, I₂ ⇨ ⁷⁷ a-i] a I₁ ⇨ ⁷⁸ post muieri ad. căutând eu cu ochii I₂ ⇨ ⁷⁹ dintr-altă strălucire de lumină și] strălucia cu multă lumină, și era I₂ ⇨ ⁸⁰ post didesupt ad. era I₂ ⇨ ⁸¹ post și ad. apropiindu-să de mine I₂ ⇨ ⁸² întins] tins I₂ ⇨

dânsul și ne vedeam suindu la ceriu. Deci deaca *am* trecut crugurile, întru care⁵ fac planitele schimbare, care zic unii a fi ceriuri 7, întunearec, negură și ceață multă easte și prin mijloc văzduh închiegat, iară⁸³ mai sus de aceastea *am* ajunsu la un loc oarecare⁶, luminat⁸⁴ și frumos și plin de mireazmă⁸⁵ și de bucurie nespusă. Într-ace/ loc⁸⁶ sta 2 porți înalte și minunate. Una⁸⁷ era de aur curat, împodobită cu pietre scumpe și cu mărgăritar⁸⁸, a căriia vedeaie minte de om⁸⁹ nu poate / să o spuie. Iară poarta de-a⁹⁰ stânga,⁹¹ de largă ca și cea dintâi⁹², și era de aramă și de fier, cu cărbuni arzători. Și împrejurul porților era mulțime de oameni mari întrarmați și înfricoșați de păziia. Iar eu de frică *am* amurțit, iar îngerul mi-au zis: «Ce cauți la porți și te miri așa?⁹³ Aceastea sânt porțile de vecie, cea de aur⁹⁴ a împărăției ceriului⁹⁵, iar cea de fier⁹⁴ a muncilor».

103'

Deci *am* lăsat porțile⁹⁶ și ne-*am* suit mai sus de acealea⁹⁷ și *am* ajunsu <la> un loc mai luminat întru care⁵ sta mulțime de voinici luminaț⁹⁸ în veșminte albe, a căroră stare nu era a tuturor într-un chip, că unii era atât de sus, cât numai glasul li să auziia, alții mai jos, alții unde *stam* și noi. Acolo m-au pus jos și pre mine⁹⁹ sfântul înger ce mă purta și mi-au zis:

«Sofiano, pleacă-te aici și te închină.» Deci eu¹⁰⁰ m-*am* închinat cu multă frică, iar cui m-*am* închinat nu *am* văzut. Și iar¹⁰¹ mi-au zis îngerul: «Stăi aici și // socoteaște înfricoșatele munci.» Și îndată, cu cuvântul acesta, *am* văzut scaun de foc luminat, aseamene scaunului împărătescu și patrierșescu, iar din josul scaunului sta o mână de om și ținea¹⁰² cumpănă, iar împrejurul scaunului sta mulțime multă de îngeri, iar alți îngeri să suia de veniia pre acea cale pe unde ne suisem¹⁰³ și noi.

104'

⁸³ *post* iară *ad.* suindu-ne I₂ ◇ ⁸⁴ luminat] minunat I₁, I₂ ◇ ⁸⁵ mireasmă] mireasme I₁ ◇ ⁸⁶ într-ace/ loc] și acolo I₂ ◇ ⁸⁷ una] deci poarta despre dreapta I₂ ◇ ⁸⁸ mărgăritar] mărgăritari I₁, I₂ ◇ ⁸⁹ minte de om] minte omenească I₁, I₂ ◇ ⁹⁰ de-a] despre I₂ ◇ ⁹¹ *post* stânga *ad.* era I₂ ◇ ⁹² cea dintâi] cealaltă I₂ ◇ ⁹³ Ce cauți la porți și te miri așa?] Ce cauți așa la porți și te miri? I₂ ◇ ⁹⁴ *ad.* easte I₂ ◇ ⁹⁵ ceriului] ceriurilor I₂ ◇ ⁹⁶ *post* porțile *ad.* acealea I₂ ◇ ⁹⁷ de acealea om. I₂ ◇ ⁹⁸ *post* luminaț *ad.* și îmbrăcați I₂ ◇ ⁹⁹ jos și pre mine] și pre mine jos I₂ ◇ ¹⁰⁰ eu om. I₁, I₂ ◇ ¹⁰¹ iar] iarăși I₂ ◇ ¹⁰² *post* ținea *ad.* o I₂ ◇ ¹⁰³ suisem] venisăm I₂ ◇

104^v

Și aducea multe suflete de bărbați¹⁰⁴, de femei și de copii și cum le aducea, le zicea: «Închinați-vă!» Și să închina ca și mine și sta înaintea acelu scaun, iar mai presus¹⁰⁵ de acel scaun șădea Domnitoriul Hristos, în mijloc de nor¹⁰⁶ luminat, în chip de foc și în mijloc de nor¹⁰⁶ numai ci să vedea Domnitoriul, arzând ca focul, cu îmbrăcăminte⁷ de țesături roșii și de multa strălucire nu am putut să văzu sfânta lui față. Și¹⁰⁷ îngerii carii era cu Domnitoriul și cei ce era mai jos și cei din prejurul nostru, cu gla/suri neîncetate, cântând zicea: «Sfânt, sfânt, sfânt, Domnul Savaot, plin e ceriul și pământul de slava¹⁰⁸ Lui». Alții zicea: «Sfânt, sfânt, sfânt Domnul¹⁰⁹ care⁵ au fost și easte și s-au arătat ca un om». Alții: «Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu și pre pământ pace, întru oameni bunăvoire». Alții: «Aliluia 3 (Șt)^{8 36}», alții, «Amin 3 (Șt)^{8 36}». Și niciodată¹¹⁰ nu contenii slavosloviia.

105^r

Iar de-a dreapta parte a Domnitoriului¹¹¹ vedeam pe Preacurata Fecioară¹¹², iar¹¹³ de-a stânga pe sfântul Ioan Botezătorul, precum zugrăvescu¹¹⁴ zugravii. Iară când vrea să facă îngerii sfârșit slavosloviei, atunce toț îș pleca capetele, de să închina Stăpânului, iar Stăpânul îș rădica preacuratele sale mâini de-i blagosloviia. Și din deagetele mâinii dreapte cura¹¹⁵ pietri scumpe de mult preț și mărgăritar¹¹⁶, ca niște pârao, de mergea în jos pre pământ, iar din deagetele mâinii stângi cura¹¹⁵ văpaie de foc ca fulgerul și pogo//râia și aceea¹¹⁷ la¹¹⁸ pământ.

Iar eu văzând aceasta m-am spăimântat și de frică tremuram ca o trestie și vream să întreb pre îngerul ce mă purta ce va să fie aceasta, iar el mai nainte de întrebare mi-au zis: «Vezi, Sofiano, mărgăritariul și pietrile scumpe ce cură¹¹⁹ din

⁷ Scris: дмврѣкъмнде.

⁸ Scris: ·г·ж; sl., în traducere: de trei ori.

¹⁰⁴ post bărbați ad. și I₁, I₂ ◇ ¹⁰⁵ presus] sus I₁, I₂ ◇ ¹⁰⁶ mijloc de nor] mijlocul norului I₁, I₂ ◇ ¹⁰⁷ și] iar I₂ ◇ ¹⁰⁸ slava] mărirea I₁, I₂ ◇ ¹⁰⁹ Alții zicea: „Sfânt, sfânt, sfânt Domnul” om. I₁, I₂ ◇ ¹¹⁰ niciodată] nicidecum I₂ ◇ ¹¹¹ Domnitoriului] Domnului I₁, I₂ ◇ ¹¹² post Fecioară ad. Născătoarea de Dumnezeu I₂ ◇ ¹¹³ iar om. I₁, I₂ ◇ ¹¹⁴ zugrăvesc] închipuiesc I₂ ◇ ¹¹⁵ cura] curgea I₂ ◇ ¹¹⁶ mărgăritar] mărgăritari I₁ ◇ ¹¹⁷ aceea] aicea I₁, I₂ ◇ ¹¹⁸ la] pre I₂ ◇ ¹¹⁹ cură] curg I₂ ◇

măinile Stăpânului? Este mila cea nespusă a lui Dumnezeu, ce are cătră voi, neamul creștinescu, și trimite dar de blagoslovenie în casele bunilor creștini, carii drept să ispoveduiescu duhovnicilor săi de greșalele lor și să depărtează de poftele dievolești, îi blagosloveaște pre dinșii și această blagoslovenie⁹ iau de la stăpânul Hristos, iar după moarte vor moșteni fericirea această¹²⁰ de aici, slăvindu-l pre dinsul, împreună¹²¹ cu îngerii, împreună cu Tatăl și cu Sfântul Duh, în veacii veacilor. Iar focul ce ai văzut că iase din mâna stângă este mânia și urgiia și groaza ce trimite Dumnezeu în / casele păcătoșilor, celor ce nu să pocăiescu și a nemilostivilor, le arde trupurile și sufletele și le strică casele și-i piiarde de pe fața pământului, iar după moarte îi trimite în focul de veaci, să să muncească cumplit».

105'

Iare de¹²² partea stângă a scaunului și a cumpenii să vedea o prăpastie mare, din care ieșia putoare cu fum de piatră pucioasă și să auzia țipete mari de norod mult, plângând și strigând, unii vai, alții amar, în care prăpastie pogorâia foc, din amerințarea mâinii¹²³ Domnului. Iară sufletele ce aducea îngerii, deaca să închina, le punea la întrebare și deschidea cărțile, și cerca ceale făcute de ei și punea faptele ceale bune în partea dreaptă a cumpenii, iar ceale reale de-a¹²⁴ stânga, iar multe suflete și fără¹²⁵ de întrebare li să vedea faptele lor, că era scrise pe hainele lor, bunătățile dreptilor și răutățile nedrepților. Și câte suflete să arăta dreapte, arăta Stăpânul cu mâna dreaptă și le ducea îngerii¹²⁶ la raiu, trecându-i prin poarta cea de aur, unde era Avraam și toți sfinții, iară sufletele păcătoase le arăta cu mâna stângă și îndată luundu-le îngerii le arunca întru cea prăpastie împuțită și mergea¹²⁷ în jos văietându-să. Deci îngerii de sufletele ceale spăsite să bucura, iar de ceale osândite să întrista.

106'

⁹ Scris: *благословеніа*. Altă interpretare: *blagoslovenia*.

¹²⁰ această] cea I₁, I₂ ◇ ¹²¹ împreună om. I₂ ◇ ¹²² de] din I₁, I₂ ◇ ¹²³ mâinii] mîniei I₁ ◇ ¹²⁴ de-a] despre I₂ ◇ ¹²⁵ fără de] fără I₁, I₂ ◇ ¹²⁶ îngerii om. I₂ ◇ ¹²⁷ mergea] pogorâia I₂ ◇

106^r Și *am* văzut că au adus un suflet și deaca s-au închinat au stătut la întrebare și au mai trecut păcatele decât bunătățile. Deci vrând Stăpânul să amerințe cu stânga să-l arunce în prăpastie¹²⁸, degrabă s-au arătat Stăpâna¹²⁹ și cinstitul Mergător-înainte și s-au rugat pentru dinsul Domnitoriului, iar rugându-să au venit alți îngeri de au adus milosteniile, liturghiile, tămâia și lumânările, untdelemnul¹³⁰ și blidul¹³¹ cu coliva, împodobit cum eas/te obiceiul morților de să face pentru dinșii¹³². Deci au¹³² suit și rugăciunile preotului, care făcuse pentru acel suflet la sfântul jirtăfnic¹³⁴ și¹³⁵ cu glas mare¹³⁶ să propoveduia milosteniile ce făcuse părinții lui pentru dinsul, încă și glasurile săracilor cărora didease milosteniia să auziia zicând: «Dumnezeu să-l iarte și să-l miluiască.» Și îndată s-au auzit glas de la Domnitoriul ca un tunet înfricoșat¹³⁷: «Pentru rugăciunile maicii mele și ale botezătorului meu și pentru rugăciunile preoților miei de pe pământ ce să roagă mie și a fraților miei, săracilor, îi dau lui milă». Și au vrut să amerințe cu mâna cea dreaptă să-l ducă în raiu. Iară îndatăș¹³⁸ s-au auzit plângerea părinților și glasul cântăreșilor și a zicătorilor¹³⁹ și hulă cătră Dumnezeu, precum fac oamenii ce nu să cade, că de o parte aduc preot, să să roage¹⁴⁰ pentru suflet, // de altă parte pun cântăreși și zicători¹⁴¹ și pentru aceea pleacă pre Dumnezeu spre mânie și să leapădă de învierea morților ce va să fie. Deci deaca au¹⁴² auzit acestea Domnitoriul Hristos, foarte s-au mâniat pe acel suflet zicând: «Deaca nu s-au ajunsu ei cu preoții miei pe pământ și cu ruga besearicii¹⁴³, pentru cântece și glasuri să sfădescu cu mine, luați-l și-l aruncați în matca focului nestins.» Și îndată l-au aruncat îngerii întru acea prăpastie.

107^r

¹²⁸ prăpastie] prăpăstii I, ◇ ¹²⁹ Stăpâna] Preasfânta Stăpână Născătoare de Dumnezeu I₂ ◇ ¹³⁰ untdelemnul] untul de lemn I₁, I₂ ◇ ¹³¹ blidul] blidu I₁ ◇ ¹³² cum este obiceiul morților de să face pentru dânșii] precum este obiceiul de să face pentru morți I₂ ◇ ¹³³ au] s-au I₂ ◇ ¹³⁴ jirtăfnic] jertveanic I₂ ◇ ¹³⁵ și om. I₁, I₂ ◇ ¹³⁶ glas mare] mare glas I₂ ◇ ¹³⁷ post înfricoșat ad. zicând: „Iată” I₂ ◇ ¹³⁸ îndatăși] îndată I₂ ◇ ¹³⁹ glasul cântăreșilor și a zicătorilor] a zicătorilor I₂ ◇ ¹⁴⁰ să să roage] să facă rugăciuni I₂ ◇ ¹⁴¹ cântăreși și zicători] zicători și cântăreși I₂ ◇ ¹⁴² post au ad. au I₁ ◇ ¹⁴³ post besearicii ad. și I₂ ◇

După aceasta *am văzut* vorbă multă și iată au venit îngerii și au adus un suflet cu cântări și cu cădiri, cu făclii și cu multe străluciri de lumini, cu cinste nespūsă și cu multă îndrăznire și bucurie. Și suflete multe¹⁴⁴ au ieșit întru întimpinarea lui. Și acel fericit¹⁴⁵ suflet avea¹⁴⁶ haină curată și luminată, albă¹⁴⁷, strălucind, întru care haină nu era nici o spurcăciune¹⁴⁸ sau vreun semnu de păcat, cum³¹ / avea alte suflete, care haină mi să părea a fi darul sfântului botez, că l-au păzit drept¹⁴⁹, nespurcat, pentru aceea strălucia așa, însă nu *am înțeles* din ce *cin* au fost. Deci viind, s-au închinat ca și cealealalte suflete și toți îngerii au strigat cu glas mare: «Mulțămimu-ți¹⁵⁰, Stăpâne atotputearnice, iubitoriule de oameni, că *am văzut* suflet drept, curat¹⁵¹, nespurcat cu nici un păcat.» Și iar¹⁰¹ s-au auzit de la Hristos glas¹⁵² de tunet zicând: «Luați pre acesta și-¹⁵³ odihniți cu sfinții.»

107^r

Și m-au arătat cu mâna lui¹⁵⁴ cea¹⁵⁵ dreaptă și pre mine și au zis: «Duceți și pre Sofiana aceasta să vadă lăcașale¹⁵⁶ dreptilor miei și¹⁵⁷ căci¹⁵⁸ o cearcă lumea să fie vie, întoarceți sufletul ei în trup, ca să să spășească și alții mulți pentru bunătățile ei și va mai¹⁵⁹ câștiga și mai multe bunătăți. Și când va ieși din trup la cea mai¹⁶⁰ de apoi, după trei ani, să va învrednici a // mai multă cinste decât va vedea acum.» Și dimpreună cu cuvântul¹⁶¹ m-au luat îngerul și mergeam după acel suflet drept și viind¹⁶² ne-am împreunat și cu alte¹⁶³ suflete spășite, înaintea porții¹⁶⁴ raiului. Și aciaș căutând, iată Împărăteasa Stăpâna, după¹⁶⁵ chipul unde sta¹⁶⁶ de-a dreapta Domnitoriului, au venit cu lumină și cu slavă nespūsă și avea cu dinsa pre un bărbat cu podoabă sfântă și, cum³¹ mi să pare, era Sfântul Apostolu Petru și avea chiiiaie în mâna lui, cu care au deșchis minunata aceea poartă.

108^r

¹⁴⁴ suflete multe] multe suflete I₂ ◇ ¹⁴⁵ fericit om. I₂ ◇ ¹⁴⁶ post avea ad. și I₂ ◇ ¹⁴⁷ haină curată și luminată, albă] și luminată haină albă I₁] haină albă luminată I₂ ◇ ¹⁴⁸ spurcăciune] întinăciune I₂ ◇ ¹⁴⁹ drept om. I₁, I₂ ◇ ¹⁵⁰ Mulțămimu-ți] Mulțumescu-ți I₂ ◇ ¹⁵¹ curat om. I₂ ◇ ¹⁵² post glas ad. ca I₂ ◇ ¹⁵³ și-l] de-l I₁, I₂ ◇ ¹⁵⁴ lui om. I₁, I₂ ◇ ¹⁵⁵ cea om. I₂ ◇ ¹⁵⁶ lăcașele] lăcașurile I₁, I₂ ◇ ¹⁵⁷ și om. I₁, I₂ ◇ ¹⁵⁸ căci] că I₁, I₂ ◇ ¹⁵⁹ mai om. I₂ ◇ ¹⁶⁰ mai om. I₁, I₂ ◇ ¹⁶¹ dimpreună cu cuvântul] după cuvânt I₂ ◇ ¹⁶² viind] mergând I₂ ◇ ¹⁶³ și cu alte] cu multe I₂ ◇ ¹⁶⁴ porții] porțiilor I₂ ◇ ¹⁶⁵ după] dupre I₂ ◇ ¹⁶⁶ sta] era I₁, I₂ ◇

108^v Și întâi au untrat Născătoarea de Dumnezeu, după aceea ȱngerii cu *acel suflet drept* și cu cealealalte, după aceea¹⁶⁷ *am untrat* și eu și *mergeam* cu *degrab* pre urma acelor sfinți și *am văzut* lumină nespusă și bună mireazmă și bucurie și dulceață avea *acel loc*, cât mă *miram* și mă *bucuram* și *căutam* jos, pre pământ, să văz în ce fealiu era. Și *nicidecum/* nu să asămăna cu pământul¹⁶⁸ pe care *umblăm* noi, ci era ca nișie bumbac albu, și ca un *sarasir* cu multe flori țăsut, *precum* vrea avea pe deasupra pietri scumpe și mărgăritar. Și era copaci mari¹⁶⁹, înalți, plini de flori și de¹⁷⁰ *roadă frumoasă* și de mireazme nespuse și *supt* pomii aceia era așternuturi cu flori de aur și pe așternuturi era bărbați și muieri și prunci. Și *pintr-înșii*¹⁷¹ *am cunoscut* pre¹⁷² mulți din *satul nostru*, din¹⁷³ *Avidon*, și cât au murit de aici din norie mai nainte vream. *Am văzut* și pe *tată-mieu*, *popa Ioan*, și pe *mumă-mea*, *Anastasia*, *am văzut* și pe o *soru-m* ce murise mai din nainte¹⁷⁴, însă să mă *apropiiu* acolo să *vorbescu*¹⁷⁵, nu *am ajunsu*. Și *lăcașele tuturor* nu era într-un *chip*¹⁷⁶, ci în multe fealiuri, după *fapta fieștecăruia*.

109^v Deci *mergând* cu multă *grabă* mai nainte, *am văzut* sfinții carii era la *loc* mai înalt și mai *luminat*. Și era// *toț îmbrăcaț* în veșminte albe și în *lumină nespusă* și *fieștecare*¹⁷⁷ *dintr-înșii strălucii* mai mult decât *soarele* și eu *gândiiam*: «Oare cine sânt aceia?» Iar *Doamna Născătoarea de Dumnezeu*, întorcându-să, mi-au *zis*: «O, *Sofiano*, oare *vezi sfinții unde stau?*» Iar eu *auzind*, îndată m-*am închinat* și iarăș mi-au *zis*: «*Mergi tare* să *ajungi* să *vezi* și pe *dreptul Avraam*, că *nu-l* *vei putea vedea*¹⁷⁸ *cum poștești tu*¹⁷⁹». Deci *alergând* eu, mi să *vedea locul* mult și *lungu* și *uitându-mă*¹⁸⁰ *di departe l-am*¹⁸¹ *văzut* pre *acela șazănd* în *jăf* de aur și *haina lui albă*¹⁸² și *părul capului lui* mai albu decât *zăpada* și *împrejurul* lui *mulțime* de *suflete*, în mare bucurie și *veselie*¹⁸³.

¹⁶⁷ după aceea] apoi I₂ ◇ ¹⁶⁸ post pământul ad. acesta I₂ ◇ ¹⁶⁹ mari om. I₂ ◇ ¹⁷⁰ de om. I₂ ◇ ¹⁷¹ pintr-înșii] dintr-înșii I₂ ◇ ¹⁷² pre om. I₁ ◇ ¹⁷³ post din ad. din I₁ ◇ ¹⁷⁴ din nainte] nainte I₂ ◇ ¹⁷⁵ post vorbescu ad. cu ei I₁, I₂ ◇ ¹⁷⁶ lăcașele tuturor nu era într-un chip] lăcașurile nu era ale tuturor într-un chip I₂ ◇ ¹⁷⁷ fieștecare] fieștecarele I₂ ◇ ¹⁷⁸ vedea om. I₁ ◇ ¹⁷⁹ tu om. I₁, I₂ ◇ ¹⁸⁰ uitându-mă] căutând I₂ ◇ ¹⁸¹ l-am] am I₂ ◇ ¹⁸² albă om. I₂ ◇ ¹⁸³ veselie] desfătare I₂ ◇

Deci¹⁸⁴ vrând eu să mă apropiu, mi-au făcut cu mâna lui să mergu cătră dinsul. Deci¹⁸⁴ luând eu și mai multă îndrăzneală, alergam să ajung la dinsul și îndată am auzit după mine acel fără de¹⁸⁵ tocmeală și sălbatec glas / al soru-mea¹⁸⁶, ce striga că soru-mea nu au murit. Și cu apa cea reace ce m-au stropit, îndată¹⁸⁷ mi-am venit în fire și cum³¹ vream fi pre o ghiiață degeroasă și îndată câte puține! trupul meu au început a să încălzi și a învii și m-am învrednicit iarăș aceștii¹⁸⁸ vieți, iar de acel dorit raiu m-am lipsit eu, ticăloasa. Însă te rog, părinte sfinte, să te rogi lui Dumnezeu să mă învrednicească și pre mine și pre toț creștinii¹⁸⁹ întru acel raiu ce am văzut”.

109^v

Zis-au duhovnicul cătră dinsa: „Dar mai văzut-ai altă taină dumnezeiască sau feațe de harapi suindu-te la ceriu, cum³¹ au văzut alții mulți, carii au văzut videnie¹⁹⁰ ca și tine?” Răspuns-au Sofiana: „Nu am¹⁹¹ văzut alt nimic fără¹⁹² acestea ce-ți spui sfinți<i>i tale”.

Zis-au duhovnicul: „Dară cunoscut-ai vreun lucru bun să fii făcut în viața ta¹⁹³? Să-m spui și să nu ascunzi de mine”. Zis-au Sofiana: „Ce bine să fiu făcut eu, o muiare păcătoasă¹⁹⁴, care nu am¹⁹⁵ alt fără¹⁹⁶ păcate//le mele? Dară una îț voiu spune, nu pentru lauda bunătăților mele, pentru că toți o știu aceasta¹⁹⁷. Acum easte al treilea an de când eram în casa părinților miei în sat, în Avidon, iar într-o zi, la amiazăzi, șazănd în casa mea și torcând¹⁹⁸, am auzit un vânt mare, cu nor de ploaie, cât să cutremura casa. Iar după cutremur am văzut de față că au intrat fără¹⁹⁹ întrebare²⁰⁰ 3 sfinți bărbați luminați²⁰¹, împodobit cu podoabe arhieresti, ca patriarșii. Și era feațele lor preaslăvite, ca de inger²⁰², carii după zugrăvitul icoanelor gândiiam a fi trei sfinți, Vasilie cel Mare, Grigorie Bogoslov și Ioan Zlatoust.

110^v

¹⁸⁴ deci] și I₁, I₂ ◇ ¹⁸⁵ de om. I₂ ◇ ¹⁸⁶ soru-mea] surori-mea I₁, I₂ ◇ ¹⁸⁷ îndată] îndatăși I₂ ◇ ¹⁸⁸ aceștii] dumnezeieștii I₁ ◇ ¹⁸⁹ post creștinii ad. să meargem I₂ ◇ ¹⁹⁰ videnie] videnii I₁, I₂ ◇ ¹⁹¹ post am ad. mai I₂ ◇ ¹⁹² post fără ad. de I₂ ◇ ¹⁹³ ta] aceasta I₂ ◇ ¹⁹⁴ păcătoasă] neputincioasă I₂ ◇ ¹⁹⁵ am om. I₂ ◇ ¹⁹⁶ post fără ad. numai I₂ ◇ ¹⁹⁷ toți o știu aceasta] aceasta o știu toți I₂ ◇ ¹⁹⁸ post torcând ad. cu furca I₂ ◇ ¹⁹⁹ fără] fără de I₁, I₂ ◇ ²⁰⁰ post întrebare ad. în casă la mine I₂ ◇ ²⁰¹ post luminați ad. și I₂ ◇ ²⁰² inger] ingeri I₂ ◇

110^v Iar eu²⁰³ de-abia m-am sculat de unde șădeam de m-am închinat lor și m-am însemnat cu semnul crucii și mare frică și spaimă turbura inima mea, însă mi-au răspunsu²⁰⁴ zicând: «Nu te teame, Sofiano, nici te mira, că noi sântem Vasilie cel Mare, Grigorie Bogoslov și / Ioan Zlatoust și poftim de astăz înainte casa aceasta să o sfințești lui Dumnezeu, sfință besearică întru numele nostru. Și vei avea multă plată de la Dumnezeu și noi vom fi rugători pentru spăseniia ta.»

Iar eu, îndrăznind, am zis cătră dinșii: «Stăpânii miei, sfinților, casa aceasta să fie vreadnică laudii²⁰⁵ lui Dumnezeu și voao lăcaș și aceasta¹⁰ e²⁰⁶ un zimnic mic și cel grajdiu boilor ce trag la plug²⁰⁷, cu carii ne hrănim, că sântem oameni²⁰⁸ săraci și trăim cu lucrul mâinilor noastre. Și casa o au dar²⁰⁹ zeastre bărbatului meu și nu putem²¹⁰ chieftui să o înfrumșetăm cum³¹ porunciți și nu știu vrea-va și bărbatul meu, iar mai ales întru aceste vremi nu easte lesni a lua voie de la împărăție a face acest lucru».

111^r Zis-au sfinții: «Nu-ț fie grijă căci easte casa gunoioasă și neîmpodobită sau vă easte frică de împărăție, numai aceasta grijii²¹¹ să o sfințiț precum poruncim. Iar noi toate a//ceasta pre lesni le vom întocmi²¹² și lăcaș noao va fi, că și mai nainte a noastră au fost și ne place într-însa a lăcui²¹³. Iar de nu vei purta grija să faci cum îf²¹⁴ poruncim, vom ruga pre Dumnezeu și-ț va tăia²¹⁵ viața, ca a unii neascultătoare».

Deaca au zis acestea, au perit din ochii miei și²¹⁶ în²¹⁷ multă vream abia mi-am venit în fire. Și au venit Hristea, bărbatul meu, și i-am spus toate câte mi-au zis sfinții. Iară după 3 zile, de cu sară, după rugăciunea noastră, ne-am culcat în pat să dormim și cum ne-am culcat iarăș au venit sfinții, cu cutremur

¹⁰ Scris: ачасте.

²⁰³ eu om. I₁; post eu ad. cu totul cutremurându-mă I₂ ◇ ²⁰⁴ însă mi-au răspuns] însă ei, văzându-mă tremurând de frică, mi-au grăit I₂ ◇ ²⁰⁵ laudii om. I₁, I₂ ◇ ²⁰⁶ e] easte I₂ ◇ ²⁰⁷ ce trag la plug om. I₂ ◇ ²⁰⁸ oameni om. I₁, I₂ ◇ ²⁰⁹ o au dat] easte dată I₂ ◇ ²¹⁰ nu putem] n-avem ce I₂ ◇ ²¹¹ grijii] vă nevoiți I₂ ◇ ²¹² întocmi] tocni I₂ ◇ ²¹³ ne place într-însa a lăcui] poftim a lăcui într-însa I₂ ◇ ²¹⁴ cum îți] cumu-ți I₁, I₂ ◇ ²¹⁵ tăia] curma I₂ ◇ ²¹⁶ ad. eu, de spaimă I₂ ◇ ²¹⁷ în] preste I₂ ◇

ca și mai înainte, și mi-au zis cu glas mare: «Sofiano, pentru ce n-ai făcut ceaea ce Ț-am poruncit, au doară îți easte voia să iai de la noi moarte năprasnică?» Iar eu, îmboldind pe bărbatul meu în coaste, i-am zis: «Oare auzi ce zic sfinții, ce Ț-am spus mai înainte?» Iar el au răspunsu cătră dinșii²¹⁸: «Stăpânii miei, sfinților, toate câte aȚ zis cătră muierea mea mi le-au / spus, ci sânt sărac și nu voiu putea să isprăvescu ce aȚ poruncit și ne teamem și de împărăție. Iar de²¹⁹ poftiți să o facem besearică, de astăzi²²⁰ fie²²¹ a voastră, și cum³¹ vă easte voia, așa să faceȚ!» Iară sfinții au zis: «Dimineață mergi în pleavniță și acolo vei afla sfântul preastol de marmură și vasele oltariului și crucea²²². Atuncea vei creade cuvintele noastre, că easte a noastră casa aceasta. Să mergi la împăratul Ahmet și ceare slobozie²²³ spre înnoirea besearicii și noi îl vom pleca de-Ț va da voie de o vei înnoi».

111'

Acestea zicând s-au dus, iară bărbatul meu s-au sculat și au mulțămît lui Dumnezeu și sfinților³²²⁴ arhieriei și toată noaptea am stătut la rugăciune cătră Dumnezeu și cătră sfinți ca să ne îndeamne și pre noi și pre toȚ creștinii din satul nostru spre acest lucru. Iară deaca s-au făcut zio, au spus bărbatul meu tuturor bătrânilor și frunțașilor satu//lui²²⁵ toate pre amăruntul. Iar acei iubitori de Dumnezeu au luat cine sapă, cine hârleȚ și au mersu în pleavniță și cum au început a săpa puțintel, îndată s-au arătat sfântul preastol de marmură albă ca zăpada și alte vase și crucea. Atuncea, deaca au văzut toȚi²²⁶ că easte voia lui Dumnezeu și a sfinților, îndată au curățit locul. Deci au mersu câțva oameni cu bărbatul meu la divanul împărătescu²²⁷ de au cerșut voie să²²⁸ înnoiască besearica și îndată, cu voia lui Dumnezeu și cu ajutoriul sfinților, au ieșit poruncă împărătească să facă²²⁹ besearica.

112'

²¹⁸ post dinșii ad. zicând I₂ ◇ ²¹⁹ de om. I₁, I₂ ◇ ²²⁰ de astăzi] de acum înainte I₂ ◇ ²²¹ fie] să fie I₂ ◇ ²²² post crucea ad. și I₂ ◇ ²²³ slobozie] slobozire I₁, I₂ ◇ ²²⁴ 3 om. I₂ ◇ ²²⁵ bătrânilor și frunțașilor satului] bătrânilor din satul nostru și frunțașilor I₁, I₂ ◇ ²²⁶ toȚi om. I₂ ◇ ²²⁷ divanul împărătescu] împăratul I₁, I₂ ◇ ²²⁸ să] ca să I₂ ◇ ²²⁹ să facă] să înnoiască I₁] ca să se înnoiască I₂ ◇

112'

Atuncea au luat îndrăznire și au curățit mai bine și au pomestit²³⁰ cu cărămidă și am²³¹ podit deasupra și am vândut o vie și o livade și alte lucruri, de am cheltuit la înfrumșetatu²³² besearicii și o am înnoit, am făcut și sfinte icoane, am cumpărat și sfinte cărți și alte podoabe ce au tribuit și toate le-am tocmit cu ruga²³³ acestor / 3³⁶ sfinți.

Luat-am blagoslovenia²³⁴ și de la preasfințitu²³⁵ patriarh chir Matei, care⁵, trimițind pe episcopul Mitrofan, o au sfințit, întru numele sfinților 3²³⁶ arhieriei, precum ei au poruncit. Și iată, cu darul lui Hristos²³⁷, să slujește într-însa sfânta litorghie întru mărirea lui Dumnezeu și lauda acelor 3 sfinți. Și de atuncea am ieșit din satul nostru și lăcuim aici în Țarigrad, cum²³⁸ vezi.

Însă te rog, părinte, să pleci pre bărbatul meu să-m dea slobozie²³⁹ să²²⁸ mă călugărescu, să-m plângu întru acești 3 ani păcatele²⁴⁰, cât voiu trăi pre pământ, că²⁴¹, precum mi-au zis Domnitoriu²⁴², peste 3 ani iarăș voi să moriu, și, de vream ce până acum nu am făcut nici un bine, încai de acum²⁴³ ajutându-mi Dumnezeu, cu ruga sfinți<i>i tale, să nu fiu muncită²⁴⁴.

113'

Iar duhovnicul, deaca au auzit aceasta de la ea²⁴⁵, au zis bărbatului ei: „Auzit-ai, omule, ce lucru înfricoșat spune muiarea ta, ce au descoperit ei iubitoriu^l de oameni, Dumnezeu? Deci acum să²⁴⁶ roagă să-i // dai ei²⁴⁷ voie să să ducă la o mănăstire de călugărițe să să pocăiască și să să roage lui Dumnezeu și pentru dinsa²⁴⁸, și pentru tine, că, precum spune, peste 3 ani²⁴⁹ iar va să moară desăvârșit. Deci te rog și eu să-i dai²⁵⁰ voie să să călugărească, că de acum nu mai este de tine”.

²³⁰ pomestit] pardosit I₂ ◇ ²³¹ am] au I₁, I₂ ◇ ²³² înfrumșetatu] înfrumșetarea I₂ ◇ ²³³ post ruga ad. și cu ajutorul I₂ ◇ ²³⁴ luat-am blagoslovenia] și am luat blagoslovenie I₂ ◇ ²³⁵ preasfințitul] sfințitul I₂ ◇ ²³⁶ sfinților 3] acelor 3 sfinți I₂ ◇ ²³⁷ Hristos] Dumnezeu I₂ ◇ ²³⁸ cum] precum I₁, I₂ ◇ ²³⁹ slobozie] slobozenie I₂ ◇ ²⁴⁰ întru acești 3 ani păcatele] păcatele mele într-aceste 3 ani I₂ ◇ ²⁴¹ că om. I₁ ◇ ²⁴² post Domnitoriu ad. că I₁, I₂ ◇ ²⁴³ post acum ad. înainte I₂ ◇ ²⁴⁴ să nu fiu muncită] să nu merg la muncă I₂ ◇ ²⁴⁵ ea] dânsa I₂ ◇ ²⁴⁶ să] te I₂ ◇ ²⁴⁷ să roagă să-i dai ei] te roagă pre tine ca să-i dai I₂ ◇ ²⁴⁸ și pentru dânsa om. I₁, I₂ ◇ ²⁴⁹ că precum spune, peste 3 ani] că preste 3 ani, precum spune I₂ ◇ ²⁵⁰ să-i dai] dă-i I₁ ◇

Deci bărbatul ei, Hristea, au socotit²⁵¹ ce i-au zis duhovnicul și au adevărit ceale din gura Sofianii²⁵² și au mulțămît lui Dumnezeu și dintr-ace/ ceas cu totul s-au părăsit de împreunarea trupească și petrecea în curățenie²⁵³. Și au zis aceasta cătră duhovnic²⁵⁴: „Sfinte duhovnice²⁵⁵, după ce au auzit muiarea mea²⁵⁶ că după 3 ani iar¹⁰¹ va să moară²⁵⁷, după ce vor trece 2 ani, voi merge cu ea la Ierusalim, să ne închinăm sfintelor locuri și atunci întăi eu voi lua sfântul chip călugărescu²⁵⁸, apoi și ea, amândoi într-o mănăstire²⁵⁹”.

Cum³¹ au și fost, că²⁶⁰ după 2 ani²⁶¹ ș-au vândut²⁶² tot ce au avut și au ajunsu²⁶³ la Ierusalim, cu o corabie indienească, și s-au închinat sfintelor locuri și au spus sfântului patriarh cum li s-au întâm/plat și s-au pricestuit²⁶⁴. Și Sofiana s-au călugărit precum poftise, și i-au pus nume Sofronia. Și au petrecut în tăcere cu blagoslovenia sfântului patriarh, chir Sofronie, iar peste puțină vreme, deaca s-au plinit 3 ani, s-au bolnăvit puținel și s-au dus cătră Domnul de care⁵ doria, să²²⁸ moștenească ace/ loc al raiului care⁵ îl văzuse mai nainte. Iar cinstitul ei trup l-au îngropat cu cinste în grobnița celor streini.

Iar bărbatul ei²⁶⁵ s-au dus la munții Sinaii²⁶⁶ pentru închinăciune¹¹ și acolo s-au călugărit și i-au pus numele Hariton și s-au nevoit, de veselii pre toț călugării²⁶⁷ cu fapta cea plăcută²⁶⁸ lui Dumnezeu. Și s-au petrecut și el în bună smerenie și poslușanie, în²⁶⁹ răpaosul de veaci²⁷⁰.

113^v

¹¹ Scris: Акиньчѣнтѣ.

²⁵¹ socotit] ascultat I₂ ◇ ²⁵² au adevărit ceale din gura Sofianii] au socotit ceale ce au auzit din gura Sofianii I₂ ◇ ²⁵³ și dintr-ace/ ceas cu totul s-au părăsit de împreunarea trupească și petrecea în curățenie om. I₂ ◇ ²⁵⁴ au zis aceasta cătră duhovnic] au răspuns cătră duhovnic, zicând I₂ ◇ ²⁵⁵ sfinte duhovnice] eu, părinte sfinte duhovnice I₂ ◇ ²⁵⁶ după ce au auzit muiarea mea] deaca auzii de la muiarea mea I₂ ◇ ²⁵⁷ post moară ad. desăvârșit I₂ ◇ ²⁵⁸ călugărescu] al călugăriei I₂ ◇ ²⁵⁹ amândoi într-o mănăstire om. I₂ ◇ ²⁶⁰ post că ad. din ceasul acela cu totul s-au părăsit de toată zburdarea și împreunarea trupească și petrecea în curăție, iară I₂ ◇ ²⁶¹ post ani ad. precum să făgăduisă, așa au făcut I₂ ◇ ²⁶² și-au vândut] că au vândut I₂ ◇ ²⁶³ au ajuns] au purces de au mers I₂ ◇ ²⁶⁴ post pricestuit ad. cu sfintele taini I₂ ◇ ²⁶⁵ post ei ad. Hristea I₂ ◇ ²⁶⁶ Sinaii] Sinaei I₂ ◇ ²⁶⁷ călugării] părinții I₂ ◇ ²⁶⁸ fapta cea plăcută] faptele ceale plăcute I₂ ◇ ²⁶⁹ în] spre I₂ ◇ ²⁷⁰ post veaci ad. amin I₂ ◇

*Viața și muceniia ce i s-au întâmpl<a>t sfântului'
mucenic Anastasie, de' tatăl lui chir Daniil, în cetatea
Telvinul*

291^r

Patrida² mucenicului Anastasie și a lui Daniil easte
Telvinul. Și fiind mucenicul în lume la patrida lui, pentru căci
era² tânăr și frumos la față și mai frumos întru faptele bune³,
au zavistuit vicleanul diiavol, povățuind pre niște turci fără dă
leage, carii, găsindu-l⁴, să nevoia a-l sili și a⁵ spurca pre
tânărul, preavicleanii. Și neputând să⁶ săvârșască pofta lor,
după cum i-au povățuit pre dâșii⁷ urătoriul de bine,
diiavolul⁸, au pârât pre tânărul la tatăl lui Daniil, carele era
domnu⁹ locului, cum că va¹⁰ să să facă turc. Și o¹¹ adeveria
aceasta cu jurământ preavicleanii. Și poruncind acela, au /
adus pre Anastasie. Și silindu-să¹² tiranul cu momeale să-l
întoarcă¹³ la spurcata lui leage și¹⁴ văzând pre tânărul întărit și
neclătit, au poruncit și l-au pus la munci și pre urmă în
temniță, iar mucenicul cu bărbătesc suflet răbda.

291^v

Deci Daniil, într-o zi, au luat voie de la tată-său¹⁵,
tiranul, și au mers în temniță. Și întrând înlăuntru, veade¹⁶
patru tineri îmbrăcați în haine albe împrejurul mucenicului și
ținea o cunună ce strălucia ca soarele deasupra capului
mucenicului. Și văzând cel ce acum să numeaște Daniil acest
fealiu de minune preaslăvită¹⁷, arzându-să la ceale¹⁸ din
lăuntru, s-au făcut ochii lui doao izvoară de lacrimi și curgea

¹ Scris: сѣнѣти.

² Glosat marginal, cu miniu, цара.

¹ post de ad. la A, X ◇ ² post era ad. foarte D ◇ ³ și mai frumos întru faptele bune
om. X ◇ ⁴ găsindu-l] aflându-l A, X ◇ ⁵ a] a-l D ◇ ⁶ să] să-ș A, X ◇ ⁷ dâșii]
ei A, X ◇ ⁸ diiavolul] diiavol A, X ◇ ⁹ domnu] domn Y, A, X ◇ ¹⁰ va] voiaște
A, X ◇ ¹¹ o om. A, X ◇ ¹² silindu-să] silindu-l A, X ◇ ¹³ întoarcă] aducă A, X
◇ ¹⁴ și om. D, Y ◇ ¹⁵ tată-său] tatăl său CA, Y, A, X ◇ ¹⁶ veade] au văzut A, X
◇ ¹⁷ post preaslăvită ad. și D ◇ ¹⁸ ceale] cealele X ◇

ca niște râuri. Iar mucenicul au zis: „Ce ai, domnule, de te întristezi?” Atuncea au zis tânărul mucenicului¹⁹: „Mă întristez, căci nu pociu să iau și eu acest dar carele²⁰ l-ai luat tu”. Iar mucenicul au zis tânărului: „Dă slavă lui Dumnezeu și aceasta ce o²¹ dorești o vei câștiga în²² puțină vreme”. Și așa au mers tânărul la casa lui, iar mucenicul, săvârșind calea muceniei, au luat creștinii trupul lui și l-au îngropat întru o mănăstire ce easte aproape de acea politie.

Iar tânărul, având acest fealiu de dorire, ca să să învrednicească sfântului botez, să afla în²³ mare scârbă. Și văzându-l pre dânsul tatăl²⁴ său, tiranul, l-au întrebat de pricina scârbei lui, iar tânărul, puind pricini, nu i-au arătat adevărul, însă au cerut voie să meargă în primblare până la acea mănăstire, doar va lua puțin ușurare de scârba ce i s-au întâmplat.

Și dându-i²⁵ voie și câteva slugi, au mers la mănăstire, unde era trupul mucenicului îngropat. Și lăsând pre slugi afară de mănăstire cu caii, el au intrat înlăuntru, în curtea din naintea³ mănăstirii. Și văzându-l pre dânsul călugării, l-au priimit ca pre fiul voievodu/lui locului. Și l-au chiebat²⁶ să priimească să între în sărăceasca²⁷ casa lor. Și tânărul au poruncit de i-au adus²⁸ pre egumenul mănăstirii, căruia poruncindu-i, i-au deșchis besearica.

Și întrând în besearică²⁹ dimpreună³⁰ cu egumenul, cerea să-i³¹ arate mormântul mucenicului. Și apropiindu-să de mormânt, au plecat genunchiile și plângea foarte și curgea din ochii lui mulțime de lacrimi. Și minunându-să, egumenul au întrebat pre tânărul zicând³²: „Văz, Domnul meu, că foarte iubiiai pre Anastasie”. Și tânărul nu i-au dat pentru

³ Scris inițial: *вънтрѣ*, apoi acoperit cu miniu.

¹⁹ mucenicului] cătră mucenic A, X ◊ ²⁰ carele] care A, X ◊ ²¹ o om. Y, A, X ◊ ²² în] întru D,] preste A, X ◊ ²³ în] întru A, X ◊ ²⁴ tatăl] tată D ◊ ²⁵ dându-i] dând X ◊ ²⁶ chiebat] poftit A, X ◊ ²⁷ sărăceasca] sărăcească D, Y, A, X ◊ ²⁸ i-au adus] au chiebat A, X ◊ ²⁹ în besearică om. A, X ◊ ³⁰ dimpreună] împreună A ◊ ³¹ să-i] ca să-i A, X ◊ ³² zicând] și au zis D ◊

aceasta³³ nici un răspuns, însă i-au zis să-i arate icoana stăpânului Hristos și, apropiindu-se de icoană, au făcut semnul cinstitei cruci și trei metanii până la pământ și au sărutat sfânta icoană. Și iarăși au cerut să-i arate și sfânta icoană a Maicii lui Dumnezeu și, făcând iarăși³⁴ trei metanii și semnul cin//stitei cruci, au sărutat icoana Născătoarei de Dumnezeu³⁵. Și văzând egumenul aceasta³⁶, au rămas înspăimântat și au zis tânărului: „Ce easte aceasta care faci, Domnul meu, că, deaca³⁷ va auzi tatăl tău, ne va arde mănăstirea și noao ne va face rău”. Iar tânărul au zis egumenului: „Nu ajunge aceasta, ci voi³⁸ ca să-m dai și sfântul botez”. Iar egumenul, văzând socotința¹ cea întemeiată ce avea tânărul ca să ia această mare taină, au închis ușile besearicii și au botezat pre tânărul și l-au numit Daniil și au luat³⁹ tânărul ceea ce doriia. Deci ieșind din biserică, au intrat în chiliia egumenului și au pus⁴⁰ masă și⁴¹ s-au ospătat și s-au veselit dimpreună cu ceialalți călugări.

293^f

După aceea, plecând de la mănăstire, au mers nou lumina⁴² la casa lui veselindu-se și au slăvit pre Dumnezeu. Și în noaptea viitoare i s-au arătat mucenicul în somn și i-au zis: „În noaptea vii/toare, pă vream⁴³ când doarme tatăl tău și ceialalți, te vei pogori în curte și vei afla poarta cea mare deschisă. Și, ieșind afară puțin⁴⁴ din poartă, vei afla un om îmbrăcat în rasă. Deci urmează⁴⁵ după dânsul și⁴¹ te va îndrepta ce vei face”. Și după ce au venit noaptea, după cum⁴⁶ s-au învățat de la⁴⁷ mucenicul, au aflat poarta deschisă și mergând puțină cale, veade pre un om în chip călugăresc. Și

293^v

¹ Scris inițial: сокопѣла și corectat marginal, cu miniu, în сокопница.

³³ nu i-au dat pentru aceasta] pentru aceasta nu i-au dat D ◇ ³⁴ iarăși] alte D ◇ ³⁵ icoana Născătoarei de Dumnezeu] pre Născătoarea de Dumnezeu D ◇ ³⁶ văzând egumenul aceasta] văzându-l egumenul D ◇ ³⁷ că deaca] căci de A, X ◇ ³⁸ voi] voiesc A, X ◇ ³⁹ luat] câștigat A, X ◇ ⁴⁰ au pus] puind A, X ◇ ⁴¹ și om. A, X ◇ ⁴² luminat] luminatul D, Y, A, X ◇ ⁴³ pă vream] pre vreamea A, X ◇ ⁴⁴ afară puțin] puțin afară D ◇ ⁴⁵ urmează] urmând A, X ◇ ⁴⁶ după cum] precum D ◇ ⁴⁷ la om. A, X ◇

au⁴⁸ zis Daniil celui ce i s-au arătat: „Cine ești tu, cel⁴⁹ ce te arăți?”. Iar acela⁵⁰ ce s-au arătat⁵¹ au zis: „Eu sânt acela pe carele tu⁵² cauți, ci urmează⁵³ după mine”.

Iar Daniil, urmând aceluia, au intrat în mănăstire de obște și, tunzând pre⁵⁴ Daniil și îmbrăcându-l în⁵⁵ rasă, au luat chipul călugăresc. Și stând⁵⁶ puține zile în mănăstirea cea de obște, au mers la Chirchira și, petrecând acolo într-o mănăstire de obște opt ani, s-au des//părțit și au mers la Țarigrad, bine sporind într-o Domnul.

De la anul 1763, de când s-au întâmplat vedeaniia⁵⁷ aceasta în Țarigrad⁵⁸.

⁴⁸ au] i-au D ♦ ⁴⁹ cel] cela CA ♦ ⁵⁰ acela] acela A, X ♦ ⁵¹ ce s-au arătat om. A, X ♦ ⁵² tu om. D ♦ ⁵³ urmează] vino A, X ♦ ⁵⁴ post pre, ms. deteriorat D ♦ ⁵⁵ în] cu D ♦ ⁵⁶ stând] șazănd A, X ♦ ⁵⁷ vedeaniia] vedeaarea CA ♦ ⁵⁸ de la anul 1763, de când s-au întâmplat vedeaniia aceasta în Țarigrad om. A, X ♦

Eu, cel prea mic între³ monahi, Daniil, petreceam în Chirchira¹, pentru sfântul făcătoriu de minuni⁴ Spiridon. Și petrecând acolo întru o mănăstire de obște opt ani, doriiam să mă învrednicesc muceniei, arzându-mă la ceale din lăuntru zioa și noaptea, însă căutam vreo mijlocire ca să întru înlăuntru⁵ în privealiște, pentru că fieștecum a să arunca cinevaș în nevoie easte strein lucru de dumnezeieștile legi. Deci având înlăuntru mieu acest fealiu de dorire, de vream ce⁶ vreama au chieamat a merge la Țarigrad pentru oarecarea trebuință, depărtându-mă de la Chirchira², am venit la împărăteasca ce/tate³⁻⁷, binevoind Dumnezeu.

279'

Deci viind la împărăteasca cetate și⁸ văzând această cetate plină de păgânătate și pre cei din Agara⁴⁻⁹, îndrăciții¹⁰ împrotiva¹¹ creștinilor, s-au aprins sufletul mieu spre a mărturisi cu îndrăzneală pre Domnul nostru Iisus Hristos înaintea împăratului.

Deci sfātuindu-mă cu duhovniceștii¹² părinți și vestindu-le lor cugetul mieu, nu mi-au⁵ dat voie a face aceasta. Și aflând pre un duhovnic¹³, i-am vestit lui și mi-au poruncit mie a mă ruga lui Dumnezeu fierbinte și de-i easte

¹ Glosat marginal: *adecă Corfus.*

² Glosat marginal: *Corfus.*

³ Glosat marginal: *Țarigrad.*

⁴ Glosat marginal: *pre turci.*

⁵ Scris: *мѣс.*

¹ Vedeaniia] Vederea D ◇ ² post Daniil ad. la anul 1763 s-au întâmplat vederea aceasta, în Țarigrad A, X ◇ ³ între] întru D, CA ◇ ⁴ făcătoriu de minuni] de minuni făcătoriu A, X ◇ ⁵ înlăuntru om. A, X ◇ ⁶ de vream ce] fiindcă A, X ◇ ⁷ la împărăteasca cetate] în Țarigrad A, X ◇ ⁸ viind la împărăteasca cetate, și om. A, X ◇ ⁹ pre cei din Agara] pre turci A, X ◇ ¹⁰ îndrăciții] îndrăciți D, CA, A, X ◇ ¹¹ împrotiva] asupra A, X ◇ ¹² duhovniceștii] duhovnicești D, CA, A, X ◇ ¹³ duhovnic] duhovnicesc părinte A, X ◇

lui bineplăcut acest lucru, îm va descoperi mie, prin vreo arătare dumnezeiască, de easte această dorire dumnezeiască sau împrotivnică. Încă me-au¹ poruncit mie să adaog postire preste postire și nevoiță peste nevoiță și rugăciuni îndoite și așa să mă fac vreadnic acestui lucru.

280^r Deci împlinindu-să câteva zile, 17 sau 18 ale lui noiembrie, mer//gând la o prăvălie, unde să vindea de multe fealiuri, ca să cumpăr doao lumânări și întorcându-mă la cășcioara mea, ca să mă nevoiesc preste noapte de voie, mai întins¹⁴ rugându-mă până la al noolea ceas al nopții cu lacrimi, și, slăbind din starea¹⁵ aceea, am adormit. Atuncea dar Domnul, aducându-și aminte de mine, văz¹⁶ pre un tânăr oarecare¹⁷ cu chip¹⁸ ca fulgerul întrebându-mă: „Ce ai, Daniile, de te întristezi? Că și să cade ție mai vartos a te bucura.” Și încă au zis tânărul: „Nu mă cunoști tu, prietene, cela¹⁹ ce grăiesc cu tine, cine sânt?” Așa i-am zis: „Nu te știu pre tine”. Și el au zis: „Dar nu sânt eu Anastasie, cela ce m-am trimis de tatăl²⁰ tău prin mucenie la împărăția ceriului²¹?” Atuncea eu am zis cătră mucenicul: „Dar cum ai priimit, omule al²² lui Dumnezeu, a veni cătră mine, păcătosul și ticălosul?” „Creade-mă”, au zis, „că deaca²³ te-ai / depărtat tu de la casa părintască, nu m-am lenevit de a ruga pre Dumnezeu pentru tine. Deci bucură-te²⁴ și te veselește, că astăzi te-ai învrednicit a vedea taine mari ale bunului Dumnezeu”. Și eu i-am zis: „Dar ce lucrătoriu sânt eu, ca să mă învrednicesc să văz taine, precum zici?” Și mucenicul, apucându-mă de mâna mea²⁵ cea dreaptă, mi-au zis⁵: „Vino aproape de²⁶ mine”.

280^r Și mergând amândoi cale multă, am venit la un jărtveanic agarinesc²⁷ și mi-au zis⁵ mie²⁸: „Vezi jărtveanicul!

¹⁴ mai întins] cu nevoiță A, X ◇ ¹⁵ starea] nevoița A, X ◇ ¹⁶ văz] văzui CA ◇
¹⁷ oarecare] oarecarele D ◇ ¹⁸ chip] chipul D ◇ ¹⁹ cela] cel A, X ◇ ²⁰ tatăl] tată
D ◇ ²¹ ceriului] cerurilor A, X ◇ ²² al] a D, CA ◇ ²³ deaca] de când A, X ◇
²⁴ bucură-te] bucură CA ◇ ²⁵ mea om. A, X ◇ ²⁶ aproape de] după A, X ◇ ²⁷ un
jărtveanic agarinesc] o gearnie turcească A, X ◇ ²⁸ mie om. A, X ◇

acesta²⁹? Acesta era odată besearica tuturor sfinților”. Și apropiindu-ne, iase u<n> om după³⁰ o ușă deschisă și ne zice³¹ noao: „Veniți degrab, că ne așteaptă pre noi”.

Deci am hotărât noi a întra înlăuntru și întrând am văzut mulțime de oameni, tineri și bătrâni. Deci eu am zis lui Anastasie: „Carii³² sânt aceștia?” Iar el îm zice mie³³: „Aceștea sânt toți sfinții carii // am zis³⁴”. Și unul dintr-înșii m-au întrebat: „Ai venit, Daniile?” Și i-am zis: „Am venit, păcătosul”. Atuncea, începând, ieșia câte doi, câte doi și așa umblând urmam dimpreună și noi³⁵.

Deci am venit la alt jărtveanic³⁶ și mi-au zis⁵ mie: „Acesta au fost odată besearică celor doisprezece³⁷ apostoli. Și apropiindu-ne, s-au deschis ușile și ieșind doi tineri, fiind fieștecarele câte o făclie, și alți doi diaconi cu cădelnițe³⁸ și stând aproape de uși, tămâia pre sfinții³⁹ carii întrase înlăuntru. Și tămâindu-ne și pre noi mai pre urmă, am intrat înlăuntru și noi⁴⁰.

Și atuncea vedem⁴¹ pre cei doisprezece³⁷ apostoli și pre sfântul Costandin dimpreună⁴² cu sfânta Elena, fiind cinstita cruce, strălucind mai mult decât soarele⁴³. Și iată iase⁴⁴ sfântul Marchiiian⁴⁵ împărțind lumânări fieștecăruia, dându-ne și noao, și, aprinzând lumânările, / iase⁴⁴ sfântul Costandin împreună⁴⁶ cu maica lui, având crucea în mâini, asemenea și sfinții apostoli și toți sfinții urmându-le lor. Și ieșind cinstita cruce, toate seamnele lunii⁶ s-au afundat⁴⁷.

⁶ Glosat marginal: *vârfurile geamiilor sânt seamnele.*

²⁹ jărtveanicul acesta] această geamie A, X ◇ ³⁰ după] dintru A, X ◇ ³¹ ne zice] ne-au zis A, X ◇ ³² carii] cine A, X ◇ ³³ îm zice mie] au zis cătră mine A, X ◇ ³⁴ am zis om. D ◇ ³⁵ și așa umblând, urmam dimpreună și noi om. A, X ◇ ³⁶ alt jărtveanic] altă geamie A, X ◇ ³⁷ doisprezece] 12 D, CA ◇ ³⁸ cădelnițe] cădealniță CA ◇ ³⁹ sfinții] sfinți A, X ◇ ⁴⁰ și noi om. A, X ◇ ⁴¹ vedem] am văzut A, X,] vedeam D ◇ ⁴² dimpreună] împreună A, X ◇ ⁴³ soarele] razele soarelui A, X ◇ ⁴⁴ iase] au ieșit A, X ◇ ⁴⁵ post Marchiiian ad. împăratul A, X ◇ ⁴⁶ împreună] dimpreună D, CA ◇ ⁴⁷ s-au afundat] s-au cufundat D] au căzut A, X ◇

281^r281^v

Deci umblând⁷ din destul, ne-am apropiat de Fanariu⁴⁸ și trecând o casă întru carea șade⁴⁹ un dascal Hrisant, am zis mucenicului: „Robule al²² lui Dumnezeu, aicea șade un priiaten al meu, carele de multe ori m-au mângâiat și m-au miluit pre mine. Voiești ca să-l strig pre dânsul, să vază?” Iar el me-au⁵ zis mie: „Îl știu eu pre acesta, ci tu taci și vino după mine”.

282^r Așa zicând, am mers nu puțină cale și⁵⁰ iată, vedem⁴¹ pre purtătoriu dă biruință Gheorghie, carele au grăit cătră sfinți: „Treaceți și la lăcașul meu, carele acum easte jărtvealnic⁸⁻⁵¹, pentru ca să să cufunde întemeiarile⁹ lunii¹⁰”. Iar marele Gheorghie, mai întâiu de a ajunge noi // acolo, au ajuns mai nainte și aflând pre turci într-însul⁵², luând⁵³ măciucă i-au gonit pre dâșii⁵⁴ afară și lepădând⁵⁵ rogojâniele și așternuturile ce era așternute de dâșii într-însul⁵⁶, cu chip mânios au zis: „Nu mai pociu suferi urâciunea voastră, preapângăriților”. Și ajungând cinstita cruce, s-au cufundat și acolo urâtul sem<n> al lunii¹¹.

Și de aci mergând, am auzit o cântare preaveselitoare și dulce și era o viersuire, cântarea aceasta, adecă „Bucură-te, împărăteasă maică” și cealealalte. Și mergând de aci înainte drept, am aflat mulțime de turci strigând: „Vai, vai noao, să fugim, că grecii au venit”. Și apropiindu-ne de ceea ce să numeaște⁵⁷ „Eni⁵⁸ Geami”, întrând în curte și înfigând crucea drept, au cântat slavosloviia, „Mărire⁵⁹ întru cei de sus

⁷ Scris inițial: *оурумидъ*, apoi, cu excepția lui *оу*, slovele au fost barate cu linii, scriindu-se în continuare *мвжидъ*.

⁸ Glosat marginal: *sau capiște turcească*.

⁹ Scris: *штенеареле*.

¹⁰ Scris inițial: *лѣмѣн*, apoi peste *н* s-a notat *н*.

¹¹ Glosat marginal: *adecă vârful geamiilor*.

⁴⁸ Fanariu] felinariu D ◇ ⁴⁹ șade] șede A, X ◇ ⁵⁰ și om. X ◇ ⁵¹ jărtvealnic] geamie turcească A, X ◇ ⁵² într-însul] înlăuntru A, X ◇ ⁵³ post luând ad. o A, X ◇ ⁵⁴ dâșii] toți A, X ◇ ⁵⁵ lepădând] aruncând afară A, X ◇ ⁵⁶ într-însul] într-însa A, X ◇ ⁵⁷ post numeaște ad. de dâșii D ◇ ⁵⁸ Eni] Geni D ◇ ⁵⁹ mărire] slavă A, X ◇

lui Dumnezeu". Și fiind aproape de a să împlini slavosloviia, s-au suit hoglea sus⁶⁰, să strige. Deci marele Costandin, / rădicând ochii lui cu urgie, au zis cătră dânsul: „Blestematule, nu vezi crucea înălțată, dar ce strigi tu și hălălăiești bârfind?" Și rădicând crucea, au căzut¹² trulele dimpreună⁴² cu hoglea.

282^v

Și neîntrând înlăuntru, am mers la besearica lui Dumnezeu, la Sofia. Și ajungând acolo s-au deșchis o ușă și au ieșit doi diiaconi îmbrăcați în vășminte sfințite, fiind doao cădelnițe înfrumusețate⁶¹ și aurite. Deci întrebând eu pre mucenicul: „Cine sânt aceștea?", mi-au spus⁵ mie: „Cela¹⁹ ce easte⁶² de-a dreapta easte Stefan, întâiul mucenic, iar cela ce easte⁶² de-a stânga easte sfântul Lavrentie Arhidiaconul⁶³. Și tãmâind cinstita cruce și pre toți sfinții și mai pre urmă pre noi, am intrat înlăuntru și apropiindu-ne de sfântul oltariu, de-a dreapta era o ușă încuiată, care să părea cum că s-au deșchis de oarecare și întrând crucea //și toți sfinții viind înlăuntru, unde era un lăcaș preainfrumusețat și vreadnic de⁶⁴ vedea, era icoane înlăuntru, candelile, sfeșnice și alte vase sfințe de aur. Și unde să cădea să fie icoana Născătoarei de Dumnezeu, nu era icoană¹³, ci era un jățiu oarecare, întru care⁶⁵ era împărăteasa Pururea Fecioara și împrejurul ei mulțime de îngeri și de arhangheli. Iar în partea de-a stânga mai în jos de jățiu acela, era alt jățiu, întru care⁶⁵ era șazând oarecarele⁶⁶ bătrân, nu știu sau⁶⁷ dormind era, sau deștept, carele avea cunună în cap și Evanghelie înfrumusețată și închisă fiind⁶⁸ în mâini. Iar împrejurul lăcașului aceleuia era și alte jățiuri.

283^v

Deci întrebând eu pre sfântul: „Spune-mi, ce jățiuri sânt aceștea?", iar⁶⁹ el⁷⁰ mi-au⁷¹ zis: „Pre aceștea au șazut

¹² Scris inițial: рѣдникъ, apoi tăiat și scris крѣстм.

¹³ Cuvântul scris marginal.

⁶⁰ sus om. A, X ◇ ⁶¹ înfrumusețate] frumusețate X ◇ ⁶² ce easte om. A, X ◇ ⁶³ Lavrentie arhidiaconul] arhidiaconul Lavrentie X ◇ ⁶⁴ vreadnic de] și minunat la A, X ◇ ⁶⁵ care] carele D ◇ ⁶⁶ oarecarele] oareșcarele X ◇ ⁶⁷ sau om. A, X ◇ ⁶⁸ fiind] ținea X ◇ ⁶⁹ iar om. A, X ◇ ⁷⁰ el om. X ◇ ⁷¹ mi-au] au A, X ◇

283^v arhieriei⁷² și au făcut săboarale, care⁷³ s-au gătit mai nainte, ca iarăși a șădea⁷⁴ pre dănele pentru uni/rea besearicii și pentru ca să răsipească toate dejghinările și să rămâie de aci⁷⁵ aceasta nesupărată”. Și așa au pus în mijloc cinstita cruce, iar Marchiian iarăși luând lumânările de la noi, le-au pus împrejurul cinstitei cruci. Și deșchizându-să ușa sfântului oltariu, au ieșit tineri îmbrăcați în albe, având jățiu în mâinele lor, luminat și preaslăvit, și puindu-l pre dânsul în locul arhierieilor.

284^f Iată vedem⁴¹ după aceasta pre stăpânul Hristos ieșind cu mulțime de îngeri, ce era îmbrăcați cu podoabă minunată, preoțească. Iar stăpânul Hristos avea în cap⁷⁶ cunună ce strălucia și au mers în scaunul cel gătit. Atuncea s-au arătat că sfântul Iacov, fratele lui Dumnezeu, au luat vreamă ca să înceapă sfânta Liturghie și, făcând începătură la întâia intrare, au intrat marele arhieriu Iisus Hristos în lăuntru oltariului împreună cu toți cei ce sta împrejurul lui. Și // viind vremea „Apostolului”, au cetit⁷⁴ sfântul Lavrentie „Apostolu”. Și era „Apostolul”⁷⁷ acesta: „Fraților, sfinții toți prin credință biruit-au împărății” și cealelalte. Iar sfânta Evanghelie o cetia pre advon sfântul întâiul mucenic Stefan, care era aceasta: „Eu sânt viia și voi vițele⁷⁸” și cealelalte.

Deci viind vremea întrării cei<i> mari, au stătut stăpânul Hristos când ieșia ei și blagoslovia sfințele taine și când le-au pus jos pre sfânta masă, iarăși⁷⁹ le-au blagoslovit. Iar după ce s-au cântat priceasna⁸⁰, au ieșit⁸¹ Stefan zicând: „Cu frica lui Dumnezeu, cu credință și cu dragoste să vă apropiați”. Apoi luând sfântul potir stăpânul Hristos au stătut

¹⁴ Scris inițial: ⚡venēm, apoi ⚡ a fost barat, iar peste nē s-a notat mi.

⁷² arhieriei] arhieriei A, X ⚡ ⁷³ post care ad. acum A, X ⚡ ⁷⁴ a șădea] să șază A, X ⚡ ⁷⁵ aci] acei D ⚡ ⁷⁶ în cap om. A, X ⚡ ⁷⁷ „Apostolul” om. A, X ⚡ ⁷⁸ vițele] mlădițele A, X ⚡ ⁷⁹ iarăși] iar X ⚡ ⁸⁰ priceasna] chinonicul A,] chenonicul X ⚡ ⁸¹ post ieșit ad. sfântul A, X ⚡

în ușa oltariului. Atuncea sfântul Ioan Gură de Aur⁸² și sfântul Mitrofan al Țarigradului mergând, au deșteptat pre bătrânul ce dormia în jățiu și sfântul Mitrofan au luat cununa, iar sfântul Ioan Gură de Aur⁸² au luat Evangheliia și sculându-l / pre dânsul au mers la Născătoarea de Dumnezeu, 284^v sărutându-i sfintele margini ale hainelor ei. Și așa au venit înaintea ușii, întru care era Domnul. Și închinându-să, l-au pricestit pre dânsul domnul¹⁵⁻⁸³ Hristos din sfântul potir și atunci au luat cununa din mâna sfântului Mitrofan și au⁸⁴ pus-o în capul lui și au luat și sfânta Evanghelie din mâna sfântului Ioan Gură de Aur⁸² și o au pus-o pre mâinele lui.

Și săvârșindu-să sfânta Liturghie, stăpânul Hristos au mers în jățul care au fost mai întâiu și îndată toți sfinții mergând au plecat genunchiile⁸⁵ către dânsul, strigând toți, dimpreună⁴²: „Doamne, noi toți robii tăi, ne rugăm milii⁸⁶ tale⁸⁷ și puterii împărăției tale, să miluiești pre creștini și pre norodul cel numit cu numele tău din mâinele păgânilor”. Și răspunzând, stăpânul Hristos au zis: „Nu numai să-i slobozesc, ci și mai // multă robie să cade⁸⁸ a pune pre dâșii, 285^r că nu sânt vreadnici⁸⁹”. Și așa au tăcut sfinții. Atuncea iarăși mearseră⁹⁰ sfântul Iacov, fratele lui Dumnezeu, și sfântul Ioan Bogoslov¹⁶⁻⁹¹ și sfântul Ioan Gură de Aur⁹² și s-au închinat stăpânei Născătoarei de Dumnezeu, zicând⁹³ ei: „Doamna noastră, Născătoare de Dumnezeu, noi, robii tăi, ne rugăm ție să mijlocești către fiul tău și Dumnezeuul nostru, să izbăvească pre creștini din mâinele agareanilor¹⁷⁻⁹⁴”.

¹⁵ Glosat marginal: *stăpânul*.

¹⁶ Sl., în trad.: *Teologul*. Glosat marginal: *de Dumnezeu cuvântătoriu*.

¹⁷ Glosat marginal: *a turcilor*.

⁸² Gură de Aur | Zlatoust D, CA ⇨ ⁸³ domnul om. D, CA | stăpânul A, X ⇨ ⁸⁴ au | i-au A, X ⇨ ⁸⁵ genunchiile | genunchii A, X ⇨ ⁸⁶ milii | milostivirii A, X ⇨ ⁸⁷ tale om. X ⇨ ⁸⁸ cade | cuvine A, X ⇨ ⁸⁹ vreadnici | vrednici de milă X ⇨ ⁹⁰ mearseră | merge D ⇨ ⁹¹ Bogoslov | Bogoslovul D, *post* Bogoslov *ad. de Dumnezeu cuvântătoriu* A, X ⇨ ⁹² Gură de Aur | Zlatoust D, CA, Y ⇨ ⁹³ zicând | zicându-i D ⇨ ⁹⁴ agareanilor | agarineanilor D, Y ⇨

Atuncea, sculându-să de pre scaun Născătoarea de Dumnezeu, crucea și toții sfinții s-au închinat ei. Și mergând aproape de fiul ei, i s-au închinat lui, zicând cătră dânsul: „Fiiule, vezi pre credincioșii robii tăi cu ce frică stau aici înaintea ta, căutând⁹⁵ izbăvire creștinilor și credincioșilor robilor tăi, care lucru mă rog și eu bunătații tale, să-i miluiești, izbăvindu-i⁹⁶ de cumplita robie”. Iar Domnul au zis cătră Născătoarea de Dumnezeu⁹⁷: / „Cunoști⁹⁸, Maica mea, că din zilele preapăgânului împărat Mehmed am vrut să-i izbăvesc pre dâșii, dar aceștea⁹⁹ sânt necunoscători și¹⁰⁰ păcatele lor nu le-au¹⁰¹ pocăit și iarăș am plecat și pre împăratul cel¹⁰² de acum să-i îmbrace pre dâșii cu negre, ca văzând hainele ceale negre să-ș vie întru simțire. Dar încă¹⁰³ nu sânt simțitori, mâniindu-mă în toate zilele”. Atuncea iarăș împărăteasa a toate¹⁰⁴ au zisu: „Fiiul meu, pedepsește-i pre dâșii cu bunăteata ta precum știi, însă să nu să supere de vrăjmașii tăi, de agarineani¹⁰⁵!” Atuncea au zis ei¹⁰⁶: „De vream ce, o, maica mea, mijlocești cătră mine pentru nemulțămitorii aceștia, pentru dragostea ta și pentru rugăciunile sfinților miei, îi voi izbăvi pre dâșii preste puțină vreme”. Și căzând Născătoarea de Dumnezeu și toții sfinții s-au închinat lui și Născătoarea de Dumnezeu au să/zut în scaunul ei¹⁰⁷.

286'

Deci sculându-să toți sfinții după rânduială câte doi, câte doi, închinându-să, săruta bedernița stăpânului Hristos și mai pre urmă de toți am mers și eu împreună cu mucenicul Anastasie. Și eu, nevreadnicul, apropiindu-mă de stăpânul Hristos, am zis: „Doamne, ajută-mi”. Atuncea mi-au zis: „Daniile, vezi să nu îndrăznești a mărturisi de față, că mare nevoie ți să va întâmpla ție”. Atuncea eu am zis lui¹⁰⁸: „Fie voia ta, Doamne”.

⁹⁵ căutând] cerând A, X ◇ ⁹⁶ post izbăvindu-i ad. pre dâșii D ◇ ⁹⁷ Născătoarea de Dumnezeu] Maica sa A, X ◇ ⁹⁸ cunoști] știi A, X ◇ ⁹⁹ aceștea] ei A, X ◇ ¹⁰⁰ post și ad. de A, X ◇ ¹⁰¹ le-au] s-au A, X ◇ ¹⁰² cel] cest A, X ◇ ¹⁰³ încă] tot A, ◇ ¹⁰⁴ a toate om. CA ◇ ¹⁰⁵ agarineani] agareani A, X ◇ ¹⁰⁶ ei] cătră dânsa A, X ◇ ¹⁰⁷ ei] său A, X ◇ ¹⁰⁸ lui om. A, X ◇

Și îndatăși ies¹⁰⁹ doi tineri¹⁸ în veșminte strălucitoare¹¹⁰ din sfântul oltariu și desplicându-să¹¹¹ în doo¹¹² acoperemântul besearicii, au hrăpit pre stăpânul Hristos și s-au înălțat la ceriuri, dimpreună⁴² cu îngerii, cei ce sta împrejurul lui.

Iar sfinții, mulțămind Născătoarei de Dumnezeu pentru izbăvirea creștinilor, foarte veseli sta. Iar din cei ce sta împrejurul Născătoarei de Dumnezeu, strigă / pre unul Născătoarea de Dumnezeu și-i poruncește¹¹³ ca să ne zică noao cum că ne căuta pre noi împărăteasa. Și mergând aproape de Născătoarea de Dumnezeu, i-am mulțămit ei, căci m-au învrednicit a vedea venirea fiului ei și a ei. Însă m-am mâhnit, căci n-am dobândit dorirea mea. Iar Născătoarea de Dumnezeu mi-au⁵ zis: „Nu te mâhni pentru aceasta, pentru căci¹¹⁴ s-ar fi întâmplat mare vătămare¹¹⁵ besearicilor și creștinilor. Și deaca¹¹⁶ ai fi mărturisit de față, nu ai fi scăpat de vicleşugurile lor, pentru că vrea să te încvie întru o casă dimpreună⁴² cu fete, ca să te spurce pre tine, preavicleanii. Iar în trecuta¹¹⁷ vreme tatăl tău era aicea și, făcând fealiuri de fealiuri de vrăji, i s-au arătat lui că te-ai făcut creștin și călugăr și cum că vei să vii în Țarigrad și nu să pricepea cum te-ai botezat. Și nepricepându-să, socotia nu cumva în Țara // Rumânească ai priimit sfântul botez și te aștepta. Și au trimis om ce să fățarnicia că easte¹¹⁸ creștin și cerca pentru tine, lăsând și pă alții aicea, în Țarigrad¹¹⁹, ca cercând, doară te vor afla¹²⁰. Însă ce trebuință easte de mucenie, pentru că de vei păzi poruncile fiului meu, vei câștiga și așa împărăția lui”.

286'

287'

¹⁸ Scris: ДИИ ВАМАЮ, apoi tăiat cu chinovar.

¹⁹ Scris: ДОВ, urmat de un semn care ar putea fi ѡ.

¹⁰⁹ ies] au ieșit A, X ⇨ ¹¹⁰ strălucitoare] strălucite D, Y ⇨ ¹¹¹ desplicându-să] desfăcându-se A, X ⇨ ¹¹² în doo om. A, X ⇨ ¹¹³ post poruncește ad. lui D ⇨ ¹¹⁴ pentru căci] că A, X ⇨ ¹¹⁵ s-ar fi întâmplat mare vătămare] mare vătămare s-ar fi întâmplat A, X ⇨ ¹¹⁶ deaca] de A, X ⇨ ¹¹⁷ trecuta] trecută Y ⇨ ¹¹⁸ easte] a fi A, X ⇨ ¹¹⁹ în Țarigrad om. A, X ⇨ ¹²⁰ afla] găsi X ⇨

Și eu i-am¹²¹ zis ei iarăși: „Doamnă Născătoare de Dumnezeu, doriām să povățuiești și pre părinții miei la credința cea dreaptă¹²²”. Iar¹²³ ea mi-au⁵ zis mie: „Nu-ți fie ție nici o purtare de grijă pentru aceștea⁹⁹, pentru căci maica¹²⁴ ta s-au săvârșit în anul trecut și pentru rugăciunile tale²⁰ au luat răsufare. Iar pentru tatăl tău nicidecum să nu te rogi, pentru că și înviare¹²⁵ din morți de ar vedea, nu să pleacă, carele mari reale au făcut și face creștinilor”.

287^v Și iarăși am zis ei: „Doamnă de Dumnezeu Născătoare, un dar încă mai ceiu, ca să mă lași aici în beseri/ca ta, să aprinz candelile și să slujăsc”. Iar ea mi-au⁵ zis mie: „Să știi că candelile acestea sânt totdeauna¹²⁶ aprinse de 300¹²⁷ de ani și mai cevași și aicea nu poate om a rămânea, numai mergi iarăși unde ai fost, iar la Sfânta Agora¹²⁸ să nu mergi, pentru că s-au întâmplat și vor să să întâmple multe ispite²¹. Iar aceștea care le-ai văzut, spune-le arhiepiscopului Ptolemaidiei, carele easte slugă adevărată fiului meu”.

288^r Și îndatăși am văzut un om carele¹²⁹ au intrat în beserică grăind: „Spuneți împărătesei că va împăratul cu silnicie să omoare pre arhierii și pre boiari”. Și îndatăși sculându-să Născătoarea de Dumnezeu din scaun¹³⁰, au urmat toți după dânsa și au mers dimpreună⁴². Și acolo semnele lunii s-au cufundat¹³¹ prin căutarea Născătoarei de Dumnezeu. Și apropiindu-să de mijlocul Viza<n>ției, au aflat pre arhierii și pre boiari cu // mâinele legate îndărăt¹³² și pre trei arhierii cu¹³³ capetele tăiate și pre doi din boiari.

²⁰ Scris inițial: τὰρε, apoi ρ a fost modificat în λ.

²¹ Scris în continuare: neunpδ.

¹²¹ i-am] am CA, A, X ◇ ¹²² cea dreaptă] creștinească A, X ◇ ¹²³ iar] și CA ◇ ¹²⁴ maica] maică A, X ◇ ¹²⁵ înviare] învierea D ◇ ¹²⁶ sânt totdeauna] totdeauna sânt A, X ◇ ¹²⁷ 300] trei sute A, X ◇ ¹²⁸ Sfânta Agora] Sfântul Munte A, X ◇ ¹²⁹ carele] care A, X, Y ◇ ¹³⁰ post scaun ad. și X ◇ ¹³¹ și acolo semnele lunii s-au cufundat] și s-au cufundat și acolo seamnele lunii A, X ◇ ¹³² îndărăt] înapoi A, X ◇ ¹³³ cu om. X ◇

Și deaca au văzut Născătoarea de Dumnezeu acestea, au făcut chip sfântului Hristofor și luând mucenicul sabiia din mâinele gădii, i-au tăiat capul lui. Deci lăsând pre ceialalți acolo, au mers Născătoarea de Dumnezeu în casa tiranului, carele era șăzând¹³⁴ pre scaun, și au zis cătră dânsul stăpâna Pururea Fecioara: „Preapăgâne și fără de leage, cum ai îndrăznit a prinde și¹³⁵ a omorî pre arhieriei și pre boiari?” Iar el cu obrăznicie au grăit Născătoarei de Dumnezeu: „Cine ești tu, care așa cu îndrăzneală ai întrat și grăiești acest feliu de cuvinte?” Iar cei ce era împrejurul Născătoarei de Dumnezeu i-au¹³⁶ zis lui: „Neîndumnezeitule¹³⁷, nu vezi pre împărăteasa ceriului și a pământului carea au venit?” Și îndatăși hrăpindu-l pre dânsul sfântu/ Hristofor din scaun¹³⁸, l-au lepădat jos și / șăzând Născătoarea de Dumnezeu într-însu/¹³⁹, iarăși¹⁴⁰ au zis cătră el cu mânie: „Pentru care pricină, nelegiuitule, ai omorât amar pre arhieriei și pre creștini și pre ceialalți ai vrut ca să-i omori, că ce țe-au făcut ție?” Iar tiranul au zis cătră dânsa că „I-am omorât pre dânșii și am vrut să-i omor pre toți, căci au scris vrăjmașilor miei¹⁴¹ și împrotivnicilor¹⁴², ca să vie asupra mea”. Iar Născătoarea de Dumnezeu iarăși au zis cătră dânsul: „Nu aceștia, preancredinciosule, au scris vrăjmașului tău, ci eu îi aduc pre dânșii asupra ta, vrând a te răsipi pre tine și pre neamul tău, pentru că nu pociu suferi vătămările tale ceale prea¹⁴³ mari și pagubele și nedreptățile ce faci creștinilor”.

288^v

Și rădicându-să Născătoarea de Dumnezeu de acolo, au încungiurat toate casele ceale din palat dimpreună cu toți sfinții, purtând scaunul ei dimpreună¹⁴² cu dânșii // și mucenicu/ Hristofor.

289^r

¹³⁴ era șăzând] șădea A, X ◇ ¹³⁵ a prinde și om. X ◇ ¹³⁶ i-au] au A, X ◇
¹³⁷ neîndumnezeitule] nedumnezeitule D ◇ ¹³⁸ Sfântul Hristofor din scaun] din scaun Sfântul Hristofor A, X ◇ ¹³⁹ într-însul] în scaun A, X ◇ ¹⁴⁰ iarăși om. A, X ◇
¹⁴¹ vrăjmașilor miei] vrăjmașului meu D, Y, A] vrăjmașu meu X ◇
¹⁴² împrotivnicilor] împrotivnicului D, Y, A, X ◇ ¹⁴³ prea om. X ◇

Apoi, ajungând la o poartă care era încuiată, numai cu singur chipul s-au deschis și acolo era o besearică și candelile¹⁴⁴ aprinse și trei arhierii îmbrăcați cu podoaba¹⁴⁵ cea¹⁴⁶ arhierască. Și văzând pre Născătoarea de Dumnezeu, s-au închinat ei, zicând: „Mulțămim ție, doamnă Născătoare de Dumnezeu, împărăteasa ceriului și a pământului, că vei să izbăvești pre smeriții¹⁴⁷ creștini pre toți” și iarăși acolo au rămas.

289^v Și lăsând scaunul înlăuntru besearicii, am venit iarăși la locul unde era arhierii și boiarii legați și cu porunca Născătoarei de Dumnezeu s-au dezlegat prin sfântul mucenic Hristofor toți¹⁴⁸ și, căzând, s-au închinat ei, zicând: „Mulțămim ție, preaslăvită împărăteasă, că ne-ai hrăpit pre noi din porțile iadului și ne-ai izbăvit de această mare nevoie!”. Iar ea au zis cătră dânșii: „Nemuțămitori sânteți, fiindcă v-ați făcut ură/tori cătră mine. Nu sânt eu ceea ce am izbăvit cetatea aceasta de atâtea și de¹⁴⁹ multe ori de mari primejdii? Deci acum mergeți în¹⁵⁰ pace și nu fiți nemuțămitori cătră făcătorul de bine!”

Atuncea de Dumnezeu cuvântătorul¹⁵¹ Ioan au zis cătră Născătoarea de Dumnezeu: „Doamnă de Dumnezeu Născătoare, cum ai lăsat pre acești trei arhierii, ce zac aici, a să omori de nelegiuitul?” Și Născătoarea de Dumnezeu au zis cătră dânșul: „Vezi-i¹⁵² pre aceștea, nici pre Dumnezeu vreodată l-au odihnit, nici pre mine, maica lui. Și nu numai s-au lipsit de viața ceastă trecătoare, ci au luat¹⁵³ și muncă veacinică¹⁵⁴”.

¹⁴⁴ candelile] candelile A, X ◇ ¹⁴⁵ podoaba] podoabă A, X ◇ ¹⁴⁶ lor cea om. X ◇ ¹⁴⁷ smeriții om. X ◇ ¹⁴⁸ s-au dezlegat prin sfântul mucenic Hristofor toți] s-au dezlegat toți prin sfântul mucenic Hristofor A, X ◇ ¹⁴⁹ de atâtea și om. A, X ◇ ¹⁵⁰ în] cu A, X ◇ ¹⁵¹ de Dumnezeu cuvântătorul] Bogoslovul D, CA] Cuvântătorul de Dumnezeu A, X ◇ ¹⁵² vezi-i] vezi A, X ◇ ¹⁵³ luat] moștenit A, X ◇ ¹⁵⁴ muncă veacinică] munca cea veacinică A, X ◇

Și ieșind din palat, am¹⁵⁵ mers în Sfânta Sofia. Și fiind Născătoarea de Dumnezeu pre mucenicul Anastasie, au grăit către dânsul¹⁵⁶: „Fiiule, ia pre Daniil și mergi¹⁵⁷ în lăcașul împăratului¹⁵⁸ Costandin, ca și acolo să să închine”. Și așa adevă Năs//cătoarea de Dumnezeu, dimpreună⁴² cu toți sfinții au intrat în Sfânta Sofia, iar eu¹⁵⁹ cu mucenicul Anastasie, cale din destul umblând, am mers în besearica carea acum este mecet. 290'

Și făcând mucenicul semnul cinstitei cruci¹⁶⁰, ușa¹⁶¹ s-au deschis singură și intrând înlăuntru, era înlăuntru¹⁶² hogi și¹⁶³ pângăriții¹⁶⁴ popi¹⁶⁵ de-ai agarineanilor¹⁶⁶. Iar mucenicul, luând o măciucă, i-au gonit pre dânsii afară și intrând noi în oltariu, era un acoperemânt și descoperindu-l pre dânsul¹⁶⁷ era supt dânsul o icoană a preasfintei Născătoarei de Dumnezeu prealuminată, care sloboziia raze luminate¹⁶⁸ și străluciia, pre carea sărutându-o, im zice mie¹⁶⁹ mucenicul: „Vezi pre¹⁷⁰ această icoană, când vor lua creștinii schiptrul, va săvârși mari minuni, întrucât va învia și morții¹⁷¹. Pentru aceasta și mare besearică îi vor rădica”. Și acoperindu-o / pre dânsa, am ieșit, mergând la casa mea. 290'

Atuncea mi-au⁵ zis mie mucenicul: „Mergi la besearică, pentru¹⁷² ca să ajungi utreniia”. Iar eu îl siliiam pre dânsul ca să mergem amândoi la părintele¹⁷³ arhiepiscopul¹⁷⁴ Ptolemaidiei, ca să-i vestim¹⁷⁵ lui acestea, care¹⁷⁶ mi-au⁵ zis Născătoarea de Dumnezeu. Iar el mi-au⁵ zis: „Meargi singur și¹⁷⁷ spune ceale ce ai văzut și eu mă duc¹⁷⁸ la slujba mea”.

¹⁵⁵ am] au Y, A, X ◇ ¹⁵⁶ și fiind Născătoarea de Dumnezeu pre mucenicul Anastasie, au grăit către dânsul] și au grăit Născătoarea de Dumnezeu către mucenicul Anastasie zicând A, X ◇ ¹⁵⁷ mergi] îl du.X ◇ ¹⁵⁸ împăratului] marelui A, X ◇ ¹⁵⁹ post eu ad. dimpreună D ◇ ¹⁶⁰ post cruci ad. în ușă Y, A, X ◇ ¹⁶¹ ușa om. A, X, N ◇ ¹⁶² înlăuntru] într-însa D, Y, om. A, X ◇ ¹⁶³ și om. A, X ◇ ¹⁶⁴ pângăriții] pângăriți D, CA, Y, A, X ◇ ¹⁶⁵ popi om. A, X ◇ ¹⁶⁶ agarineanilor] agareanilor A, X ◇ ¹⁶⁷ pre dânsul om. A, X ◇ ¹⁶⁸ luminate om. A, X ◇ ¹⁶⁹ imi zice mie] mi-au zis A, X ◇ ¹⁷⁰ pre om. A, X ◇ ¹⁷¹ morți] morții Y ◇ ¹⁷² pentru om. A, X ◇ ¹⁷³ părintele om. A, X ◇ ¹⁷⁴ arhiepiscopul] episcopul X ◇ ¹⁷⁵ vestim] vestesc A, X ◇ ¹⁷⁶ care] carele D,] precum A, X ◇ ¹⁷⁷ și] și-i A, X ◇ ¹⁷⁸ mă duc] merg A, X ◇

Dar eu iarăș îl siliiam¹⁷⁹ a rămânea dimpreună⁴² cu mine încă puțin, iar el au zis cătră mine: „Iată, și lumânarea s-au stins”. Deci eu îndatăși dășchizând ochii miei, am văzut lumânarea că să sfârșise¹⁸⁰, fiind încă puțin.

Și așa slăvind pre Domnul și pre sluga lui, am mers la besearică și cetia atunci psaltirea¹⁸¹.

¹⁷⁹ *post siliiam ad. pre dânsul D* ✦ ¹⁸⁰ *lumânarea că să sfârșise] că să sfârșise lumânarea A, X* ✦ ¹⁸¹ *post psaltirea ad. sfârșit și lui Dumnezeu slavă în veaci, amin D* ✦

GLOSAR

adaogere s. f. „sporire” I, 100’.

adeveri vb. „a dovedi, a confirma” I, 98^v, 113’; II, 291’.

advon s. n. „loc înălțat în biserică, de unde citește diaconul evanghelia” II, 284’.

agarean s. m. „turc” II, 285’.

agarinean s. m. „turc” II, 285^v, 290’.

agarinesc adj. „turcesc” II, 280^v.

agonisită s. f. „avere, bogăție” I, 98^v.

amerința vb. „a arăta” I, 106’, 106^v.

amurți / amorți vb. „a încremeni, a rămâne ca mort” I, 103^v, 101’.

arăta vb. 1. „a prezenta, a indica” I, 98^v, 106’, 107^v; II, 292^v, 292^v, 293’; *a se* ~ 2. „a se dovedi” I, 106’; 3. „a se înfățișa” I, 98^v, 100^v, 104^v, 106’; II, 293^v, 293^v; 4. „a ieși la iveală” I, 112’; II, 286^v.

arde vb. 1. „a trece prin foc, a incendia” I, 105^v; II, 293’; 2. „a străluci” 104’; 3. *a se* ~ „a fi cuprins de un sentiment puternic” II, 279’, 291’.

bedearnică s. f. „șesătură de formă pătrată, brodată cu fir, pe care este reprezentată scena învierii și pe care o poartă la brâu arhieriei și unii preoți, la ceremonii” II, 286’.

bârfi vb. „a vorbi de rău, a huli, a calomnia” II, 282^v.

blagoslovenie s. f. „binecuvântare” I, 99’, 99’, 112^v, 113^v.

blagoslovi vb. „a binecuvânta” I, 99’, 104^v; II, 284’, 284’.

blid s. n. „strachină” I, 106’.

bunătațe s. f. 1. „virtute, faptă bună” I, 97^v, 98’, 98^v, 105^v, 106’, 107^v, 110’; 2. „răsplată cerească, veșnică” I, 98^v, 99’, 107^v; 3. „îndurare, milă” II 285’, 285^v.

capişte s. f. „templu păgân” II, 281’.

cădea vb. 1. „a pica, a se prăbuși” II, 282^v; 2. „a pleca genunchii, a se închina” II, 285’, 289’; 3. *a se* ~ „a se cuveni” I, 100^v, 106^v; II, 283’.

cădire s. f. „tămâiere” I, 107’.

- căpătâi s. n. „pernă” I, 99’.
- căuta vb. 1. „a cerceta (spre a găsi)” II, 279’, 285’, 286’; 2. „a privi, a se uita” I, 100’, 108’, 108’.
- căutare s. f. „privire” II, 287’.
- cerca vb. 1. „a încerca” I, 99’; 2. „a cântări, a aprecia” I, 105’; 3. „a chema” I, 107’; 4. „a căuta” II, 287’, 287’.
- cerșut vb., part., „cerut” I, 112’.
- chilie s. f. „odăiță din cadrul mănăstirii, unde locuiește un călugăr sau o călugăriță” II, 293’.
- chip s. n. 1. „față, obraz” I, 113’; II, 293’, 293’; 2. „fel, mod” I, 101’, 103’, 104’, 108’; 3. „înfățișare, figură” I, 101’, 102’, 102’, 102’; II, 280’; 4. „loc, poziție” I, 108’; face chip loc. vb. „a face semn” II, 288’.
- chir s. m. „domn, stăpân” I, 97’, 102’, 112’, 113’.
- cin s. n. „categorie, clasă, ordin” I, 107’.
- cocon s. m. „prunc”; „flăcău, tânăr” I, 100’, 100’.
- crug s. n. „orbită, boltă cerească” I, 103’.
- cufunda vb. *a se* ~ „a se scufunda, a intra în pământ” II, 282’, 282’, 287’.
- cuget s. n. „gând, hotărâre” II, 279’.
- cumpănă s. f. „balanță” I, 104’, 105’, 105’.
- cunoaște vb. 1. „a recunoaște” I, 108’; II, 280’; 2. „a ști” I, 109’; II, 285’.
- curățenie s. f. „castitate” I, 113’.
- cure vb. „a curge” I, 104’, 104’, 105’.
- cuvântareș adj. „cuvântător, înțelept, învățat” I, 102’^v.
- delungare s. f. „depărtare” I, 99’.
- desăvârșit adj. „definitiv, deplin” I, 102’, 113’.
- deștept adj. „treaz” II, 283’.
- divan s. n. „sfat domnesc” I, 112’.
- dorire s. f. „dorință” II, 279’, 286’, 292’.
- drept adj. 1. „fără păcate” I, 107’, 107’, 108’, 109’; 2. „fără minciună, sincer” I, 99’; 3. „direct, fără ocolișuri” II, 282’; 4. „vertical” 282’; 5. „ortodox” II, 287’; // s. m. 1. „om fără păcate” I, 99’, 100’, 105’, 107’.
- egumen s. m. „stareț” II, 292’, 292’, 292’, 293’, 293’, 293’, 293’.

famen s. m. „eunuc” I, 102^v.

fătărnici vb. *a se* ~ „a minți, a pretinde” II, 287^f.

frate s. m. 1. „frate” I, 102^f; 2. „văr” II, 283^v, 285^f.

găti vb. 1. „a pregăti” I, 99^f, 99^f, 99^v; *a se* ~ 2. „a se pregăti” I, 99^v; 3. „a se termina, a se isprăvi” II, 283^f.

gătit adj. „împodobit” II, 283^v.

geamie s. f. „casă de închinare, templu mai mare decât moscheea” II, 281^v.

gâde s. m. „călău” II, 288^f.

gâlceavă s. f. „zgomot, zarvă” I, 100^f.

glas s. n. 1. „șipăt, zgomot” I, 100^f, 100^v, 107^f, 109^v, 100^f; 2. „voce” I, 101^v, 101^f, 103^v, 106^v, 106^v, 106^v, 107^v, 107^v, 111^f, 106^v.

grec s. m. „creștin ortodox” II, 282^f.

griji vb. „a se îngriji” I, 98^v, 103^f, 110^v.

grobniță s. f. „loc de îngropare, criptă” I, 113^v.

gunoios adj. „plin de murdărie” I, 110^v.

harap s. m. „negru” I, 109^v.

hoge s. m. „preot la mahomedani” II, 282^f, 282^v.

hrăpi vb. „a scoate, a desprinde, a smulge” II, 286^f, 288^f, 289^f.

hulă s. f. „injurie, defăimare” I, 106^v.

ieromonah s. m. „preot călugăr” I, 102^v.

ispovedui vb. *a se* ~ „a se spovedi” I, 105^f.

izbăvi vb. „a scăpa, a salva, a mântui” I, 101^f; II, 285^f, 285^f, 285^v, 285^v, 289^f, 289^f, 289^v.

îmboldi vb. „a împinge, a înghionti” I, 111^f.

îmbunătățit adj.. „înzestrat cu virtuți” I, 101^f, 102^f.

înfrumusețare s. f. „înfrumusețare” I, 98^v, 110^v, 112^f.

înfrumusețat adj., „împodobit” II, 282^v, 283^f, 283^f.

împlini vb. *a se* ~ „a se termina” II, 279^v, 282^f.

împreuna vb. 1. „a se căsători” I, 98^f; 2. *a se* ~ „a se însoți” I, 108^f.

împuta vb. „a învinui, a certa” I, 100^f.

încăi adv. „cel puțin, barem, măcar” I, 112^v.

înfrișat adj. „înspăimântător” I, 97^v, 101^f, 101^v, 101^v, 101^v, 103^v, 104^f, 106^v, 112^v.

întărit adj. „hotărât, decis, neclintit” II, 291^v.

întins adv. „stăruitor, încordat” II, 280^f.

întrare s. f. „vohod” II, 283^v; 284^f.

întrarmat adj. „înarmat” I, 103^v.

întrebare s. f. 1. „încercare” I, 105^v, 105^v, 106^f; 2. „învoire” I, 110^f.

învrednici vb. 1. „a face vrednic” I, 100^v, 109^v; 2. *a se* ~ „a se face vrednic de” I, 107^v, 109^v; II, 279^v, 280^v, 280^v, 286^v, 292^f.

jăt / jălțiu s. n. „tron” I, 109^f; II, 283^f, 283^f, 283^f, 283^v, 284^f, 284^v.

jărtvea(l)nic / jirtăfnic s. n. „altar, jertfelnic” I, 106^v II, 280^v, 280^v, 281^f, 281^v.

lăcaș s. n. 1. „loc, sălaș” I, 107^v, 108^v, 110^v, 111^f; 2. „biserică” II, 281^v, 283^f, 283^f, 289^v.

lăcui vb. „a locui, a trăi” I, 98^v, 100^v, 111^f, 112^v.

leage s. f. „credință” II, 291^v.

lună s. f. „semilună” II, 281^v, 281^v, 282^f, 287^v.

matcă s. f., „albie, vad” I, 107^f.

mărturisii vb. „a declara, a spune, a afirma” II, 279^v, 286^f, 286^f.

mecet s. n. „moschee mică” II, 290^f.

metanie s. f. „îngenunchere și înclinare a corpului până la pământ, făcută de credincioși în semn de venerație și de pocăință” II, 292^v, 292^v.

mijloci vb. „a stăruii pe lângă cineva, a interveni” II, 285^f, 285^f.

mijlocire s. f. „mijloc” II, 279^f.

milostenie s. f. „pomână” I, 98^v, 106^f, 106^v, 106^v.

muncă s. f. 1. „iad, infern” I, 103^v; 2. „suferință, chin” I, 98^v, 104^f; II, 289^v, 291^v.

munci vb. *a se* ~ „a se chinui, a pătimi” I, 105^v, 112^v.

năstrapă s. f. „vas, cupă, potir” I, 102^v, 103^f.

neclătit adj. „netulburat, neclătinat în convingeri” II, 291^v.

nedrept s. m. „păcătos” I, 105^v.

nepocăit adj. „necredincios” I, 98^v; ~ *pre Domnul* „necredincios în Hristos” I, 101^f.

năprasnic adj. „cumplit” I, 111^f;

nespus adj. „de nedescris, mai presus de fire” I, 103^f, 105^f, 107^f, 108^f, 108^v, 108^v, 109^f, 110^v.

nevoi vb. *a se* ~ „a se strădui, a se căzni” I, 113^v; II, 280^f, 291^f.

nevoie s. f. „chin, necaz, nenorocire” I, 100^f; II, 286^f, 289^f; 2. „” II, 279^f.

norie s. f. „enorie, parohie” I, 97^v, 97^v, 99^v, 108^v.

norod s. n. 1. „mulțime de oameni” I, 105^v; 2. „popor, neam” II, 284^v.

odihni vb. 1. „a adăposti, a oferi cuiva odihnă” II, 289^v; 2. „a dărui odihna cea veșnică” I, 107^v.

odraslă s. f. „rod” I, 97^v.

patridă s. f. „patrie” II, 291^f, 291^f.

patrierșie s. f. „patriarhie” I, 97^v.

părăsi vb. *a se* ~ „a înceta, a renunța la” I, 113^f.

petrece vb. 1. „a-și duce viața, a trăi” I, 100^v, 113^f, 113^v; II, 279^f, 279^f, 293^v; 2. *a se* ~ „a trece” I, 113^v.

perde vb. „a șterge, a îndepărta” I, 105^v.

planită s. f. „planetă” I, 103^f.

pleavniță s. f. „magazie, șopron” I, 111^v, 112^f.

pleca vb. 1. „a convinge” I, 101^f, 111^v, 112^v; II, 285^v; 2. *a se* ~ „a se convinge” II, 287^f; 3. „a se înclina, a se închina” I, 104^v; II, 284^v, 292^v; 4. „a se duce” II, 293^f.

plini vb. *a se* ~ „a se împlini” I, 113^v.

pocăi vb. 1. „a mărturisi păcatele sau greșelile” II, 285^v; 2. *a se* ~ „a se căi, a face penitență” I, 101^v, 102^f, 105^v, 113^f.

podi vb. „a pardosi, a pune podeaua” I, 112^f.

pogori vb. *a se* ~ „a coborî” II, 293^v.

politie s. f. „oraș” II, 292^f.

pomesti vb. „a bătători, a nivela, a lipi” I, 112^f.

poslušanie s. f. „supunere, ascultare” I, 113^v.

praznic s. n. „zi de sărbătoare (religioasă)” I, 98^f.

pravoslavnic adj. „ortodox” I, 97^v.

preacuvios adj. „foarte cuvios, cucernic” I, 102^f.

prestol s. n. „altar” I, 111^v, 112^f.

pricestui / pricistui vb. 1. „a împărtăși” II, 284^v; 2. *a se* ~ „a se împărtăși, a se cumineca” I, 113^v.

priceasnă s. f. „cântare executată în bisericile ortodoxe la slujba liturghiei în timp ce se împărtășește preotul” II, 284^f.

pricină s. f. 1. „cauză, motiv” II, 288^v, 292^f; 2. „pretext” II, 292^f.

privealiște s. f. în *a intra în privealiște* „a se supune martiriului” II, 279^f.

proigumen s. m. „ajutor de egumen” I, 102^v.

propovădui vb. *a se* ~ „a face cunoscut, a dezvălui” I, 106^v.

pucios adj. „urât mirositor, puturos” I, 105^v.

purta vb. „a călăuzi” I, 103^v, 105^f.

putoare s. f. „miros urât, greu, neplăcut” I, 105^v.

rasă s. f. „haină neagră și lungă, pe care o poartă călugării și călugărițele” II, 293^v, 293^v.

răpaos s. n. „odihnă” I, 113^v.

răsuflare s. f. „mântuire” II, 287^f.

rânduială s.f. „loc ocupat într-o anumită succesiune, rând” II, 286^f.

roadă s. f. „rod, fruct” I, 108^v.

sarasir s. n. „haină țesută cu fir de aur, brocart” I, 102^v, 108^v.

săbor s. n. „sinod” II, 283^f.

scaun s. n. „tron” I, 104^f, 104^f, 104^f, 104^f, 105^v.

săvârși vb. 1. „a face, a împlini, a termina” II, 290^f, 291^f, 292^f; 2. *a se* ~ „a muri” I, 98^f; II, 287^f; 3. „a se termina” II, 284^v.

schiptru s. n. „conducere, putere” II, 290^f.

scârbă s. f. „stare de întristare, de supărare, de nemulțumire” II, 292^f, 292^f, 292^f.

silnicie s. f. „constrângere, violență” II, 287^v.

slavoslovie s. f. „slăvire, preamărire a lui Dumnezeu” I, 104^v; II, 282^f, 282^f.

slăbi vb. „a se destinde” II, 280^f.

slobozie s. f. „îngăduință, aprobare” I, 111^v, 112^v.

slobozire s. f. „eliberare” I, 98^f.

smerit adj. „supus, plecat” II, 289^f.

săbor s. n. „sinod” II, 283^f.

socoti vb. 1. „a cumpăni, a aprecia, a cântări” I, 103^v, 113^f; 2. „a se gândi” II 286^v.

spăsenie s. f. „ispășire” I, 110^v.

spăși vb. *a se* ~ „a se ispăși” I, 102^f, 106^f, 107^v, 108^f.

spurcăciune s. f. „întinare” I, 107^f.

sterp adj. „steril” I, 98^f.

surpa vb. „a răsturna dintr-o poziție privilegiată” I, 100^v.

tăceare s. f. „isihic” I, 113^v.

ticălos adj. „biet, amărât, nenorocit” I, 100^v, 101^v, 109^v.

ticălos adj. „nevrednic, păcătos” I, 100^v, 101^v, 109^v; II, 280^f.

tinde vb. „a întinde” I, 103^f.

tocmeală s. f. „chibzuință, cumpănire” I, 109^f.

tocmi vb. „a face, a duce la bun sfârșit” I, 112^f.

trece vb. 1. „a merge, a depăși” I, 103^f; II, 281^v; 2. „a duce” I, 106^f; 3. „a depăși, a întrece” I, 106^f.

tunde vb. „a tăia părul de pe capul unui bărbat înainte de a se călugări” II, 293^v.

ucide vb. *a se* ~ „a se lovi cu putere” I, 100^f.

untra vb. „a intra” I, 99^v, 108^f, 108^f.

urgie s. f. 1. „blestem” I, 105^f; 2. „mânie” II, 282^v/1.

utrenie s. f. „slujbă religioasă care se oficiază în biserica ortodoxă dimineța, înaintea liturghiei” II, 290^v.

vecinic adj. „veșnic, etern” II, .

vedeare / vedere s.f. 1. „privire” I, 100^f; 2. „înfățișare” I, 103^f; 3. „viziune” II, 279^f/1.

veseli vb. 1. „a bucura” I, 113^v; 2. *a se* ~ „a se bucura” II, 280^v, 293^f; 3. „a petrece” I, 100^v; II, 293^f.

vesti vb. „a spune” II, 279^v, 279^v, 290^v.

videnie s. f. „viziune” I, 97^v, 100^v, 102^v, 109^v.

viețui vb. „a trăi” I, 98^v.

viersuire s. f. „cântare” II, 282^f.

vârtos adv. „tare, puternic” II, 280^f.

zavistui vb. „a face sau a băga intrigi” II, 291’.

zicător „bocitor” I, 106^v, 107’.

zimnic s. n. „pivință; bordei” I, 110^v.

zugrăvi vb. „picta” I, 104^v.

zugrav s. m. „pictor” I, 104^v.

ANEXE

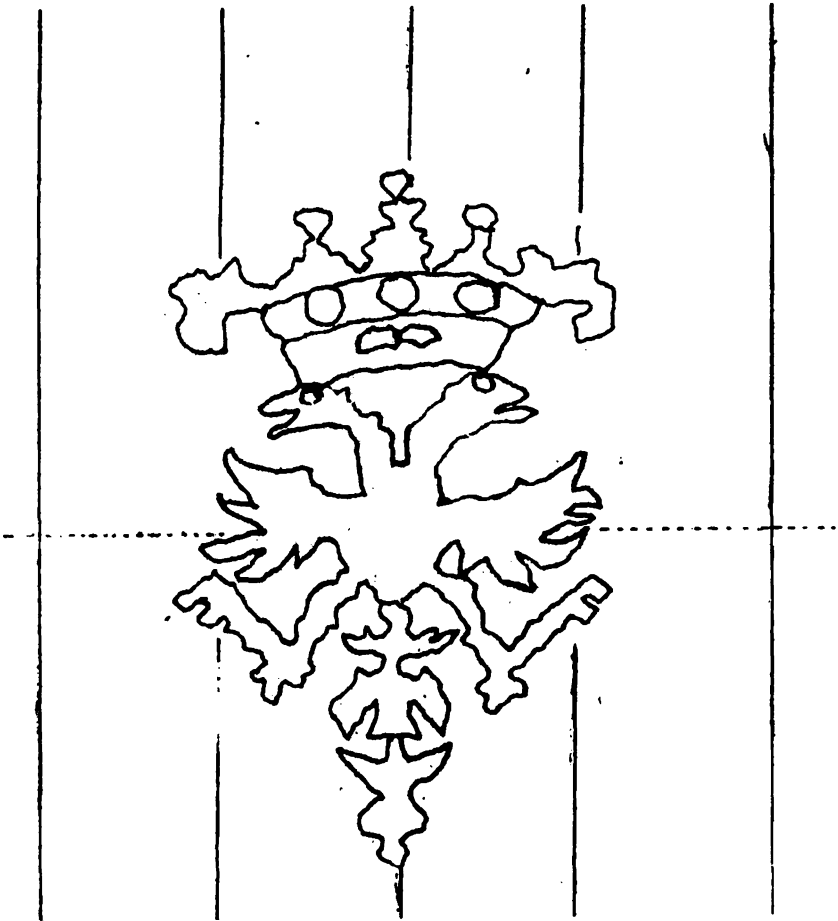

Fig. 1

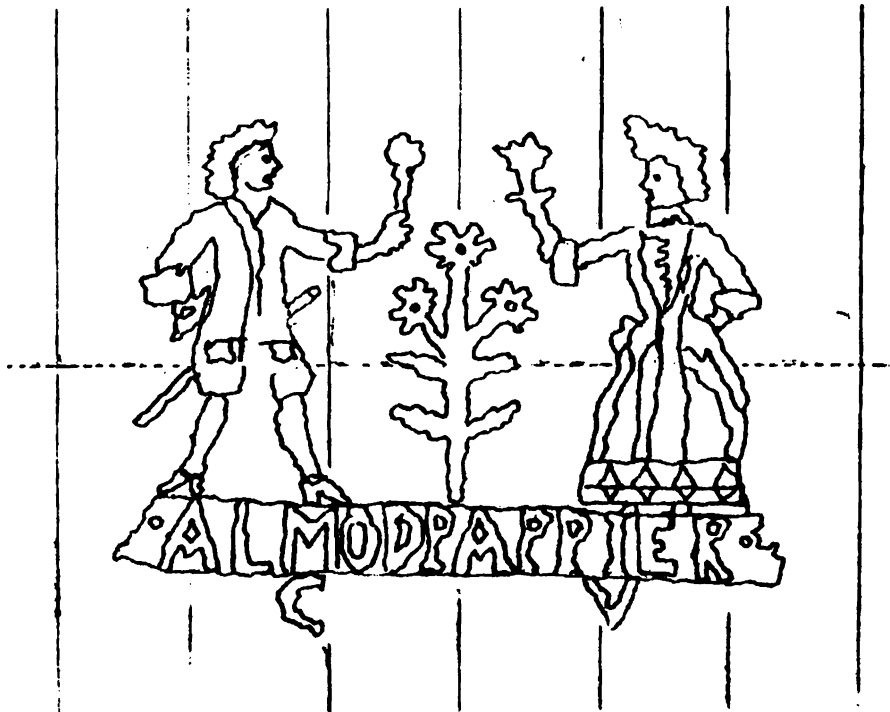

Fig. 2

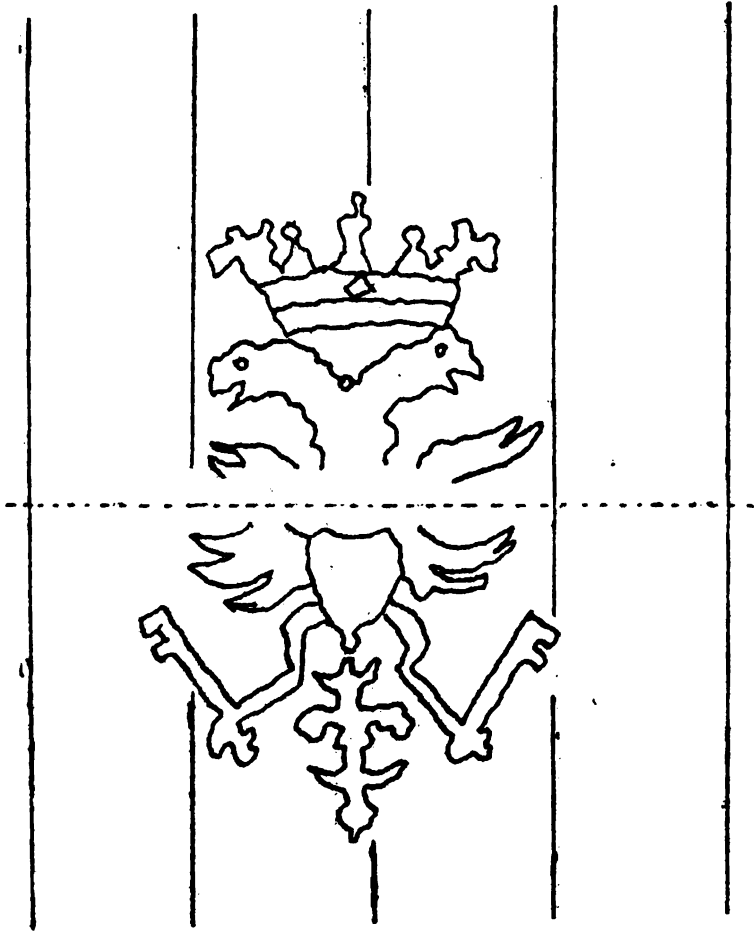

Fig. 3

CUPRINS

IZVOARE ȘI LUCRĂRI DE REFERINȚĂ	5
STUDIU INTRODUCȚIV	
I. Literatura eshatologică postbizantină	9
II. Vedenia Sofianei	
Descrierea manuscriselor	30
Copistul versiunii V	48
Datarea versiunii V	51
Probleme de localizare	54
Originalul străin	58
Filiația	60
III. Viața lui Anastasie, Vedenia lui chir Daniil	
Descrierea manuscriselor	66
Originalul grecesc	89
Traducătorul redacției I	104
Localizarea redacției R	116
Filiația versiunilor redacției I	117
NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI	125
TEXTE	
I. Vedenia Sofianei	133
II. Viața lui Anastasie	151
Vedenia lui chir Daniil	155
GLOSAR	169
ANEXE	
I. Filigrane	179
II. Facsimile	182